

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta,
Ústav politologie

JUDr. Karel Baxa – zapomenutý politik

Diplomová práce

Filip Štětina

Vedoucí diplomové práce: Doc. Vratislav Doubek PhD.

Praha 2007

"Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a s využitím uvedených pramenů."

Filip Štětina

PODĚKOVÁNÍ

Rád bych poděkoval vedoucímu své diplomové práce Doc. Vratislavu Doubkovi PhD. za cenné rady a trpělivost.

Všem zaměstnancům archivů, které jsem během psaní diplomové práce navštívil a vyšli mi vstříc, zvláště Dr. Haně Svatošové, která mi umožnila studovat rozpracovaný fond Karla Baxy.

Za ochotu patří dík rovněž těm, na které jsem se obrátil s prosbou o informace, které se však v mé práci nakonec neobjevily: předsedovi nejvyššího správního soudu JUDr. Josefu Baxovi, historičce Ivaně Čornejové, starostovi obce Jíloviště Ing. K. Dostálkovi, p. Dušanu Zástupeckému z vedení Strašnického krematoria a paní A. Plachtové z Bechyně, která mi zaslala rodokmen A. Chleboráda, upřesňující Baxovu spřízněnost s K. H. Borovským.

V neposlední řadě chci poděkovat svým rodičům, kteří mi po celou dobu studia byli výraznou oporou.

Moto:

„.....ale znělo to nějak jako: Pozdravujte pana primátora doktora Baxu.“¹

¹ Čapek Karel, Válka s mlouky, Odeon, 1989, str. 146

OBSAH

1. ÚVOD.....	1
2. BAXOVO MLÁDÍ, STUDIA, aneb ZE SEDLČAN DO PRAHY.....	4
2.1. RODINNÉ ZÁZEMÍ.....	4
2.2. STUDIA V PRAZE.....	4
2.3. STUDENTSKÉ SPOLKY	8
3. NÁRODNOSTNĚ SMÍŠENÉ OBLASTI – ZISK ZKUŠENOSTÍ.....	11
4. NÁVRAT DO PRAHY	12
4.1. FORMOVÁNÍ POKROKOVÉHO Hnutí	12
4.2. BOUŘLIVÝ ROK 1893	14
5. OMLADINA	15
6. SPORY V POKROKOVÉM Hnutí	16
6.1. POMĚR KE STRANĚ SVOBODOMYSLNÉ	17
6.2. ČESKÁ MODERNA	18
6.3. BAXA V LETECH 1893-1895	21
7. DO ČESKÉHO SNĚMU	23
8. ROZDĚLENÍ POKROKOVÉHO Hnutí – VZNIK STRAN	26
8.1. POKROKOVÍ SOCIALISTÉ	26
8.2. STRANA RADIKÁLNĚ POKROKOVÁ A STÁTOPRÁVNĚ RADIKÁLNÍ SMĚR	26
8.3. STRANA STÁTOPRÁVNÍ A JEJÍ PROGRAM	28
9. DRUHÝ VELKÝ PROCES - HILSNERIÁDA	33
10. DO ŘÍŠSKÉ RADY	35
11. ŘÍŠSKÁ RADA	39
11.1. BADENIHO VOLEBNÍ REFORMA	39
11.2. BAXOVO PRVNÍ VYSTOUPENÍ NA ŘÍŠSKÉ RADĚ	40
12. STRANA STÁTOPRÁVNĚ POKROKOVÁ 1900-1908	40
12.1. ODHOD RAŠÍNA	40
12.2. VOLEBNÍ REFORMA 1907	41
12.3. SLOUČENÍ STRAN	42
13. BAXA DO STRANY NÁRODNĚ SOCIÁLNÍ	43
14. ČESKÁ POLITIKA A BAXA ZA 1. SVĚTOVÉ VÁLKY	44
14.1. VYPUKNUTÍ 1. SVĚTOVÉ VÁLKY	44

14.2. PROUDY ČESKÉ POLITIKY ZA 1. SVĚTOVÉ VÁLKY	45
14.3. 6.ČERVENEC 1915 – PROJEV BAXY A T.G.MASARYKA	46
14.4. ZATÝKÁNÍ	47
14.5. SNAHY O KONCENTRACI STRAN	48
14.6. STÁTOPRÁVNÍ PROHLÁŠENÍ	50
14.7. OD STÁTOPRÁVNÍHO PROHLÁŠENÍ PO TŘÍKRÁLOVOU DEKLARACI	52
14.8. OD TŘÍKRÁLOVÉ DEKLARACE PO 28.ŘÍJEN	54
15. V HLAVNÍM MĚSTĚ SAMOSTATNÉ REPUBLIKY	
PRAHA 1918 – 1937	55
15.1. PŘEMĚNA PRAHY	55
15.2. STAROSTOU HLAVNÍHO MĚSTA	58
15.3. VYTVOŘENÍ VELKÉ PRAHY A FUNKCE PRIMÁTORA	61
15.4. VOLBY DO ÚSTŘEDNÍHO ZASTUPITELSTVA	63
15.5. ORGANIZACE SPRÁVY “VELKÉ PRAHY”	67
15.6. BAXA PRIMÁTOREM	69
15.7. HOSPODÁŘSKÁ POLITIKA PRAHY	71
15.8. PRAŽSKÉ VZORKOVÉ VELETRHY	73
16. NÁRODNOSTNÍ PROBLÉMY	75
16.1. JAZYKOVÝ ZÁKON	75
16.2. BOJ O INSIGNIE	76
16.3. VLAJKA	77
16.4 BAXA NACIONALISTA, ANTISEMITA?	78
17. ÚSTAVNÍ SOUD	79
18. BAXOVA ABDIKACE A ÚMRTÍ	81
18.1. ABDIKACE	81
18.2. BAXOVO ÚMRTÍ	82
18.3. BAXA V CITACÍCH	83
19. ZÁVĚR, ZHODNOCENÍ LITERATURY A MOŽNOSTI DALŠÍHO BÁDÁNÍ	84
20. POUŽITÁ LITERATURA, PRAMENY A PERIODIKA	88
20.1. POUŽITÁ LITERATURA	88
20.2. POUŽITÉ PRAMENY	89
20.3. PERIODIKA	90

20.4. ENCYKLOPEDIÉ A SLOVNÍKY	90
20.5. INTERNET	90

OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

1. ÚVOD

JUDr. Karel Baxa – zapomenutý politik. Tak zní název mé diplomové práce, v jejímž úvodu bych chtěl nastínit cíle, které jsem si před samotným psaním diplomové práce předsevzal. Poprvé jsem se se jménem Karel Baxa setkal před několika lety, během svých studií VOŠ s tematickým zaměřením na Prahu. Tehdy mne zaujaly především dva momenty. Tím prvním byla skutečnost, jak dlouho Baxa vydržel ve funkci pražského primátora. Délka tohoto období obzvláště vynikne, srovnáme-li roky po radikální politické změně v říjnu 1918 s obdobím po změně systému po roce 1989. Od listopadových událostí se dodnes v úřadu pražského primátora vystřídalo sedm mužů. Za stejně dlouhé období od pádu Rakousko-Uherské monarchie Prahu vedli pouze dvě osobnosti. Půl roku Přemysl Šámal a 18 let Karel Baxa. Ve srovnání s 90. lety 20. století délka téměř neuvěřitelná. Druhým momentem jenž mne zaujal, bylo zjištění, že si Praha svého zatím nejdéle působícího primátora, nijak nepřipomíná. Po zásluze? Byl snad Baxa osobností, na kterou je lepší zapomenout? To byly otázky, které mne ihned napadly a způsobily, že jsem se snažil zjistit o Baxovi víc.

Postupně jsem zjišťoval, že jeho život byl úzce spjat s řadou historických milníků, spojených s formováním moderního českého národa. Někdy byl hybatelem dějů, jindy „pouhým“ účastníkem. K bližšímu ohlédnutí za jeho politickým životem jsem chtěl využít i této příležitosti – diplomové práce. Přiznávám, že jsem předem rozhodně neočekával, že si chvílemi budu připadat jako detektiv.

Nejen, že na Baxu „zapomněla“ Praha, ale minimálně prostoru je mu věnováno i v odborných pracích, které mapují příslušný úsek českých dějin. A to se týká rovnoměrně celého zmiňovaného období. Díla, věnovaná výhradně jeho osobě, spočítáme doslova na prstech jedné ruky. Jedná se celkem o čtyři zvláštní výtisky časopisů, jejichž vydání ve 30. letech 20.století od sebe dělilo celkem 6 let. Nejprve u příležitosti Baxových sedmdesátin vydala zvláštní číslo svého Věstníku Unie úředníků, podúředníků a zřízců Hl.města Prahy¹. U příležitosti Baxovy abdikace na úřad primátora věnoval Baxovy hodně pozornosti časopis

¹ Věstník. roč III., čís. 6, - 70 let primátora Hl. města Prahy JUDr. Karla Baxy 1862-1932; vydala Unie úředníků, učitelů, podúředníků a zřízců Hl. města Prahy, červen 1932

Úspěch² a ve stejné době, ke stejné příležitosti, vyšlo i slavnostní číslo Věstníku Hlavního města Prahy³. Dalším speciálním výtiskem věnovaným Baxovi bylo smuteční číslo tohoto Věstníku u příležitosti ex-primátorova úmrtí⁴. Právě skutečnost, že jejich vydání bylo podníceno událostí buď oslavnou, nebo smuteční, zapříčinila, že se jedná vesměs o vzpomínky uhlazené, nekontroverzní a Baxu stavějícího vesměs do příznivého světla. Přestože obsahují celou řadu zajímavých faktografických údajů, možná vypovídají více o době v níž vznikly a o oblibě jakou Baxa v určitých společenských kruzích tehdy požíval.

O to víc bylo potřeba využít archivních materiálů, dobových periodik a memoárové literatury. Také zde na mne čekaly nástrahy. Fond Karla Baxy se nachází ve stadiu rozpracování a tak dochází k problémům s citací. Některé použité archiválie z tohoto fondu jsou citovány standardně s kompletní signaturou, ve většině případů jsem však byl nucen odkázat pouze na rozpracovaný fond.. Zvláštní skupinu tvoří dvě publikace, vydávající korespondenci Baxových spolupracovníků. V současné době se dobrým pomocníkem může stát také internet. Při sběru informací však byla na místě zvýšená ostražitost, neboť Baxovu postavu často doprovází řada faktograficky chybných údajů, bez rozdílu zda jde o zdroj tištěný, či internetový. Ve své práci často cituji z dobového tisku, či korespondence a proto bych chtěl zdůraznit, že všechny citáty jsou uvedeny v původní podobě a bez jakékoliv změny pravopisu a interpunkce.

Do společenského a posléze politického života se Baxa aktivně zapojoval celé půlstoletí. Jeho začátky můžeme zasadit do poloviny 80.let 19.století, kdy začínala další fáze vzestupu české společnosti. Ta byla patrná jak v kultuře – 1883 otevření Národního divadla v Praze a o rok později v Brně, ve školství – 1882 osamostatnění české části Karlo-Ferdinandovy univerzity, či ve vědě – 1890 založení České akademie věd. Baxa patřil k první generaci vzešlé ze samostatné české univerzity, neboť se jako student zúčastnil dělení pražské univerzity na část českou a německou. K té generaci, z níž vzešlo hnutí známé pod názvem

² Úspěch, roč VIII., čís. 1-2, květen 1937

³ JUDr. Karel Baxa – první primátor Hlavního města Prahy – Věstník Hlavního města Prahy, roč. 44 (1937), slavnostní číslo

⁴ Věstník Hlavního města Prahy, roč. 45 (1938), čís. 1

pokrokáři. Do politiky se Baxa zapojil v poslední dekádě 19.století, tedy v období, kdy dochází „k přechodu původně honoračních stran ve strany masové a stran „všenárodních“ či „ideových“ ve strany zájmové a masové a k vytvoření plnohodnotného a moderního systému politických stran“⁵. Jako advokát se Baxa účastnil několika významných soudních procesů, které doslova hýbaly celou tehdejší společností. Dnes bychom mohli říci, že se jednalo o kauzy, které byly politickou situací ovlivněny a zároveň politické dění ovlivňovaly. Jedním z těchto velkých procesů bylo přelíčení s tzv. Omladinou, druhý do dějin vešel pod názvem hilsneriáda.

Dalším prvkem, jenž výraznou měrou ovlivňoval společenský a politický život monarchie, byly národnostní problémy. Jedním z důsledků (nebo příčinou?) byla skutečnost, že v tehdejší Předlitavsku politické strany vznikaly primárně na národním základě. Baxa – politik, který nehrál s národní kartou o nic méně než ostatní, býval v národnostních sporech často slyšet. A příležitostí k prezentaci svých názorů měl hodně, neboť byl přes dvacet let poslancem. Nejprve zasedal v českém sněmu (1895), posléze i v říšské radě (1903).

Po první světové válce a naplnění velkého snu – samostatného státu, se Baxa z politiky nestáhl. Jak jsem již uvedl, byl téměř dvacet let nejvyšším představitelem Prahy, hlavního města nově vzniklé republiky.

Je vidět, že Baxův politický život byl dlouhý a na události tvořící dějiny českého státu bohatý. O každé ze zmiňovaných etap by se dala napsat samostatná práce. Mým cílem je projít toto období celé a na Baxově příkladu ukázat jeden z typů politika přelomu 19.a 20.století. Baxovo stanovisko k dané problematice či události se přitom vždy pokusím zařadit do širšího kontextu. Také se podívám jaké předpoklady, faktory a události formovaly Baxovu osobnost a jeho politické názory a kudy vedla jeho cesta k aktivní politice. Podrobněji bych se chtěl zaměřit na politické funkce, které Baxa během svého života zastával. Dalším cílem mé práce je zmapování pramenů a literatury, které se přímo vztahují k osobě Karla Baxy.

⁵ Marek P. a kol.; Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998, Olomouc; 2000; str. 9

2. BAXOVO MLÁDÍ, STUDIA, aneb ZE SEDLČAN DO PRAHY

2.1. RODINNÉ ZÁZEMÍ

Budoucí primátor Velké Prahy se narodil 24. června 1862 v Sedlčanech, jako prvorozený syn řídícího učitele Jana Baxy a následovalo jej 11 sourozenců.⁶ U příležitosti primátorových sedmdesátin František Udržal prohlásil, že klíč ke každé osobnosti je v mládí. V případě Karla Baxy to platí dvojnásob. Již zmiňovaný otec byl totiž nejen řídícím učitelem a v 70. - 90. letech předminulého století správcem sedlčanské školy, ale byl také nadšen myšlenkou českého národního uvědomění. Stal se propagátorem, popularizátorem a představitelem národního a kulturního úsilí svého kraje, od roku 1894 byl předsedou prvního Okresního muzea v Sedlčanech a v tomto duchu vychovával i své děti. Velmi důležitou však byla i rodová spřízněnost s Karlem Havlíčkem Borovským, který byl bratrem Baxovy tety. Památka na tohoto významného spisovatele, politika a novináře byla v rodině vědomě pěstovaná. V roce 1896 Baxa vzpomínky své tety vydal knižně⁷.

2.2. STUDIA V PRAZE

S tímto základem Baxa odchází roku 1873 studovat akademické gymnázium na Starém Městě pražském, které sídlilo v prostorách Klementina. Tehdy prý byl "...maličký, křehoučký, bílých vlásků a panem učitelem dáván za vzor...".⁸ Ve druhém ročníku začal navštěvovat konvikt arcibiskupského semináře a se svými spolužáky projevoval zájem nejen o učení a četbu, ale také o politiku. Mezi tyto spolužáky například patřil budoucí poslanec a Baxův spolustraníček Václav Choc. Nebyl však jediným spolužákem, s kterým se Baxa později setkal díky své politické a právní činnosti. V Almanachu žáků akademického gymnázia se dočteme: „...zajímavě je dále, že v kvintě hned za sebou šli po abecedě: Auředníček Zdenko z Liberce a Baxa Karel ze Sedlčan, kteří

⁶ Jan Baxa (1833-1902). V roce 1932 ještě žilo šest Karlových bratrů a tři sestry. Nejznámějším z nich byl JUDr. PhDr. Bohumil Baxa- právník a od roku 1919 profesor Masarykovy univerzity v Brně (v letech 1923/1924 a 1933/1934 její děkan a 1931/1932 rektor) zabývající se dějinami státu a práva. V roce 1942 popravený nacisty. Ostatní sourozenci žijící ve 30. letech 20. století pracovali jako - lékař(ka), právník, berní úředník a major justiční strážce

⁷ Baxa K., Karel Havlíček Borovský v rodinných vzpomínkách, Praha, 1896

⁸ Věstník unie úředníků č.6., roč. III., vzpomínka V. Choce

v procesu polenském byli obhájci protivných stran...“⁹ Ale o tom podrobněji až v příslušné kapitole.

V červnu roku 1881 Baxa ukončil studia na akademickém gymnáziu maturitní zkouškou. Znamky však reprezentativní neměl, jediná výborná byla z českého jazyka¹⁰. Přesto se v témže roce dostal na právnickou fakultu Karlo-Ferdinandovy univerzity. Do jejího rozdělení na část českou a část německou zbýval ještě rok, atmosféra změn a očekávání však byla ve vzduchu. Zvláště na právnické fakultě, kde v průběhu 70.let začala čeština zdomácňovat. Přesto v prvním a druhém semestru absolvoval přednášky i v němčině. Německé právní a říšské právo u profesora Hugo Kremera, římské právo u Karla Czyhlarze a Karla Esmercha, který prý vynikajícími přednáškami dokázal posluchače strhnout¹¹. Ostatní přednášky probíhaly v jazyce českém. Filozofii studoval u profesora Durdíka, který působil hlavně na filozofické fakultě jako soukromý docent dějin filozofie od Descarta po Kanta a estetiky básnictví. Rakouské dějiny Baxa absolvoval u V.V.Tomka. Ten byl nejen erudovaným odborníkem, ale byl činný i politicky. V letech 1848-1849 byl poslancem ústavodárného sněmu, 1861-1870 českého sněmu a v roce 1885 se stal členem panské sněmovny říšské rady. Posledním z vyučujících, kterého Baxa poznal v prvním ročníku, byl Leopold Heyrovský. Tak vypadala Baxova studijní náplň v prvních dvou semestrech.¹²

V té době také probíhala jednání o rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity. Již v dubnu 1881 vydal císař František Josef I. „nejvyšší rozhodnutí“, ve kterém schvaluje nové uspořádání Karlo-Ferdinandovy univerzity tak, aby v Praze existovala jedna univerzita s německým a jedna s českým jazykem vyučovacím a obě nadále užívaly jména Karlo-Ferdinandova.¹³ Jednání však byla ještě dlouhá, složitá a často i bouřlivá a příslušný zákon byl vyhlášen až 28.února 1882.

Od zimního semestru roku 1882/83 byla česká univerzita otevřena. Tvořily ji dvě fakulty, právnická a filozofická, které v prvním semestru přivítaly

⁹ Navrátil Michal, Almanach žáků akademického gymnasia v Praze (1872-1880), nákladem vlastním, 1900, str.96

¹⁰ AMP – rozpracovaný fond Karla Baxy

¹¹ Red. Kavka Fr., Petráň J.; Dějiny Univerzity Karlovy 1348-1990, díl III., Praha 1998, str. 133

¹² Archiv Univerzity Karlovy - Hauptkatalog der Studierenden der Hörer der Rechte an der Carl-Ferdinand Univerität

¹³ Red. Kavka Fr., Petráň J.; Dějiny Univerzity Karlovy 1348-1990, díl III., Praha 1998, str. 185

1 055 studentů. Z tohoto počtu jich na fakultu právnickou nastoupilo 702. Mezi nimi pochopitelně i Baxa, který tu pokračoval 3.semestrem. Ze seznamu posluchačů právnické fakulty, které se v univerzitním archivu zachovaly dodnes, se o Karlu Baxovi dozvídáme: „pořadové číslo ve výkazu – 22, povolání otce – řídicí učitel, adresa studentského bydliště – Tůnní 13“, i informaci že obdržel „příspěvek od kutnohorské nadace 130zl“ a skutečnost, že byl „osvobozen od poloviny ceny kolejného“¹⁴.

Nedostatek tradičních elit v českém národě zvyšoval význam a vliv intelektuální elity, představované profesorskými sbory. Univerzitní profesori byli v 19. století považováni za vědecké autority a nejváženější postavy občanské společnosti¹⁵. Někteří z nich byli voleni do zemského sněmu, nebo do říšské rady. Jistě není bez zajímavosti, že mezi dvanácti Čechy, kteří zasedli na ministerská křesla v rakouských vládách, bylo pět profesorů české univerzity. Byl to historik A. Rezek, a právníci J. Kaizl, A. Randa, F. Fiedler a A.Bráf.¹⁶

Zvláštní postavení měla právě právnická fakulta, kde většina učitelů byla národně uvědomělými příslušníky české společnosti a svým vzděláním vycházela z liberálně konstitučních postojů.¹⁷

Nahlédněme tedy znovu do katalogů posluchačů právnické fakulty, abychom zjistili, kdo učil a svým způsobem i ovlivňoval Karla Baxu na české univerzitě.

K nejvýznamnějším postavám právnické fakulty bezesporu patřil Antonín Randa (1834-1914), který již působil na nerozdělené univerzitě. Ten se zasloužil o vznik české univerzity a stal se jejím druhým rektorem. Zabýval se občanským a obchodním právem, byl prezidentem České akademie věd a umění a od roku 1881 byl členem Panské sněmovny říšské rady za stranu staročeskou. V letech 1904-1906 zastával v rakouské vládě úřad ministra-krajana. S Randou býval často srovnáván Emil Ott (1845-1924). Sbližovaly je i úspěšné stupně životní dráhy. Ott se sice nestal členem říšské rady, ale od roku 1914 byl viceprezidentem říšského soudu a s Randou je pojilo místo rektora české univerzity, i rytířská nobilitace.

¹⁴ AUK – Katalog posluchačů na fakultě právnické zimní semestr 1882/83

¹⁵ Red. Kavka Fr., Petráň J.; Dějiny Univerzity Karlovy 1348-1990, díl III., Praha 1998, str. 188

¹⁶ Tamtéž, str. 190

¹⁷ Tamtéž, str. 217

Český živel na ještě nerozdělené univerzitě představoval i muž s německým jménem Alois Zucker, který se zabýval trestním právem, trestním řízením, kriminalistikou, mezinárodním právem a právní filozofií. Byl spoluzakladatelem české vědy o trestním právu a odpůrcem trestu smrti¹⁸. Vyučujícím, kterého Baxa znal již z prvního ročníku, byl Leopold Heyrovský. Specializoval se na římské právo osobní a je považován za zakladatele české romanistiky. Patří k těm z profesorského sboru, kteří přešli na českou část univerzity. Tam mimo jiné zastával funkci děkana a později rektora. Byl členem Královské české společnosti nauk a České akademie.¹⁹ Národní hospodářství a ekonomické myšlení mělo na právnické fakultě samostatné místo. V jejích počátcích, tedy v době Baxova studia, ji formovaly dvě výrazné osobnosti – Albín Bráf a Josef Kaizl. Baxa měl zapsané přednášky A.Bráfa, který byl prvním profesorem politické ekonomie na české univerzitě. Významný byl jeho přínos pro otázky měny a samosprávy v moderním státě, i sestavení českého ekonomického názvosloví. Podílel se i na vzniku České akademie a Národohospodářského ústavu. Od 90.let byl vůdcem staročeské strany, v letech 1883-95 poslancem českého sněmu, 1887-1891 přisedícím zemského výboru. V roce 1905 byl jmenován do panské sněmovny, v letech 1908-1909 a 1911-1912 byl ministrem orby.²⁰

Smyslem tohoto odstavce, s krátkou charakteristikou profesorského sboru právnické fakulty české univerzity z období Baxova studia, není spekulovat o tom, který z vyučujících a jak Baxu názorově ovlivnil. Chtěl bych jím spíše navodit dobovou atmosféru a ukázat, že osobnosti vyučující na univerzitě byly společensky velmi aktivní. Domnívám se, že právě tato veřejná a politická činnost ovlivňovala mladé posluchače, kteří je pak často následovali.

Jakýmsi předstupněm skutečné společenské a politické aktivity se stávaly studentské spolky, které k životu univerzity neodmyslitelně patřily.

¹⁸ Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích; Diderot, 1999, díl t/ž, str.466

¹⁹ Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích; Diderot, 1999, díl g/j, str.174

²⁰ Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích; Diderot, 1999, díl a/b, str.452

2.3. STUDENTSKÉ SPOLKY

Studentské spolky se formovaly především na dvou základech. Podobně jako politické strany, tak i studentská sdružení se postupně začala profilovat na ryze národním principu, prvním základem je tedy národnost. Nemalou úlohu hrála ve studentském životě i přátelství z gymnázií, a tak se vytvářely spolky krajanské, které organizovaly společenský a kulturní život v místech, odkud studenti pocházeli. Jejich cílem bylo zřizování knihoven, pořádání přednášek a besed, zkrátka osvětová činnost. Také Baxa se stal horlivým účastníkem vlasteneckého hnutí a byl aktivním v krajanských spolcích Štítný a Jungmann. Se svými rodáky konal časté přednášky, byl členem pěveckého kroužku i divadelním ochotníkem, pořádal výlety na okolní hrady, tvrze a zříceniny. Miloval romantické údolí středního toku Vltavy u Cholína a rád vysedával na vrchu Drbákov, kde byla ve 30. letech 20. století zřízena vyhlídka nesoucí jeho jméno. Roku 1884 se stal jednatelem Akademického čtenářského spolku. a stále více se věnoval sportu. Cvičil v Sokole a byl nadšeným průkopníkem lyžování. Později se dokonce stal předsedou Českého Ski klubu a nejedny Vánoce trávil v Krkonoších spolu se zakladatelem českého sportu Josefem Rössler-Ořovským. Svědčí o tom zápisy v tzv. Staničních knihách.²¹ Protože se na studia postupně dostávali i sourozenci, neměla Baxova rodina peněz nazbyt a Karel si přivydělával jako učitel hudby, i jako vychovatel synů v rodině Židlických.

Spolek Jungmann²² byl založen v roce 1869, s cílem sdružovat studenty z Berounska a později z celého pražského kraje. Od 80. let 19. st. se začal zajímat o dělnickou otázku a hlavní náplní se stalo pořádání osvětových přednášek, či zakládání knihoven. V roce 1883 adresoval městské radě pražské obsáhlý "Pamětní list", který podrobně zdůvodňoval návrh, aby byla v Praze zřízena po způsobu velkých světových měst "velká městská knihovna půjčovni", pokud možno s veřejnou čítárnou. Druhou eventualitou navrhovanou studenty

²¹ AMTVS - např. Staniční kniha z Benecka pro léta 1911-17 zápis ze dne 26.12.1912, Vánoce 1914

Tzv. staniční knihy krkonošských bud byly zřizovány členy Českého svazu lyžařů od počátku 20. století a sloužily k zapisování dojmů a vzkazů návštěvníky horských chat. Často se v nich odrážely národnostní boje mezi českými a německými turisty a sportovci.

²² AUK; Zpráva o činnosti spolku akademiků kraje pražského Jungmann, str. 58

příslušného spolku bylo zřízení několika půjčoven menších, vždy "pro každé město pražské"²³. Spolkové brožury v 90. letech zaznamenaly konflikty, kterými studentstvo procházelo a před 1. sv. válkou činnost spolku prakticky ustala.

Spolek Štítný byl založen roku 1872 a navazoval na rozpuštěný spolek Blaník. Původně sdružoval akademiky kraje táboorského a českobudějovického, později i studenty z téměř celých Jižních Čech až po Mladou Vožici. Patřil mezi nejvýznamnější studentské spolky a jeho činnost byla rovněž osvětová, tedy zakládání knihoven a pořádání přednášek.²⁴

Akademický čtenářský spolek byl založen již na podzim 1848²⁵, zpočátku pro české i německé studenty, jako spolek řečnický a čtenářský. V roce 1860 byl prohlášen ryze československým. Hlavně však plnil úlohu střediska českých vysokoškoláků, vyvíjel činnost vzdělávací, výchovnou, pořádal čtenářské besedy, koncerty, plesy a svým členům poskytoval v klubovních místnostech výborné zázemí. Využívána byla zvláště knihovna a v čítárně bylo připraveno na 250 odebíraných novin a časopisů. Studenti byli jak vidno velmi aktivní a nelze se divit, že stranou jejich zájmu nezůstaly ani otázky politické. Podobně jako na hlavní politické scéně, tak i zde, na půdě univerzity, probíhaly v 80. letech ostré politické boje. V důsledku sociálních a vnitropolitických změn narůstal český radikalismus. Jeho hlasatelem byla mladočeská strana, a tak je pochopitelné, že v rámci Akademického čtenářského spolku získávali navrch stoupenci mladočechů, neboť jim mladočeská radikální politika byla velmi blízká. Na počátku školního roku 1886/87 stoupenci mladočechů ve výboru Akademického čtenářského spolku definitivně zvítězili.²⁶

Pokrokářská argumentace začala pomalu krystalizovat v program a po založení Časopisu českého studentstva na jaře 1889 můžeme mluvit o tom, že studentstvo české univerzity vstoupilo definitivně do politického života. Kolem časopisu, vedeného Antonínem Hajnem a Karlem Stanislavem Sokolem, se

²³ <http://www.mlp.cz/histdal.php>

²⁴ AUK; Pamětní kniha spolku, i.č. B155, str. 78

²⁵ Archiv UK, Polišínský O.; Akademický čtenářský spolek, in: Všestudentský archiv (1848-1953) Inventurní seznam II, SPN, 1978 Jiří Pernes naproti tomu uvádí rok vzniku Akademického čtenářského spolku 1849 –

Pernes J.; Spiklenci proti jeho veličenstvu, Mladá fronta, 1988, str. 57

²⁶ Pernes J.; Spiklenci proti jeho veličenstvu, Praha, 1988, str.66

zformovalo Pokrokové hnutí českého studentstva - „demokratické národní hnutí s výraznými sympatiemi pro sociálně slabé společenské vrstvy“²⁷.

Radikální politické hnutí však nebylo výlučným rysem české společnosti, ale projevovalo se také v ostatních částech Evropy. Bylo jen otázkou času, kdy dojde k navázání kontaktů a případné spolupráci. V roce 1889 Francie slavila sté výročí Velké francouzské revoluce, umocněné pořádáním světové výstavy a mezinárodním sjezdem studentstva. Akademický čtenářský spolek vyslal do Paříže delegaci, která francouzskému studentstvu přivezla pozdravný dopis. Toto jednání bylo úřady ohodnoceno jako „překročení stanov nepolitické organizace politickým projevem“²⁸ a činnost spolku byla zastavena.

Nástupnickou organizací se stal Literární a řečnický spolek Slavia, jehož úkolem do té doby bylo šířit vědomosti o slovanské kultuře a slovanské povědomí mezi studenty. Do něj vstoupila většina členů AČS a jak stanovy umožňovaly, i někteří absolventi univerzity. V rámci nového spolku nadále pokračovali ve své činnosti a mezinárodních kontaktech. V červenci 1890 delegací obeslali oslavy Adama Mickiewicze v Krakově, kde na ně zapůsobil program polských a ukrajinských radikálů.

Pod jeho vlivem vytvořili vlastní program, nazvali se stranou pokrokovou a vstoupili do Národní strany svobodomyslné jako samostatná frakce. O rok později se v Praze konal sjezd slovanského pokrokového studentstva. Kromě Čechů se jej zúčastnilo 124 cizích delegátů, zástupců studentů polských, ukrajinských, slovenských i jihoslovanských. Dohodli se na „společném programu přeměny Rakouska ve federaci národních teritorií, důsledně demokratických reforem, kulturních opatřeních zrovnoprávňujících Slovanů a na požadavcích sociálních“²⁹ Požadovali všeobecné, přímé a rovné hlasovací právo pro všechny občany starší 21 let, bez rozdílu pohlaví. Dalším požadavkem byla řada konkrétních opatření v oblasti sociální, dělnického zákonodárství a daňového systému. Tyto požadavky byly silně ovlivněny myšlenkou kolektivismu. Zatím však pokrokáři netvořili natolik pevnou organizaci, a proto byl přijatý program víceméně deklarací, z níž mohl každý jednotlivě zdůrazňovat

²⁷ Red. Kavka Fr., Petrání J.; c.d., str. 198

²⁸ Tamtéž, str. 198

²⁹ Tamtéž, str. 199

tu, či onu stránku. Proto mohli vedle sebe sedět prozatím sedět „ostře státoprávně a nacionálně orientovaní představitelé pokrokařské pravice a reformisticky zaměřeni studenti a dělníci na socialistické levici celého hnutí.“³⁰ Martin Kučera uvádí i další důsledek sjezdu a to „proměnění pokrokařství z hnutí stavovsky omezeného na potřeby studentů v ideologii radikálně občanského směru, ..., začínajícího se sblížovat s tzv. pokrokovým dělnictvem.“³¹

To už se ale dostáváme k přerodu pokrokového hnutí ve stranu, kterému věnuji samostatnou kapitolu.

3. NÁRODNOSTNĚ SMÍŠENÉ OBLASTI – ZISK ZKUŠENOSTÍ

Právnickou fakultu Baxa ukončil v roce 1887 a vzápětí nastoupil soudní praxi u krajského soudu v Táboře. V únoru následujícího roku byl „veřejně prohlášen za doktora veškerých práv“.³² V Táboře však vydržel jen dva roky. Při odhalování pamětní desky tábořskému učiteli A. Svatošovi pronesl slavnostní řeč, která byla úřady označena za závadnou a byl přeložen do Chebu. Tam vstoupil do České besedy, zanedlouho se stal jejím předsedou a složil soudcovské zkoušky. Rok 1891 přinesl další Baxovo stěhování, nejprve do Přimdy a poté se vrací do města svých studií a centra politického a kulturního dění, do Prahy. Cheb i Přimda měly jedno společné. Byly to příhraniční oblasti s výraznou německou menšinou, která často přecházela do většiny se všemi problémy, které soužití obou národností samozřejmě přinášelo. Na své působení v Přimdě vzpomínal Baxa později takto: „...Byl jsem sem přeložen od krajského soudu v Chebu a moje přeložení provázely poznámky a články německo-nacionálních listů, že přichází do ryze německého města český štváč. Musím ale říci, že obyvatelstvo města Přimdy na tyto poznámky německo-nacionálních listů vůbec nereagovalo a že jsem byl přijat celkem sympaticky. Nás Čechů bylo tehdy v Přimdě jenom pět a to vesměs státních úředníků“³³. ... V okolí vyvinul se velký kult strany

³⁰ Urban O.; Česká společnost 1848-1918, Praha, 1982, str.431

³¹ Kučera M.; Pokrokáři in: Malíš J., Marek P. a kol.; Politické strany I.díl, Brno, 2005, str.317

³² AMP, rozpracovaný fond Karla Baxy

³³ Před převratem 1918 přicházeli Češi do Přimdy buď jako státní úředníci, nebo kaplani. V době, kdy přišel Baxa, byl kaplanem později známý spisovatel J.Š.Baar. viz: Přimda – vydáno nákladem a ve prospěch Místního odboru Národní jednoty pošumavské v Přimdě k informaci

Luegrovy, která byla právě v počátcích, ale toto hnutí nijak nesměřovalo proti Čechům... spíše naopak proti tehdejšímu německému liberalismu, který ovládal veškeré politické hnutí, zejména v západních Čechách... Když jsem odcházel z Přimdy, byl jsem provázen vesměs sympatiemi tamějšího obyvatelstva. ... Po celý čas před válkou až do převratu, dostal jsem se do spojení s Přimdou jen jedenkrát ... když za doby Omladiny jsem byl stíhán pro velezradu a obec měla mi dát vysvědčení o mém chování. Dozvěděl jsem se to později, když vyšetřování bylo zastaveno.“³⁴ Díky dobré znalosti menšinových problémů byl zvolen do výboru Národní jednoty severočeské a od roku 1902 své zkušenosti mohl uplatňovat i v Ústředním výboru Národní jednoty pošumavské. Připočeteme-li k Baxovým zkušenostem z příhraničí národnostně uvědomělé vychování, nepřekvapí nás jeho vlastenecký zápal hraničící s nacionalismem, se kterým do politiky vstoupil a uchoval si jej do konce života.

4. NÁVRAT DO PRAHY

4.1. FORMOVÁNÍ POKROKOVÉHO Hnutí

V červenci 1891 se Baxa vrací do Prahy a přechází k advokacii, v které může uplatnit svůj neoddiskutovatelný řečnický talent. Necelý rok vykonával svou advokátní praxi u JUDr. Nejedlého, poté, až do počátku roku 1895, u JUDr. Budila. Obě bez závad, jak sděluje dochované vysvědčení³⁵. Baxova advokátní kancelář byla ve Štěpánské ulici, v domě U Doušů č.p.648, kam docházeli především mladí anarchisté a sociální demokraté, kteří byli pro své antimilitaristické postoje často stíháni. Jak Baxa později vzpomínal, jeho prvním případem obhajoby byla trestní věc proti zedníkovi a redaktorovi Václavu Štuncovi (ten byl v roce 1927 coby senátor za KSČ jediným protikandidátem T.G.Masaryka).³⁶

Návrat do Prahy ale pro Baxu znamenal i obnovení kontaktů z dob studií a zapojení se do práce v pokrokové straně. V té se zformovala dvě křídla. Hajnovo

příznivců a turistů, co otisk článků z „Pošumaví“, při jubileu desetiletí 1936., str. 10

³⁴ Baxa K., Moje vzpomínky na Přimdu, str. 15-16, in: Přimda, c.d.

³⁵ AMP, rozpracovaný fond Karla Baxy

³⁶ Volanický J.; Životopis Karla Baxy, in Úspěch, roč. VIII., květen 1937, str.12

křídlo kladlo důraz na otázku sociální a úzce spolupracovalo s dělníky, Rašínovo, ke kterému patřil i Baxa, se primárně hlásilo k historickému státnímu právu. Tehdy se obě křídla ještě uměla dohodnout na společném postupu a připravovala svůj týdeník. Baxa byl členem přípravného výboru a podílel se na linii chystaného listu. O té se ve svých pamětech obšírně zmiňuje Antonín Hajn. Můžeme bez rozpaků říci, že se zároveň jedná o program pokrokového hnutí a proto jej odcitují. Linie listu zodpovídá čtyři okruhy otázek:

„1. otázky politické: cílem je sdemokratizování státu, obmezení výkonné moci, neobmezení svobody občanské (svědomí, slova, tisku, spolčovací a shromažďovací) rovnost občanstva bez rozdílu stavu a pohlaví (zrušení privilegovanosti šlechty) a všeobecné hlasovací právo od 21. roku pro všechny, bez rozdílu stavu i pohlaví, s jistým obmezením co do vzdělání a bezúhonnosti.

2. v kulturních otázkách jsme pro bezplatné vyučování na všech školách, pro stejnou přístupnost školství oběma pohlavím; pro odstranění povinného vyučování náboženství ze škol veřejných a zavedení ethiky, pro odstranění církvi od státův

3. v sociálních otázkách státi budeme při straně vykořisťované proti vykořisťovatelům, utlačovaných proti utlačovatelům, při straně řádné fyzické i duševní práce proti straně pouhého kapitálu. Ve příčině reform v zákonodárství dělnickém jmenujeme požadavek snížení dnešní normální doby pracovní, zavedení minimální mzdy aj.

4. ve příčině antisemitismu list nebude státi na stanovisku zásadního antisemitismu, nýbrž proti těm židům, kteří z lidu českého žijíce, nežijí s ním, nýbrž nad ním i proti němu, jak v národní tak hospodářské příčině.“³⁷

Správní radu tvořili: předseda JUDr. Al. Rašín, místopředseda JUDr. K. Baxa, pokladník Kurc, účetní K.S.Sokol, odpovědný redaktor Phl Al. Hajn.³⁸ Správní rada Neodvislosti se stala velmi významným prvkem uvnitř celého pokrokového hnutí a svůj vliv dokázala uplatnit především v dobách jeho štěpení roku 1897.

³⁷ ANM, fond Antonína Hajna, karton č. 80, 3033/8

³⁸ Tamtéž

12. prosince 1892 vyšlo 1.číslo prvního českého pondělníku s názvem Neodvislost. Karel Baxa byl nejen zmiňovaným místopředsedou správní rady, ale zároveň radu zastupoval v redakci. Patřil tak mezi jeho nakladatele, vydavatele i žurnalisty. Ve druhém čísle je zveřejněn program, v němž se praví: „Jsme na nejkrajnějším křídle strany mladočeské, budeme podporovat radikální živel v ní vůbec a klubu poslaneckém zvláště; budeme žádati, aby se vůči nynějším poměrům stále stupňoval...“³⁹.

V roce 1892 byl Baxa zvolen do výboru „Klubu strany svobodomyšlné“, a zároveň se stal členem tzv. skupiny „kadetů“, tedy kandidátem poslanecké skupiny českého sněmu.⁴⁰

4.2. BOUŘLIVÝ ROK 1893

M.Kučera charakterizuje rok 1893 jako „rok revolučně demokratického varu za lidové požadavky“⁴¹ Došlo k radikalizaci pokrokového hnutí, které ostře odmítlo politiku staročechů a hlasitě podporovalo radikální křídlo mladočechů. Na jarním zasedání českého zemského sněmu předložila vláda opět punktační předlohy. (Punktace – „dohoda ve formě jednotlivých bodů z roku 1890 mezi staročechy, konzervativní českou šlechtou a německými liberály. Punktační články navrhly koncepci administrativního rozdělení Čech podle národnostního kritéria na území „výlučně německá“ a „území dvojjazyčná“. Mladočechy i širší veřejností byl návrh zcela odmítnut. Vzhledem k punktacím ztratila staročeská strana zcela politický kredit“⁴²) Mladočeši proto 5.května zahájili formální obstrukci a protahovali jednání. Stoupalo tak napětí, které vyvrcholilo 17.května, kdy došlo při jednání k násilnostem, které znemožnily další průběh schůze. Sněm byl na příkaz vlády uzavřen a bouřlivá atmosféra se přenesla do pražských ulic. V červnu pak, na podnět sociální demokracie, proběhly protestní akce za všeobecné hlasovací právo. Docházelo ke střetům s vojskem a policií, největší demonstrace se konaly v Praze a v Brně. Pokrokové hnutí se svým způsobem připojilo k dělnickým akcím za hlasovací právo. Požadovali vytvoření českého

³⁹ Neodvislost 19.12.1892, č.2., roč.I.

⁴⁰ Volanický J.; Životopis Karla Baxy, in Úspěch, roč. VIII. , květen 1937, str.12

⁴¹ Kučera M.; Pokrokáři in: Malíř J., Marek P. a kol.; Politické strany I.díl, Brno, 2005, str.319

⁴² Žaloudek K., Encyklopedie politiky, Praha, 1996, str.349

státu v rámci rakousko-uherské monarchie, politickou demokratizaci spojenou se zavedením všeobecného volebního práva a sociální reformy. Demonstrace probíhající od jara přes celé léto, měly široký ohlas v celé společnosti. Akce začaly přerůstat v protivládní násilné činy. Vysokým zemským činitelům se vytloukala okna a mladistvý hněv se obracel proti symbolům státní moci. Demonstrace kolem císařových narozenin měla místy zjevně protidynastický ráz a když se připravovala akce, jež měla připomenout panovníkovi jeho slova z reskriptu z 12.září 1871 (v tomto reskriptu panovník slavnostně vyslovil své odhodlání nechat se korunovat na českého krále a současně vyzval sněm, aby započal porady o tom, jak "mírně a smířlivě" uspořádat státoprávní poměry české v souladu se státoprávními poměry v celé říši), sáhla vláda po mimořádných opatřeních. Tzv. reskriptivní schůze, mezi jejíž svolavatele v Praze patřil i Baxa⁴³ se již neuskutečnila. Po dvaceti pěti letech byl v Praze a třech okolních okresech vyhlášen v den chystané manifestace výjimečný stav. Ještě před tímto rozhodnutím přikročily úřady v srpnu a začátkem září k zatýkání řady pokrokářů se zjevným záměrem inscenovat varovný proces. Po vyhlášení výjimečného stavu došlo k likvidaci veškerého pokrokařského tisku, který byl dlouhou dobu před tím, včetně jejich tvůrců i odběratelů, monitorován. Zastavena byla i Neodvislost. Z několika desítek zatčených bylo 76 osob obviněno z tajného spolčování. Baxa mezi zatčenými nebyl, proto se mohl stát jedním z obhájců v procesu s Omladinou.

5. OMLADINA

Procesu předcházelo rozsáhlé vyšetřování a tak hlavní líčení začalo až v lednu 1894. Obžalovaní nebyli souzeni pro případné výtržnosti, či pobuřování, ale pro tajné spolčování v údajné organizaci „Omladina“, která měla mít protistátní a protispolečenské úmysly.

V nastalém procesu byl „JUDr. K. Baxa obhájce ve věcech trestních v Praze, jako obhájce (sám) obžalovaných: A.P.Veselého, J.Veselého, Fr. Šrekra, Blažka, Lešnera, Hradce, Waltnera Kellera, Zieglosera, Štichy, Čížka a redaktora

⁴³ Veselý A.P.; Omladina a pokrokové hnutí, Praha, 1902, str. 223

Hajna ve všech jeho trestních věcech. V zastoupení Dr. Herolda Dutky, Seiferta, Gaunera, Rybáka, Kotta, Zettla a Nováka a posléze s Drem Stránským redaktorů Rašína, Sokola a Škáby.“⁴⁴ JUDr. Herold převzal hájení některých obžalovaných jen formálně, ve skutečnosti hájil jich dr. Baxa. Dr. Herold se objevil v soudní síni za celý proces jen jednou.⁴⁵ O tom, že závažnost obvinění byla velmi různorodá svědčí i velký rozdíl ve vynesených trestech pro jednotlivé obžalované. Nejnižším trestem bylo věznění 14denní, ke kterému byli odsouzeni obžalovaní Blažek s Zettlem. Z těch., které zastupoval Baxa, byl k nejvyššímu trestu 8 let odsouzen Jan Ziegloser, jehož deníkové záznamy o účasti na bouřlivých událostech v Praze v letech 1892 a 1893 se staly jedním z hlavních důkazů obžaloby.

Tyto poznámky, s často opakovaným slovem „omladina“, navíc podpořily policejní teorie o tajném spolku. Toto slovo označovalo mladé lidi bez rozdílu pohlaví, zároveň bylo názvem jednoho z pokrokových periodik a v neposlední řadě se tak jmenoval i vzdělávací spolek pokrokové dělnické mládeže, která v roce 1892 neúspěšně žádala o uznání stanov. Pražské místodržitelství rozeslalo tajný oběžník, který charakterizoval Omladinu takto: „Omladina sestává se ze dvou společně pracujících částí. a) pokrokového studentstva, b) z mladých dělníků. Vůdcové, kteří se scházeli v redakci Časopisu českého studentstva a nyní v redakci Nových Proudů, jsou předně ex studenti: K.St.Sokol, Ant.Hajn, J.Škába, za nimiž stojí dr. Baxa a dr. Rašín“⁴⁶

6. SPORY V POKROKOVÉM Hnutí

Období po procesu, v letech 1894-1895, je ovlivněno skutečností, že celá řada vůdčích osobností pokrokového hnutí je uvězněno. Možná i nedostatek pevného vedení mohl urychlit názorové pnutí, které mezi pokrokáři sílilo. V těchto letech lze jasně pozorovat čtyři proudy, které se uvnitř hnutí formují. První představovala historickoprávní pravice A.Rašína a K.S.Sokola, a také Baxy, druhým byl přirozenoprávní střed bratrů Hajnových, třetím pokroková dělníci

⁴⁴ Čížek A.; Proces s tzv. Omladinou, Kolín, 1894, str.58; také ANM, fond Ant. Hajna, karton č. 84, 3037/4

⁴⁵ Čížek A.; Proces s tzv. Omladinou, Kolín, 1894, str.58

⁴⁶ Pernes J.; c.d. str. 237

Srovnej Čížek Ant.; Proces s tak zvanou Omladinou, Kolín, 1894, str.33

A.P.Veselého. Čtvrtý proud byl anarchistický. Původně se formoval kolem F.V.Lorence a od ostatních se separoval. Jak lze z jednotlivých proudů vytušit, hlavní názorové rozdíly se týkaly pohledu na ekonomické otázky a důrazu kladeného na sociální záležitosti. Nebyly to však jediné neshody v rámci hnutí.

6.1. POMĚR KE STRANĚ SVOBODOMYSLNÉ

Jeden z hlavních sporů byl veden v otázce poměru k Národní straně svobodomyslné, tedy k mladočechům. Někteří pokrokaři je obviňovali z nedostatečného hájení obžalovaných omladinářů a stále častěji se ozývaly hlasy volající po rozchodu s mladočechy a vytvoření samostatné strany. Tyto hlasy byly zároveň i odezvou na situaci v samotné straně svobodomyslné. Mladočeši totiž procházeli obdobím změn a sami zvažovali další spolupráci s pokrokaři. O tom dobře svědčí slova, kterými tehdejší situaci zhodnotil Josef Kaizl (člen mladočeské strany od r.1890, od roku 1891 poslancem říšské rady): „Vše co souvisí s Omladinou, v to počítajíc výjimečný stav v Praze, pak neurčitá propaganda strany pokrokové uvádějí naše řady v nepořádek a způsobují, že příslušníci strany sem tam kolísají, nevědouce, kterého směru se přidržeti, protože není zřejmo, kterého směru vlastně strana se drží... Strana víc a více pozbývá pevné svázanosti, pozbývá jednomyslnosti a vědomí solidární odpovědnosti a podobá se houvcí, který malý nahodilý podnět dovede rozptýliti a zničiti. Komu záleží na zachování programu z roku 1891... musí všech prostředků se chopiti, aby konečně přece ještě učiněn byl pokus poměry v naší straně napravití“⁴⁷

Napětí ve straně bylo způsobováno i spojováním mladočeské strany s radikalismem, Omladinou a vraždou korunního svědka v procesu s Omladinou, policejního konfidenta R.Mrvy. Právě Josef Kaizl se hodně podílel na přípravě nového mladočeského programového usnesení, které mělo situaci ve straně zklidnit. V červenci 1894 přijali program mladočeští poslanci a 23.září téhož roku byl schválen i rezolucí zemského sjezdu důvěrníků strany v Nymburce.

Rezoluci tvořily tři ucelené části. První řešila programové záležitosti a otevřeně se dovolávala programového svolání z let 1889 a 1891, které považovala za dostatečné. Druhá část rezoluce se věnovala vnitřním poměrům ve

⁴⁷ Urban O.; Česká společnost 1848-1918, Praha, 1982, str.433

straně, stanovovala například závazná pravidla pro veřejné vystupování, zachování klubové disciplíny. Potvrzovala opoziční stanovisko strany, ale s dodatkem, že „parlamentní opozice má být při vší rozhodnosti a houževnatosti důstojná a věcná“⁴⁸. Kaizl tento bod komentoval jako „postup a vítězství našeho rozumného uvědomělejšího pojímaná politiky a silnou oporu proti extravaganci“⁴⁹. Tento bod byl namířen hlavně proti některým radikálnějším mladočeským poslancům, ale můžeme jej chápat i jako prvek chránící stranu před radikalismem pokrokářů. Se stoupenci tohoto směru se totiž v létě 1894 dohodli na jejich setrvání ve straně svobodomyslné, která jim poskytne příležitost ve straně pracovat. Nejrozsáhlejší a svým způsobem také nejdůležitější částí nymburské rezoluce byla třetí, pojednávající o poměru „ke stranám“. V ní zaujímá i stanovisko k pokrokovému hnutí a doplňuje tak jejich vzájemnou letní dohodu. Jak strana svobodomyslná v Nymburce přijala, vítala každé pokrokové hnutí ve svém dorostu, pokud se však v každém ohledu podřizuje programu strany. Za, pro tu dobu, škodlivé označila vytváření samostatné pokrokové strany jako nátlakové skupiny.⁵⁰

O komplikovaném vztahu mladočechů k pokrokářům svědčí skutečnost, že její zástupci na sjezd zemských důvěrníků v Nymburce nebyli pozváni. Přestože přijatá rezoluce nemohla podobu mladočeské strany změnit naráz, bylo patrné, že ji do svých rukou přebírá skupina politiků, která si plně uvědomovala, že v podmínkách výjimečného stavu a perzekuce pokrokového hnutí, nemá radikalismus dostatečně živnou půdu.

6.2. ČESKÁ MODERNA

Ke střetu názorových proudů uvnitř pokrokového hnutí vedl i Manifest České moderny, přijatý v roce 1895 a uveřejněný v prvním čísle Rozhledů o rok později. Manifest podepsali: F.V.Krejčí, F.X.Šalda, J.Třebický, O.Březina, V.Mršťík, A.Sova, J.K.Šlejhar, K.Körner, J.Pelcl a Fr. Soukup. Nastolili v něm „požadavek politické, kulturní a sociální emancipace české národní společnosti. Manifest České moderny odmítal politiku mladočechů a přikláněl se k tzv.

⁴⁸ Tamtéž, str. 434

⁴⁹ Tamtéž, str. 434

⁵⁰ Tamtéž, str. 435

realistům. Představitelé české moderny, manifestem zároveň reagovali na konzervativní a zároveň umělecky neproduktivní tvorbu ruchovců a lumírovců a nastolili otázku svobody jednotlivce v moderní společnosti.⁵¹ Tolik nám poví stručné encyklopedické heslo, podívejme se však na pár konkrétních myšlenek z Manifestu: „Nemáme strach o svůj jazyk. Jsme národnostně tak daleko, že nám ho žádná moc na světě nevyrvé. .. Odsuzujeme též politické strany, které jen ve prospěch vlád národnostní řevnivost živí a v ní ubíjejí nejlepší síly národa. My budeme hledat dorozumění s našimi krajany německými na poli humanity. ... Chceme v otázce sociální bytí především lidmi. Počítáme dělnictvo k národu? I tenkrát, když prohlásí, že je internacionální? Ano. Národnost není patentem ani mladočechů ani staročechů. Strany mizí, národ zůstává. ... Chceme všeobecné hlasování právo – ne proto, že bychom věřili, že se tím změní smutný stav jejich, ale proto, že svěží silou jejich spíše přivede nynější parlamentarismus ad absurdum, kterážto naděje jsme při delegaci mladočeské dávno vzdali. ... Důsledně žádáme i pro ženy přístup do kulturního a sociálního života. ... Strany buďte prostředkem společenského pokroku, ne však jeho překážkou; vychovat lid znamená povznést jedince na plnou životní výši sebevědomí a rozbít lenivost tupé, netečné přilnavosti, všechnu tu pohodlnou zbabělost, nezodpovědnost, nemyslivost, kde necení se duch, idea po své hodnotě, nýbrž počítají se jen líná těla a hlasující ruce.“⁵² Toto odmítnutí mladočeské politiky a argumentace podepsaných spisovatelů a kritiků ještě více obnažila názorové platformy v rámci pokrokářského hnutí. Diametrálně rozdílný pohled na Manifest bych rád dokumentoval citací A.P.Veselého a A.Rašína, tedy dvou osobností, které si nárokovaly vůdčí postavení v tzv. pokrokové straně.

„Manifest “Moderny” byl bleskem v politické a literární tmě. Většině pokrokářů jakoby z duše byl vyňat. ... Také dělnická pokroková mládež netajila se se svými sympatiemi k němu. Ale odstínu dra Rašína, K.St.Sokola a Škáby se manifest “Moderny”naprosto nelíbil. Je pochopitelné, proč. Ti, kteří dělali krajní křídlo mladočeské strany, nemohli přece podepsati tak zdrcující ortel nad ní.“⁵³ Rašín byl tou dobou ve výkonu trestu ve věznici na Borech. Z motáku, který již

⁵¹ Všeobecná encyklopedie Diderot v osmi svazcích, díl 2., Praha, 1999, str. 125

⁵² <http://www.ceskaliteratura.cz/dok/mmoderny.htm>

⁵³ Veselý, A.P.; Omladina a pokrokové hnutí, Praha, 1902, str. 380

v říjnu poslal dalšímu z odsouzených K.S.Sokolovi, je však patrné, že jim informace nescházeli: „... nevím, mohl-li bych podepsati i jen jedinou větu. Co je to u našich; (myšleno Pelcl, Soukup – pozn. aut.) myslím, že jsou to třtiny ve větru se klátící, které nevědí asi, jak jsou pod vlivem autorit. ... Všichni přehlédli jednu psychologickou pravdu: že není větší samolibosti nad samolibost spisovatelů a hlavně básníků. Se třtinami není možná žádná strana. ... Proto – přijde-li amnestie - jsem rozhodně pro to, abychom vyvolali otázku, máme-li zůstatí ve straně mladočeské, nebo ne. To dle mého náhledu musí býti prvním naším úkolem. Já bych prostě nesnesl tento způsob politiky dále, aby si každý dělal, co by chtěl, ale přece jen mluvil – o hnutí pokrokovém, aby se každý jinak stavěl k nezákladnějším otázkám programovým i taktickým, a aby se tomu říkalo nebo nadávalo strana... Takhle, jeden "čehý", druhý "hot", to bych prostě nesnesl. Namlouvají si, že jsou individua a jsou ve vleku každého prvního člověka, který má jméno...“⁵⁴ Právě Sokol plně podporoval Rašínovi výhrady a ve svém dopise z Borů domů radí své sestře co si má o Manifestu České moderny myslet: „... Je to velká blbost a neobyčejná nesvědomitost. ... Politicky je celý ten oddíl naprosto prázdný, pouhé mluvení, jež však podpisy připojenými stalo se smutným činem. ... Celé prohlášení je do poslední literky opsáno z Masaryka. I naivní mínění Masarykovo, že staročeši udělali v práci osvětové mnoho, ale mladočeši nic, je opsáno. ... Moje stanovisko je mi jasné: boj.“⁵⁵

Z těchto ukázek můžeme vyčíst, že Rašínova historickoprávní pravice, ke které patří i Baxa, odmítla manifest hlavně z těchto důvodů: Nesouhlas s tak příkrým odsouzením mladočeské strany, silný vliv T.G.Masaryka, jeho realismu a tím pádem kritika radikalismu, účast některých pokrokářů bez vědomí ostatních.

Pokračující rozdíly v názorech byly příčinou volání po revizi pokrokového programu. Na schůzce u Prokopa Grégra, které se zúčastnil i Baxa, se ukázala roztržičnost názorů a tak bylo každému z přítomných uloženo vypracovat do příště jistý bod programu. O pravém stavu pokrokařského hnutí svědčí skutečnost, že k této schůzce již nedošlo.

⁵⁴ Sokolová B.; Věžeňská korespondence Karla Stanislava Sokola z let 1893-1895, Praha, 1929, str.662

⁵⁵ Tamtéž, str. 663-664

6.3. BAXA V LETECH 1893-1895

Mapovat Baxovu činnost v tomto období lze pomocí již zmiňované vězeňské korespondence vůdčích představitelů pokrokového hnutí – Rašína a Sokola. Baxa se podílel na jejich obhajobě a také během jejich věznění s nimi byl v poměrně častém kontaktu. Jak osobním, kdy se na Borech stavoval z titulu své profese obhájce, tak písemným. Nebyl sice zpraven o tajném písemném spojení, jeho dopisy vždy chodily oficiální cestou a byly tedy podrobovány cenzuře, přesto se snažil jak Rašína, tak Sokola, informovat o všem podstatném, co se v pokrokovém hnutí odehrávalo. Velkou měrou tak přispíval do mozaiky informací, z nichž si odsouzení na Borech skládali obraz situace za zdmi věznice. A Baxovy zprávy byly důležité nejen ze zmiňovaného odborného právního pohledu, ale také proto, že v tomto období patřil k mála vůdčím postavám pokrokového hnutí, jež zůstali na svobodě a aktivně se podílel na jeho politice.

Jak jsem již uvedl, mezi pokrokáři docházelo jak k programovým, tak ke koncepčním sporům. Baxa, patřící ke křídlu které M.Kučera nazval „rašínovou historickoprávní pravici“, tehdy hájil stanovisko spolupráce s mladočechy. Ve fondu Ant. Hajna můžeme najít dopisy, které názorně dokládají rozpolcenost pokrokového hnutí v této otázce a zároveň nejasný postoj samotných mladočechů: V jednom z nich, z roku 1894, Baxa informuje Ant. Hajna o jednání s výkonným výborem mladočechů: „Víte, že jsem se namáhal o smír více než svědomitě; tak, že někteří mysli (a psali), že to činím pro sebe (mandát a jiné nesmysly). Mladočeši podleli vlivu N.F.Prese a jiných žurnálů. Jsme jim Omladinou nenáviděnou a revolucionářskou ... mají strach před rozhodnými kruhy, že by přibráli podvrtné živly ... považujeme smiřování za přetržené. Pišme, jednejme dle svého... nikoli však proti straně. Nevystupujme proti ní... Jsme ve straně – ale nás nepovolává ku práci – ergo pracujeme sami, ale neláteříme na stranu tu, naopak: tiše pracujeme, abychom prospěli věci. ... nejsme ješitní, nejsme uražení. Vy jste nás sice nepřijali do své práce, ale my přece budeme pracovati... Bojím se jen: ne jejich nerozumu, nýbrž našeho. Dovedeme-li vydržeti klidnými, je dobře s námi i s naší věcí.“⁵⁶

⁵⁶ ANM, fond Ant.Hajn kart. 86

26.září 1894, tedy pouhé tři dny po sjezdu mladočeských důvěrníků v Nymburce, na který, jak jsem již napsal, nebyli pokrokaři pozváni, adresoval Baxa Hajnovi další dopis. Přestože u řady pokrokářů tehdy vítězila myšlenka mladočeskou stranu opustit, z tohoto psaní doslova číší naléhavost, s jakou Baxa obhajuje stanovisko opačné - další spolupráci s mladočechy: „Milý příteli! Věci dospívají mimo naše přičinění. Dáme-li se svěsti, vyhrají ne pokrokaři, ne Mladočeši, ale vláda, Němci a Staročeši. Podaří-li se roztrhnouti oba, bude to jeden z nejlepších diplomatických kousků rakouských vlád, které vůči nám provedla. My jsme jako slepí, ačkoli ten manévr je tak jasný. O „Omladině“ se namlouvá, že je mocný činitel, že má stranu za sebou a tím podněcuje nás k odporu proti mladoč. straně. ... chtějí to rozeštvat! A my? Pouštíme zásady, pouštíme krásné plány o práci... o poučování lidu, o oživení opozičního ducha ... a rveme se o to, má-li v nějakém prohlášení státi důstojná – či nedůstojná opozice a pod. Upírá vám snad mladoč. vedení Vaše snahy, zakazuje postupování ve Vašem programu? Bůh uchovej! Naopak. Jediné, oč se vše točí, je zaraziti způsob řeči žurnalistické, osobní výčitky (mnohdy klepy)... býti ve vůdcovství strany. Prorážeti bez hluku, silou svého přesvědčení a dobrotou svých náhledů...“⁵⁷

Baxova situace byla v této době o to složitější, že se se svým názorem na další směřování pokrokového hnutí, mezi tehdy aktivními pokrokaři, dostával do menšiny. O setrvání v rámci strany svobodomyšlné musel hodně bojovat, což je i z citovaných ukázek dopisů jasně patrné. Ve skupině historickoprávní pravice si však, v tomto perzekučním období, vydobyl vedoucí místo. K takovému postavení mu jistě pomohla role jednoho z obhájců v procesu s Omladinou, časté kontakty s uvězněnými předáky Rašínem a Sokolem a nemalý význam jistě měla i jeho činnost v dalších organizacích, například Národní jednotě Severočeské.

V uvedeném období začal Baxa se svými přáteli v Kolíně vydávat Radikální listy. Tento čtrnáctideník poprvé vyšel 27. února 1894 a na první straně otiskli cíle tohoto periodika. “ ... poučné články z oboru politického, zákonodárného, kulturního a sociálního, při čemž o všem budeme uvažovat ze svého stanoviska. ... otázky denní politiky chceme psáti klidným a věcným tónem,

⁵⁷ tamtéž

ne kronikářským, nýbrž hlubším způsobem ...”⁵⁸ Dnešní mluvou se tedy mělo jednat o jakousi politologicko-kulturní revue. Zhodnocení, do jaké míry se jim záměr vydařil, by vydalo na samostatnou práci. Na první pohled je patrné, že skutečně psali “ze svého hlediska”, při jejich pročitání však zjistíme, že se jim psát “klidným a věcným tónem” většinou nedařilo.

7. DO ČESKÉHO SNĚMU

Během procesu s Omladinou stoupl Baxovo renomé natolik, že byl v listopadu 1895 zvolen do zemského sněmu.

Pravomoci zemských sněmů směřovaly do oblasti zákonodárné a správní. Zákonodárná činnost se však týkala jen přesně vyjmenovaných otázek země, například rozpočtu, zemědělství, či zemských veřejných staveb. Zároveň měly zemské sněmy vydávat předpisy pro oblast obecních, církevních a školských záležitostí. Sněm svolával a rozpouštěl císař, který také nařizoval nové volby. Volební období bylo šestileté. Zemský sněm byl na rozdíl od říšské rady jednokomorový a skládal se ze zástupců 4 volebních kurií – velkostatkářů, obchodních a živnostenských komor, měst a venkovských obcí. Dále na sněmu zasedali tzv. virilisté, poslanci nevolení, jejichž mandát byl spojen s příslušným úřadem. Baxa byl zvolen v kurii měst, městysů a průmyslových míst, kde volební právo požívali ti, kteří měli právo volit do obecního zastupitelstva.⁵⁹

Přesto jeho kandidatura nebyla jistá. Za přispění již několikrát zmiňované vězeňské korespondence Rašina a Sokola, si můžeme udělat obrázek o tom, jak velké pochybnosti zda, koho a v jakém volebním okrese měly pokrokáři kandidovat. Pro ilustraci odcituji pár útržků z těchto dopisů, abych ukázal nerozhodnost pokrokářů na straně jedné, průběžnou změnu názorů k dané věci na straně druhé a v neposlední řadě i viditelné názorové rozdíly mezi jednotlivými skupinami uvnitř pokrokového hnutí: „...Mlado nás můžou sežrat (ne láskou) ... Pochybují také, že připustí některou naši kandidaturu, jestli, tak Baxovu, jenž přijat důvěrníky mladočeskými v městech Kolíně, Kouřimi, Poděbradech, Sadské,

⁵⁸ Radikální listy 27.2.1894

⁵⁹ Krejčí O.; Kniha o volbách, str. 78

kdež ale asi prohraje proti spojeným staro a mlado oportunistům“⁶⁰ Další Čížkův dopis naznačuje, že Baxa by nemusel mít oporu ani všech pokrokářů: „... Potom, kdo reprezentuje dnes pokrokový směr z oněch lidí, kteří by mohli kandidovat? Baxa, Papoušek, Kryf - jsme hotovi. A od těch při vší úctě k nim nemůžeme předpokládat, že by nesli prapor pokrokový tak, jak bychom si přáli. Tedy nejspornější by bylo, tyto lidi, zejména ale dr. Baxu, ani nekandidovat, ostatní snad jako mladočechy.“⁶¹ Další události, které ohrožovaly Baxovu kandidaturu, se odehrály na valné hromadě Národní jednoty Severočeské. Tehdy pokrokáři ztratili ve výboru NJS své postavení. Podle slov pokrokáře Třebického došlo k: „dost vážné porážce, lépe našvihání na zadní část, jakého se nám přeborníkům mladého hnutí dostalo...“⁶² a zřejmě nebyl jediný, kdo největší díl viny dával Baxovi. Ten na valnou hromadu dorazil se zpožděním protože byl v divadle a „byla tam holčička“.⁶³ Ani v následném průběhu zasedání Baxa neprokázal svou roli vůdce pokrokářské skupiny a tak čelil ostré kritice. „Chudák Baxa, musel moc perných věcí slyšet od Čížka, ode mne, Byl celý zmoklý. Je to moc a moc hodný člověk, mám ho den ode dne radši, ale do parlamentu nebo na vůdcovství strany, až v parlamentě a různých jednotách budou "holčičky".“⁶⁴

Zdá se, že nejen nejednotnost v pokrokovém hnutí, ale také Baxovy povahové vlastnosti mohly ohrozit jeho kandidaturu do zemského sněmu.

Také situace uvnitř samotné Národní strany svobodomyšlné Baxovi nominaci nezaručovalo. Byl sice navržen ve volebním okrese Kolín, Poděbrady, Kouřim a Sadská, ale vedení strany ho na schůzi předsednictva neschválilo, když při rovnosti hlasů se proti němu postavil předseda J. Podlipný. Hlavním důvodem k zamítnutí Baxovy kandidatury bylo, že Baxa je více pokrokářem než mladočechem.

Při této příležitosti je dobré se podívat na vnitřní organizaci strany mladočeské. Ve straně neexistoval princip stranického členství tak, jak jej známe dnes a formálně ji tvořili její poslanci, důvěrníci, mladočeské spolky, zemské organizace a mladočeský tisk. Sounáležitost ke straně se pak projevovala kromě

⁶⁰ Dopis Ant. Čížka K.S.Sokolovi z 1.3.1895 in:Sokolová B.; c.d., str. 343

⁶¹ Dopis Ant. Čížka K.S.Sokolovi z 13.4.1895 in: tamtéž, str. 394

⁶² Dopis J. Třebického K.S.Sokolovi z 25.8.1895 in: tamtéž, str. 589

⁶³ Tamtéž, str. 590

⁶⁴ Tamtéž, str. 590

prosazování stranického programu hlavně podporou ve volbách a při veřejných akcích.⁶⁵ Přestože své zásady organizačního řádu upřesnila ve zmíněném nymburské rezoluci, z dnešního pohledu byla stranická organizace velmi volná.

Nakonec byla Baxova kandidatura vyžádána „zdola“, když jej místní důvěrníci strany navrhli proti oficiálnímu kandidátovi Národní strany svobodomyslné, kterým byl novinář Kalaš. Volby proběhly 22. listopadu 1895 a jejich výsledek byl velmi těsný. Baxa vyhrál v Kolíně a Kouřimi, prohrál v Poděbradech a Sadské. Celkový poměr hlasů 473:442 v Baxův prospěch.

7. prosince byl vystaven volební certifikát potvrzující jeho zvolení a opravňující Baxu „vstoupiti do sněmu“⁶⁶.

Baxa odmítl podepsat prohlášení mladočechů, jímž bylo jeho členství v poslaneckém klubu Národní strany svobodomyslné podmíněno a nebyl tak vázán stranickou disciplinou.⁶⁷ Svou pozici mimo mladočeský poslanecký klub potvrdil v jedné ze svých prvních řečí kde prohlásil: „...nepopřete, že od té doby, co nastoupil rod Habsburský na český trůn národ český upadal hmotně i kulturně... My nechceme, aby nám z Vídně dávaly zákony, my si chceme vládnouti sami...Vaše Veličenstvo! Vy dosud nejste korunovaným králem, my Vás nepovažujeme za legitimního krále...“⁶⁸ Tato Baxova řeč vyvolala vlnu nespokojenosti nejen mezi německými poslanci, ale prostřednictvím K. Kramáře se od ní distancovali i mladočeši. V podobném duchu Baxa vystupoval jak na zemském sněmu, tak i po svém zvolení na říšské radě. Vyznamenával se

⁶⁵ Malíř J. Národní strana svobodomyslná in: Malíř J., Marek P. a kol.; Politické strany I.díl, str. 151

⁶⁶ AMP, PPL V.666/11

⁶⁷ Srb A.; Politické dějiny národa českého od počátku doby konstituční II 1879-1918, nakl. J. Otto v Praze, 1926 str. 148

V samotném prohlášení stojí: „Prohlášení. Přijímám kandidaturu od národní strany svobodomyslné k volbě do sněmu království českého, s tím, že jakožto člen jmenované strany, vedené Sborem důvěrníků, uznávám její řády pro sebe závaznými. Tudiž i podrobím se – kdyby výkonný výbor neb klub poslanecký na tom se usnesl – nové volbě, jakmile bych přijal kterékoliv státní vyznamenání, nový nebo vyšší úřad státní, nebo hodnost nepolitickou, na jejíž udělení státní správa má rozhodný vliv, aneb jakmile by spolehlivě zjištěná většina mých voličů za to požádala. V dne..... podpis..... – archiv hl.m.P. PPL V.666/11

⁶⁸ Řeč během generální debaty o rozpočtu in: Srb V.; Politické dějiny národa českého od počátku doby konstituční II. 1879-1918, Praha, 1926, str. 148-9, také Radikální listy 14.3.1896, str. 93-94

divokými protidynastickými výpady a vyšvihl se na nejhluchnějšího českého rétora. Byl nesmírně populární.⁶⁹

8. ROZDĚLENÍ POKROKOVÉHO HNUTÍ – VZNIK STRAN

8.1. POKROKOVÍ SOCIALISTÉ

V listopadu 1895 byla na amnestii propuštěna většina vězňů omladinářů a první štěpení pokrokařů na sebe nedalo dlouho čekat. Došlo k domluvě A.P.Veselého s Fr.Modráčkem o společném postupu pokrokových a neodvislých socialistů poté, co nabyli dojmu, že: „...se vedení v pokrokovém hnutí zmocnily živly kolektivismu a socialismu nepřátelské a za mladočeské křídlo se vydávající“.⁷⁰ V rámci mladočeské strany se odtrhli od pokrokové strany a vytvořili pokrokově socialistický směr. Jejich vývoj šel k vlastní politické straně, kterou pod názvem Strana pokrokových socialistů společně založili v březnu 1896.

Po odchodu této skupiny uzavřeli Rašín spolu s Ant. Hajnem dočasný kompromis a svou frakci přeměnili v radikálně pokrokový směr mladočeské strany. Směru udával tón Rašín a jeho státoprávní pravice. Antonín Hajn zodpovídal za tisk. Protože oba směry dál prosazovaly své vize, i nadále docházelo ke sporům. Rašín z radikalismu zachoval pouze radikálně státoprávní stanovisko, Hajnovo křídlo bylo nadále věrné protivládním a sociálně vyhroceným rysům pokrokařství.⁷¹

8.2. STRANA RADIKÁLNĚ POKROKOVÁ A STÁTOPRÁVNĚ RADIKÁLNÍ SMĚR

Definitivní rozpad pokrokařům přinesla volební reforma, kterou k volební kurii velkostatkářské, obchodní komory, městské a venkovské přibyla pátá – všeobecná. Volební právo v této kurii měl každý svéprávný občan starší 24 let, který bydlel šest měsíců v jednom okrese⁷². Volby podle nových pravidel byly vypsané na březen roku 1897 a pokrokaři zvažovali, jaké stanovisko k páté kurii

⁶⁹ Kovtun J.; Tajuplná vražda Případ Leopolda Hilsnera, Sefer, Praha, 1994, str.51

⁷⁰ Veselý A.P.; c.d., str. 387

⁷¹ Kučera M.; Pokrokaři ..., str. 321

⁷² Veselý A.P.; c.d. , str. 388

zaujmou. V únoru téhož roku se konal sjezd důvěrníků směru a Antonín Hajn pro něj sepsal rezoluci. Rezoluce oznamovala, že radikálně pokrokový směr nepostaví vlastní kandidáty, ale především se týkala páté kurie. V této části Hajn přiznal největší právo na pátou kurii těm, kdož jsou z předcházejících kurií vyloučeni a přimlouval se za kandidáty sociální demokracie, kteří se prohlásí pro samostatnost českého národa. Rezoluce byla sjezdem důvěrníků přijata.

Rašínovo křídlo bylo proti a tak na 28. února 1897 valnou hromadu správní rady družstva Neodvislost, která směr financovala a měla v něm rozhodujícího postavení. Na této valné hromadě se, jako už po několikáté, obnažily názorové rozdíly obou skupin. Zatímco v minulosti byl otázkou sváru často vztah ke straně mladočeské, nyní to byl poměr ke straně sociálně demokratické. Za radikální státoprávníky promluvil J.Preiss a muselo být jasné, že tentokrát jde o spor nepřekonatelný: „My pokládáme sociální demokracii za svého zásadního nepřítele. Její hospodářský program (kolektivism) je s naším úplným odporu... . Theorie třídního boje ... nevyhnutelně činí nám z ní nepřítele. ... Hledíme na ni jak na zfanatisovanou baštu, která bude každému vývoji na obtíž.“⁷³ V závěru své řeči odmítl stávající pokrokový program, který „jest neorganickou snůškou všelikých požadavků i kolektivismu. Tento program dnes patří již k mrtvolám. Ten program nám překážel. Konečně jsou mezi námi rozdíly na nazírání v účastenství ve veřejném životě.“⁷⁴

Po roztržce na zasedání valné hromady Hajn naznačil, že se pokusí zorganizovat novou politickou stranu s vlastními novinami. To se stalo již začátkem dubna, kdy vznikla Česká strana radikálně pokroková s vlastním týdeníkem Samostatnost.

Část vedená Rašínem, Sokolem a Baxou se přejmenovalo na radikálněstátoprávní směr. Rašín se stal předsedou, Baxa byl zvolen do čela správní rady Neodvislosti a za svůj hlavní cíl vytyčili státoprávní radikalismus. Program vycházel z tezí, které přednesli na valné hromadě Neodvislosti, jež vedla k rozštěpení s Hajnovými radikálními pokrokáři. Ostře se vymezili proti sociální demokracii, zvláště pro její kolektivismus a internacionalismus. Za zvlášť závažné státoprávníci považovali tzv. protistátoprávní prohlášení, které poslanci

⁷³ Veselý A.P., c.d., str. 394

⁷⁴ tamtéž

československé sociální demokracie přednesli po svém vstupu do říšské rady a v němž kategoricky odmítli české historické státní právo. Spolupráci naopak předpokládali s právě se formující Stranou národního dělnictva československého (pozdější strana národně sociální), kterou považovali za protiváhu sociální demokracie.

Ve směru našel živnou půdu antisemitismus i sklony k národnostní nesnášenlivosti a šovinismu. Z toho vyplývá i další programový cíl, podpora českého podnikání a stále silnější nesouhlas s postupným mladočeským provládáním oportunistem.⁷⁵

8.3. STRANA STÁTOPRÁVNÍ A JEJÍ PROGRAM

Pojďme se tedy podívat na samotný program nově vzniklé Strany státoprávní, který byl přijat na sjezdu strany v Praze dne 19. února 1899. Na žádost stranických důvěrníků byl program v červenci následujícího roku vydán v tištěné podobě. Z té se dočteme⁷⁶, že 14 kapitol obsahovalo celkem 109 paragrafovaných bodů. Jednotlivé kapitoly a jejich zpracovatelé byly následující:

- státoprávní a národní - K.S.Sokol
- politické svobody – K.Baxa
- otázky sociálně –oekonomické – K.Baxa
- živnostenská otázka – A.Sojka
- rolnická otázka – E.Hrubý
- otázka dělnická – A. Sobotka
- různé
- židovská otázka – A.Sobotka
- samospráva – P.Jandač
- kulturní – K.Baxa
- školství – J.Škába
- otázka ženská – Baxa
- náboženství a církvev – A.Sobotka
- klerikalismus – A.Sobotka

⁷⁵ Kučera M.; c.d., str.329

⁷⁶ Program strany státoprávní, Praha, 1900

Kapitola 1. – „státopravní a národní“ je pro státoprávníky zřejmě nejdůležitější. Hned v prvním paragrafu oznamují, že „prvým úkolem našim jest snaha o provedení státní samostatnosti zemí českých“... „tento stát chceme na základě demokratické a pokrokové ústavy (§2) ... Z tohoto stanoviska posuzujeme také náš poměr k Rakousku. Neuznáváme ústavy, kteréž nedostalo se sankce českého národa...“ (§3) Přestože Baxa nebyl referentem této kapitoly, zcela jistě se ztotožňoval i s nahlížením na otázku české menšiny v místech s převahou německého obyvatelstva. Tu „státoprávníci“ považují za „jednu z nejdůležitějších otázek národních“ a chtějí „s největším úsilím pracovati nejen na záchranu jejich, nýbrž i mohutnění“ (§7) Tento bod totiž Baxa naplňoval již od počátků své právnické praxe v Chebu či na Přimdě, jako člen České besedy, či Národní jednoty Pošumavské. Následná část je věnována slovanské vzájemnosti, která je završena v programovém bodě číslo 10, v němž se dočteme: „...dojde k rozhodnému zápasu mezi Němectvem a Slovanstvem. U vědomí veliké mezinárodní důležitosti otázky české bude nám získávati sympatie všech evropských národův, kteří v zápase tomto budou státi proti myšlence velkoněmecké.“ (§10) S trochou nadsázky si dovolím poznamenat, že i tento bod se Baxa snažil naplňovat co nejlépe. Kromě sympatií pro českou otázku, získal i sympatie osobní. V říjnu 1905 se jeho manželkou stala slečna Amelija Jurkovičová, dcera starosty jugoslávského města Opatija.⁷⁷

Kapitola 2. – „politické svobody“ je zpracována přímo Baxou. V jejím úvodu se vyslovuje pro zavedení základních občanských práv, jako je svobodu tisku, projevu, shromažďování a svobody všech vyznání. (§11) Následují požadavky na „všeobecné volební rovnosti“ (§15) a zrušení cenzury.(§16) Poslední odstavec kapitoly o politických svobodách je věnován reformě trestního práva. V něm Baxa navrhuje odstranění trestu smrti a zavedení pojmu „deliktu politických a náboženských“. (§17)

Kapitola 3. – nazvaná „otázky sociálně-oekonomické“ byla referována rovněž samotným Baxou. Rozdělil ji do šesti podkapitol a v té první – „všeobecné“ se dočteme, k jakým vrstvám obyvatelstva se strana hlásila. Viděla

⁷⁷ město leží na Istrijském poloostrově v dnešním Chorvatsku, v roce 1990 mělo 30 000 obyvatel. Baxovo manželství, podobně jako Klofáčovo, nebo Benešovo zůstalo bezdětné

se stranou středních a malých vrstev, jejichž zachování a rozvoj považovala za nezbytný. Otázku sociální pojímala jako souhrn otázek všech stavů a tříd národa. Byla pro sociální reformy (§18) avšak rozhodně odmítala třídní boj, proletarizování středních vrstev a neomezené soustředování kapitálu. (§19) V oblasti národohospodářské považovala za nutnou emancipaci „českého hospodářského života ode všech živlů nečeských“ (§21), s čímž korespondovala i emancipační politika v oblasti průmyslové, nazvaná „svůj k svému“ (§29) Část věnovaná finanční politice se nese ve znamení zjednodušení daňového systému. Baxa tu navrhoval zavedení jediné daně – progresivní daně z příjmu. Daně spotřební, pozemkové a další měly být zrušeny úplně. Daněno nemělo být ani tzv. existenční minimum. (§24, 25) V části týkající se obchodu se Baxa hlásí ke zdravé konkurenci (§30), odstavce věnované „peněžnictví“ zas kladou důraz na roli českých peněžních ústavů v českém emancipačním procesu (§32).

Další kapitola, která mne zaujala, byla věnována dělnické otázce. Její referent Antonín Sobotka v ní opět razantně odsoudil třídní boj, tentokrát s poznámkou, že je „celku i dělnictvu zhoubný“. Pro dělnictvo naopak požaduje právo volební, zdravotnická opatření, zkrácení pracovní doby, zákaz noční práce žen, úplný zákaz práce dětí, či minimální mzdu stejné výše pro muže i ženy. Zmiňuje též „opatření levných bytů, zejména stavbou dělnických domů“ a také všemožnou podporu vzdělávání dělnictva. (§62) Zajímavostí je, že právě v této části se nachází jediná zmínka o jiné politické straně. Dočteme se o programové blízkosti a vřelých sympatiích, které zaručují jejich součinnost se stranou národně sociální. (§63)

Přestože ostatní strany nejsou v textu otevřeně jmenovány, je z předchozích řádků jasné, že například strana sociálně demokratická mezi politické spojence nepatřila.

Část programu strany státoprávní, která bezesporu spoluurčovala její vztah k dalším politickým stranám, se jmenuje „židovská otázka“. V jejím úvodu se referent Antonín Sobotka odvolává na Karla Havlíčka a jeho názor, že „Židé jsou zvláštním osobitým národem“. Z toho státoprávníci vyvodili důležitost emancipace od Židů jako národní sebeobranu (§68).

Poměrně velká část programu je věnována „samosprávě“. Ta se však dá shrnout do jedné, hlavní teze. Samospráva je prostředkem k osamostatnění českého národa. (§69)

Také otázka „kulturní“, kterou zaštitil Baxa, je pojata v národním duchu. Kulturní osamostatnění je totiž nezbytnou součástí osamostatnění politického a hospodářského, jež vede k nejvyšší míře samostatnosti českého národa. Baxa a jeho strana se sice nechtějí „uzavírat před žádným novým myšlenkovým proudem, ale každou novou myšlenku chtěl odměřovat mírou prospěšnosti pro naše národní bytí.“ (§87)

Tyto zásady bezesbytku platí také pro školství, které má být bezplatné a prosto všeho vlivu byrokratického a klerikálního. Důraz má být kladen na výchovu národní, mravní a tělesnou. (§93-§100)

Ženská otázka je popsána ve čtyřech bodech. Ten první by současná genderová studia jistě nepotěšil. „...rodina je základem společnosti a hlavní působení ženy jest tedy k rodině“ (§101) Tři následující body však ve své době byly pro ženskou otázku velmi důležité. Žena má právo na jakékoliv zaměstnání, jehož je schopna (§102), zpřístupnit ženě vzdělání jako mužům, (§103) stejně tak každé hospodářsky samostatné ženě přiznat práva politická (§104).

Poslední dva body programu jsou „náboženství a církve“ a „klerikalismus“. Náboženství strana státoprávní považuje za osobní věc každého jednotlivce, která nesmí mít vliv na jeho postavení v soukromém i veřejném životě. Proto je strana rozhodnuta vystupovat proti náboženské nesnášenlivosti (§105). V otázce týkající se zřízení a vnitřního uspořádání církve uznávají zásadu církevní samosprávy (§106), přesto považují za nutné zavedení národního jazyka do církevního života (§107). Podporovali také chtěli zrušení celibátu (§108).

Posledním cílem je potírat „náboženskou despotii“ – klerikalismus, který „se přičí pokrokovému rozvoji společnosti lidské vůbec a národa českého zvláště“ (§109).⁷⁸

Pokusím-li se o krátkou analýzu programu strany státoprávní z přelomu 19. a 20.století, musím za jeden z jeho základních kamenů označit princip historického státního práva. Tedy argumentaci vycházející z dějinného vývoje,

⁷⁸ Program strany státoprávní, Praha, 1900

jeho nezrušitelnosti a trvalé kontinuity. Neuznání ústavy a právnosti říšské rady bylo požadavkem poměrně revolučním, který na mne dělá dojem více jako prohlášení o vztahu strany k Rakousku, než bod o jehož naplnění v bližším časovém období byli „státoprávníci“ sami přesvědčeni.

Poměrně obšírně a zajímavě program zpracoval i otázky sociální a ekonomické, v kterých rozváděl návrhy ve prospěch rolnictva, živnostenstva i dělnictva. Z nich je patrný rozdíl nejen mezi státoprávníky a sociální demokracií, ale i mezi stranou státoprávní a radikálně-pokrokovou. Naopak prosazováním národního kritéria téměř ve všech oblastech stranu přibližuje ke straně národně sociální, přičemž tato náklonnost je v programu otevřeně přiznaná.

Možná nás při čtení více než sto let starého programu překvapí skutečnost, že některé programem nastolené otázky řešíme i dnes. Diskuse o trestu smrti, zjednodušení daňového systému, ženská otázka, či odluka církve od státu – to jsou témata stále aktuální. Zrovna tak volání po svobodě slova, tisku, shromažďování a vyznání, je z různých koutů světa slyšet stále.

Problematickou částí programu je pasáž zabývající se židovskou otázkou. Politický program však lze vždy číst, studovat a rozebírat z několika zorných úhlů. Domnívám se, že kromě pohledu současného, je potřeba pokusit se nahlédnout daný program i očima člověka konce 19. století. Tehdy podobné nálady a postoje v Evropě rozhodně nebyly neobvyklé. A pokud do souvislostí přidáme tak zvanou Hilsnerovu aféru, během které se výrazným způsobem Karel Baxa zviditelnil, židovská otázka jako jeden z bodů stranického programu nás asi nepřekvapí.

Několikrát jsem zmínil, že v samotném programu strany státoprávní, je z jiných stran jmenována pouze strana národně sociální. V roce 1900 je přijat Rámcový program české strany lidové (realistické), ve kterém jsou ostatní strany politického spektra hodnoceny. Pojdme se tedy podívat na popis státoprávníků očima realistů. „...Radikálové (rozuměj radikálové státoprávní) sami prohlašovali se za levé křídlo mladočešství: tomuto naučili se od Mladočechů prohlašujících se za levé křídlo Staročechů, a jsou také radikálové skutečně nejlevějším křídlem Staročechů. Obnovují v nedostatku samostatné myšlenky politické státoprávní radikalism. Rozumí se jen heslově. ...strana upadla v zpátečnický antisemitism,

končící agitací pro rituální pověru podle přání antisemitů vídeňských... K radikalismu dnes třeba je vzdělání a logicky, břitké a znalecké kritiky poměrů současných; ale radikalism státoprávní spokojuje se více s hesly a agitací politickou dost povrchní, v mnohých oborech jsou a zůstávají radikálové staročeskými zpátečníky podporujícími svým radikalismem reakci.“⁷⁹

9. DRUHÝ VELKÝ PROCES - HILSNERIÁDA

Právě rok 1899 přinesl Baxovi další možnost k zviditelnění a nutno dodat, že se jí chopil bezezbytku. 29.března byla nedaleko obce Polná zavražděna Anežka Hružová. Antisemitské nálady, které v závěru 19. století cloumaly Evropou, souhra náhod a řada pochybení během vyšetřování vedly k obecně rozšířenému názoru, že se jedná o rituální vraždu provedenou Židy na nebohé křesťanské panně. 17. května o případu mluví Baxa v českém sněmu a osmého června došel krajskému soudu v Kutné Hoře dopis s oznámením, že přebírá zastoupení rodiny Hružových. Už jako advokát a obhájce sídlící ve Štěpánské ulici č. 43a⁸⁰. Přestože soud začal až v září, Baxa nezahálel a dával o sobě vědět během celého roku. Ať už svými dramatickými a nesmlouvavými výstupy na půdě českého sněmu, nebo na tzv. “táborech českého lidu”⁸¹ Během soudního přelíčení, které trvalo téměř dva roky, stoupá Baxova popularita geometrickou řadou. S vehemencí sobě vlastní obhajuje tezi rituální vraždy. Jeho projevy a řeči u soudu jsou plné demagogie a populismu. Dovedně využívá zkušeností nabytých působením v příhraničních, národnostně smíšených oblastech a svého rétorického umu. Rozhodně nešetří nacionalismem a antisemitismem.

Jiří Kovtun ve své knize, věnované tomuto procesu, píše: „V soudní síni to vypadalo jako v sále malého vyprodaného divadla“⁸². Pokud dnes čteme části přelíčení můžeme nabýt dojmu, že si Baxa byl této skutečnosti vědom. Rozehrál hru, jejímž závěrečným aktem mělo být odsouzení obviněného a rituální vražda prostředkem k jeho dosažení. Jen sám Baxa věděl, nakolik si vzpomněl na svá ochotnická léta. Vyčerpávající popis Baxy udaný v Kovtunově knize naznačuje,

⁷⁹ Rámcový program České strany lidové (realistické), Praha, 1900

⁸⁰ Kovtun J., cd., str. 93 a 115

⁸¹ Kovtun J., cd. str. 149

⁸² Kovtun J., c.d., str. 153

že se na svou roli důkladně připravil. „... Měl kulatou hlavu, vysoké čelo, na očích úzký cvikr a ve tváři klid dobrého rozmaru a sebejistoty. Menší, pečlivě střižená bradka nemaskovala, nýbrž doplňovala dolejší partii obličeje do vhodně sladěné kompozice, která dělala dojem, že byla dobře vyzorována před zrcadlem. Měl u kořene tenký, k nozdram do trojúhelníku rozšířený nos a rezolutní ústa, kterým knír na horním rtu s hroty vytaženými téměř do poloviny tváří dával výraz bonhomie. Slabě porostlé, téměř nezatelné obočí otevíralo cestu spekulativní přemýšlivosti v malých očích pod těžkými víčky. Vlastenectví dával Karel Baxa najevo nejen slovy, nýbrž i oblečením: dostavil se k přelíčení v čamaře. ...”⁸³ Baxovou výhodou mohla být skutečnost, že dopředu znal Hilsnerova obhájce. Tím byl již zmiňovaný Zdenko Auředníček – Baxův spolužák z gymnaziálních i univerzitních studií - nenápadný a zdrženlivý gentleman.⁸⁴ Během procesu se odehrával ještě jeden střet. Byl to střet dvou politických směrů - Státoprávního radikalismu s realismem a zároveň střet dvou osobností - Karla Baxy s Tomášem G. Masarykem. Jejich rozdílné myšlení se odrazilo i v programech jejich stran.⁸⁵

Pravdou je, že tzv. hilsneriáda už z Baxova života nezmizí. V rozpracovaném fondu Karla Baxy tak vedle sebe leží 4 dopisy. Prvním je psaní od Marie Hrůzové, matky zavražděné Anežky Hrůzové, z července 1900, v kterém Baxovi děkuje „co nejsrdečněji za vše, co pro nás a pro naši nešťastnou Anežku a pro dobrou věc vůbec ráčil vykonati“⁸⁶. Druhý je od Svazu českých pokrokových židů v Praze I, který Baxu dopisem ze 6.2.1912 upomíná, aby se vyjádřil k Polné, jak před volbami slíbil. Ve třetím dopise z listopadu 1913 Baxu ve stejné věci upomínal i živnostník Kraus. Baxa na tyto výtky reagoval také písemně. V dopise nejprve zdůvodňuje proč se k danému tématu odmítl vyjadřovat před volbami. Podle svých slov se tak snažil vyhnout podezření, že si „kupuje židovské hlasy“. O své roli v tzv. hilsneriádě více než deset let po procesu napsal: „...Převzal jsem zastupování v procesu Hilsnerově k žádosti soukromé účastnice a musilo mně tudíž jako zástupci záležitosti, aby obviněný z vraždy byl odsouzen, neboť teprve jeho odsouzením mohly se uplatňovati

⁸³ Popis to je barvitý, ale srovnám-li mně známé fotografie K.B. s konstatování „...téměř nezatelné obočí...” ...

⁸⁴ Kovtun J., c.d., str. 155

⁸⁵ Viz kapitola Program strany státoprávní

⁸⁶ AMP, rozpracovaný fond Karla Baxy

nároky soukromé účastnice. Jistě jsem se přičinil, abych vedle stát. zástupce přesvědčil soudce z lidu o vině obžalovaného. Jednal jsem jen, jak musí jednati každý advokát, který chce zájmy svého klienta uplatniti. Byl-li obviněný Žid, či nic, bylo mně opravdu vedlejším. Je pravda, že se mně pak ze židovské strany vytýkal způsob hájení, než to je právě věcí zástupce, aby volil způsob hájení, jaký uznává pro svého klienta za nejprospěšnější. Jisto však jest, že můj klient, jemuž jsem v první řadě jako advokát zodpovědným, ničeho proti mému hájení nenamítal, ani soud ani advokátní komora neměly příčiny ... vytýkati. Že se v takových případech člověk nezachová každému, je jisto. ... Jednal jsem tedy jako advokát zcela korektně ve prospěch klientů, které jsem před soudem zastupoval...“⁸⁷

Jak hluboko se polenský případ a Baxovo vystupování u soudu vryly do povědomí českých Židů, je možno ukázat na případu z roku 1935, tedy více než třicet let po této události. Tehdy Emil Margulies (zastávce politického sionismu, vůdce starší generace sionistů ze Sudet, v letech 1931-1935 předseda Židovské strany) projevil odpor vůči koalici Židovské strany se stranou sociálně demokratickou, kdy na protest opustil předsednictví Židovské strany. Nesl velmi těžce, když do křesla pražského primátora dosedl Karel Baxa – a to i pomocí hlasu spolustraníka Ludvíka Singera, člena městského zastupitelstva. Margulies své gesto vysvětlil v samostatném článku, v němž píše, že: „někdy je možno volit antisemitu, protože i s nepřáteli se někdy dělají politické pakty, nesmí to však být štváče, který propaguje myšlenku rituální vraždy (Ritualmordhetzer), když sám svoji minulost výslovně neodvolal.“⁸⁸

10. DO ŘÍŠSKÉ RADY

O aktivitě ještě ne čtyřicetiletého advokáta a politika svědčí jeho působení v řadě spolků a organizací. Na přelomu století je, kromě vysoké funkce v České straně státoprávní, členem Národní jednoty pošumavské, Národní jednoty

⁸⁷ Dopis Karla Baxy adresovaný Svazu českých pokrokových židů v Praze I – in: AMP, n rozpracovaný fond Karla Baxy

⁸⁸ Čapková K., Češi, Němci, Židé – Národní identita Židů v Čechách 1918-1938, Praha, 2005, str.237

severočeské, Ústřední matice školské, Národní rady české a jiných. Vzhledem k Baxově povaze musíme počítat s tím, že málokde se spokojil s řadovým členstvím. Jak jsem již napsal, během polenské aféry a následného soudního jednání Baxova popularita výrazně stoupla. Nelze se tedy divit, že Baxa, jako předseda České strany státoprávní., kandiduje do říšské rady.

Popis Baxových snah o poslanecký post ve Vídni najdeme v časopise Úspěch z května roku 1937, v němž se jeho autor odvolává na samotného Baxu. Z následující citace se také dozvíme, proč se o říšskou radu Baxa uchází až v této době „...Především neměl do ní velké chuti. Šlo jednak o Čechům nepřátelskou Vídeň a pak – o vlastní výživu. Ale jako předseda strany musil kandidovati. V roce 1898 kandidoval za okres slánský a propadl⁸⁹. Po druhé v roce 1901 za Kolín a zase propadl a při třetím za Klatovsko roku 1902 opět propadl. –Teprve na Starém městě pražském si řekli bodří živnostníci, že ho nenechají „běhat“ po venkově a až se něco „uvolní“, že ho budou voliti za svůj okres. V r. 1903 se také uvolnilo místo po poslanci Bělském a Staré město zvolilo Dr. Baxu velkou většinou“⁹⁰

Co tedy jeho zvolení předcházelo? Velmi zajímavé byly volby do říšské rady v roce 1900, v nichž Baxa kandidoval ve městské skupině slánsko-kladenské. Volanický k těmto volbám mylně připisuje rok 1898. Za pomoci dobového tisku a zajímavých archiválií z fondu Antonína Hajna se pokusím přiblížit atmosféru, která na přelomu století panovala. Souběžně s volbami probíhaly českoněmecké konference, na kterých výkonný výbor strany státoprávní Baxovým prostřednictvím odmítl účast. Státoprávníci považovali „dohadování o otázkách jazykových, ... bez současného řešení celého komplexu otázky české po stránce státoprávní za marné“⁹¹ Na tzv. voličských schůzích Baxa toto stanovisko opakuje a prezentuje i stranický program přijatý přesně před rokem⁹². Radikální listy sledovaly hlavně 3 kandidáty. Mladočeského dr. Jar. Čelakovského (syn básníka Františka Ladislava Čelakovského, mladočeský politik, pražský archivář, významný právní historik, profesor právnické fakulty

⁸⁹ Na slánsku však Baxa neúspěšně kandidoval v roce 1900

⁹⁰ Volanický J.; Životopis Karla Baxy, in Úspěch, roč. VIII. , květen 1937, str. 14-15

⁹¹ Radikální listy, 4.2.1900

⁹² Viz. Program strany státoprávní, str.

české univerzity a organizátor vědeckého života), radikálně pokrokového kandidáta - učitele Mrazíka a pochopitelně Baxu. Po prvním kole voleb mohly napsat: „včerejší den jest vážným poučením oportunistické klice mladočeské“⁹³ Dr. Čelakovský sice první kolo vyhrál, ale nadpoloviční většinu nezískal. O novém poslanci říšské rady tak muselo rozhodnout kolo druhé, do které postoupil i Baxa. Optimismus Radikálních listů a státoprávníků vůbec přiživovala skutečnost, že pokrokoví kandidáti dostali v součtu více hlasů, než mladočech Čelakovský. O tom, že tyto volby byly sledovány i ve Vídni, svědčí dopis, který otiskl časopis Slovan 26.2.1900. Jeho autorem je vídeňský Čech J. Janča a svými řádky před 2.kolem podpořil právě Baxu. „...volit Baxu a dát tak políček a varování mladočechům, kteří nehájí zájmy Čechů ve Vídni. (myšleno vídeňských Čechů pozn.autora) ... zasad'te se v zájmu týraných a opuštěných bratří na Dunaji o dra Baxu. Račte míti na zřeteli jednu věc a bude to zajisté chloubou strany pokrokové, když v zájmu tak důležité věci nebude bráti ohledu na tu, neb onu slabou stránku osoby...“⁹⁴ Druhé kolo proběhlo 28.února s těmito výsledky:

	Čelakovský		Baxa		Mrazík
	I.kolo	II.kolo	I.kolo	II.kolo	I.kolo
Nové Strašecí	79	59	59	106	8
Rakovník	163	176	158	177	13
Slané	203	296	126	133	73
Velvary	111	121	26	40	9
Unhošť	20	36	96	36	8
Louny	311	362	233	237	12
Kladno	182	199	129	189	663

Jak říkají výsledky a jak v následujících dnech psal tisk, o výsledku voleb rozhodli ti voliči, kteří se druhého kola voleb zdrželi. Byli to především voliči jak sociální demokracie, tak strany radikálně pokrokové.

S napětím, které vyvolala tato situace právě ve straně radikálně pokrokové, nás obeznámí i nedatovaný dopis poraženého kandidáta z prvního kola Mrazíka. Z jeho obsahu je zřejmé, že je napsán po volbách a uvádím jej

⁹³ Radikální listy 21.2.1900

⁹⁴ ANM, fond Antonína Hajna, karton č. 111, desky 3271/1

proto, že nám názorně ukazuje tehdejší atmosféru uvnitř pokrokového hnutí. Bylo zmítáno nejen názorovými rozdíly, ale důležitější roli často hráli osobní spory a řevnivost. „... Mám za to, že jste se dopustili dvou chyb svou passivností při užší volbě a to chyby zásadní i taktické. Chybou zásadní je, že jste umožnili zvolení většího zpátečníka a oportunisty – myslím, že je Čelakovský oportunistou všech oportunistů – kdežto Baxa přece jenom je radikál a že jste zradili zásadu radikalismu. Za druhé je to chyba taktická, poněvadž v budoucnosti budou nám radikálové více kazit akci než mladočeši a Vy eo ipso hnáni budete do náruče lidí obojživelnějších. ... Vy jste měli vejít v docela formální jednání s radikály ... Mám za to, že pasivita v 9 z 10 případů je vždycky oslovina nebo slabost a nebo cokoli jiného málo chvalitebného – a v tomto případě byl to zlý rádce a sice byla to osobní řevnivost,bledá závist a špatně tajený hněv. Uznat se musí, že radikálové statečněji si vedou a že tím, že strana naše, také radikální, zradila radikály, přibude jí sympatií a my ztratíme...“⁹⁵

Celá řada publikací⁹⁶ z Baxy dělá říšského poslance již od roku 1901. Spolehlivým pramenem k volbám v tomto roce je Almanach Říšské rady 1901-1906 od M. Navrátila⁹⁷. Ve výsledcích voleb za města v Čechách se dočteme: - Kolín: obhájuje mladočech Fořt

Fořt 1664 hlasů,

Baxa 1014 hlasů

Zajímavou informací je, že v Táboře Baxa obdržel 10 hlasů, aniž by tam vůbec kandidoval. Tam zvítězil Kramář s 1358 hlasy, z celkových 1466 odevzdaných.

Z těchto výsledků je patrné, že Baxa v těchto volbách úspěšný nebyl, zrovna tak, jako o rok později - v dubnu 1902. Tehdy kandidoval na Klatovsku, kde mladočeský kandidát Dr. Dvořák zvítězil již v prvním kole.⁹⁸

Baxova chvíle tak přišla až v roce 1903, kdy kandidoval za Staré město Pražské. Před volbou Radikální listy burcovaly voliče takto: „Nezapomeňte – nemáme-li ztratiti vše – neboť ztratili jsme již mnoho – že nejvyšší čas prohlásiti

⁹⁵ ANM, fond Antonína Hajna, karton č. 111, desky 3271/1

⁹⁶ Tomeš J.; Slovník k politickým dějinám Československa 1918-1992, Praha, 1994, str. 9

Jelínková T.; Pražští primátoři (1784-1993), in: PSH XXVI., Praha, 1993, str.125

Kovtun J., Tajuplná vražda-Případ Leopolda Hilsnera, Praha, 1994, str. 481

ilustrovaný encyklopedický slovník, a- i, Praha,1980, str.189

⁹⁷ JUDr. Navrátil M.; Almanach Říšské rady 1901-1906, Tábor, 1901

⁹⁸ Radikální listy 30.4.1902

centralistické Vídní otevřený, nepřetržitý a bezohledný boj, že nejvyšší čas manifestovati při volbě věrnost českého lidu ku státoprávnímu programu!⁹⁹ Za pár dnů mohly radostně oznámit že: „Při volbě poslance do rady říšské za Staré Město Pražské, obdržel kandidát strany státoprávní Dr. Karel Baxa 884 hlasů, kandidát mladočeský Dr. J.S.Novák 572 hlasů. Zvolen byl většinou 312 hlasů náš kandidát Dr. K. Baxa. Na počest státoprávního poslance a statečných voličů staroměstských, koná se banquet...“¹⁰⁰

11. ŘÍŠSKÁ RADA

11.1. BADENIHO VOLEBNÍ REFORMA

Po Rakousko-Uherském vyrovnání v roce 1867 byla říšská rada přeměněna na nejvyšší zastupitelský sbor Předlitavska, jak byla nazývána rakouská část Rakousko-Uherské monarchie. Říšská rada se skládala ze dvou komor: a) panské b) poslanecké sněmovny. Panská sněmovna, tedy horní komora říšské rady, nebyla volena a zasedali v ní dědičně příslušníci habsburského domu a vysoké aristokracie, vysocí církevní hodnostáři, či ti, které za zásluhy jmenoval císař.

Pravidla, podle kterých se volilo do dolní komory, prošla ve druhé polovině 19. a na počátku století 20. několika úpravami. Baxa byl volen podle zásad Badeniho volební reformy z roku 1896. Tato reforma pozměnila stávající ústavní zákon o říšské radě, a zřizovala další, pátou kurii. Ta se nazývala všeobecná a byla průlomem do pojetí privilegovaného parlamentarismu, neboť v této kurii nebyl žádný majetkový cenzus.¹⁰¹ Aktivní volební právo měli muži starší 24let, kteří byli v den vypsání voleb usedlí v místě jejich konání minimálně půl roku. Pasivní volební právo bylo dáno mužům od 30 let. Díky neexistujícímu majetkovému cenzu můžeme o páté kurií uvažovat v souvislosti se všeobecným volebním právem, nikoli však rovném. V páté kurii totiž směli volit všichni, kteří měli právo volit i v některé z ostatních kurií. Badeniho volební reformu došlo výraznému navýšení počtu voličů o více než tři a půl milionu, až na 5 333.431.

⁹⁹ Radikální listy 17.3.1903

¹⁰⁰ Radikální listy 21.3.1903

¹⁰¹ Krejčí O.; Kniha o volbách, Praha, 1994, str. 67

11.2. BAXOVO PRVNÍ VYSTOUPENÍ NA ŘÍŠSKÉ RADĚ

Podle těchto pravidel byl tedy Baxa zvolen do říšské rady a hned jeho první krok, který ve Vídni podnikl, vyvolal mezi německými poslanci rozhořčení. Na své první schůzi přednesl státoprávní ohražení. Na rozdíl od mladočechů, kteří tak činili v němčině a na konci zasedání, „ohradil“ se Baxa na začátku schůze a česky.¹⁰² Ve stenografickém záznamu poslanecké sněmovny je celé Baxovo ohražení zaznamenáno slovy: „Poslanec dr. Baxa mluví česky.“¹⁰³ Proto Baxa protestoval proti nedůstojnému zacházení s českým jazykem a při jeho vystoupení se „všeněmci, němečtí nacionáli a liberáli chovají jako posedlí, snažíce se dra Baxu ukřičeti. Někteří Mladočeši mnou si radostně ruce a proto poslanci Choc a Fresl obracejí se prudce proti nim, vytýkají jim, že tento stav ponížení české řeči zavinili pouze oni svou politikou.. Přes čtvrt hodiny trvala tato bouřlivá scéna“¹⁰⁴

Je vidět, že Baxa na říšské radě vystupoval ve stejném duchu, jako na českém zemském sněmu a hájil rovnoprávnost češtiny a českého národa. Důsledně zastával státoprávní stanovisko a ve svých řečech odmítal ústřední parlament. Prosazoval zřízení generálního českého sněmu na základě všeobecného volebního práva, který by říšskou radu nahradil.¹⁰⁵

12. STRANA STÁTOPRÁVNĚ POKROKOVÁ 1900-1908

12.1. ODCHOD RAŠÍNA

Kritickým momentem ve vývoji Státoprávně radikální strany byl pokus přeměnit Radikální listy ve státoprávní deník, což vedlo k velkým finančním problémům uvnitř strany. Tu navíc postihly vnitřní rozepře, které vyvrcholily odchodem skupiny kolem A.Rašína, J. Preisse a J. Třebického¹⁰⁶. Skupina se především distancovala od vypjatých antisemitských projevů, které plnily stránky Radikálních listů v souvislosti s polenským případem a to i díky informacím poskytovaných Baxou, který měl přístup k soudním spisům. Strana však

¹⁰² Radikální listy

¹⁰³ tamtéž

¹⁰⁴ Radikální listy

¹⁰⁵ Srb A.; Politické dějiny... II. 1879-1918, str. 276

¹⁰⁶ Tobolka Z.; Politické dějiny československého národa od r.1848 až do dnešních dní, díl III. 1879-1914, část 2.

1891-1914, Praha 1936, str. 452

z hilsneriády nevyšla obohacena „o příliv maloburžoazního a venkovského členstva“, ale dostala se na okraj politického dění.¹⁰⁷

Od té doby strana přestávala plnit samostatnou politickou úlohu. Přestože v Baxovi měla svého zástupce na zemském sněmu a říšské radě, velmi omezená členská základna nedovoľovala realizovat stranický program. Neúspěšné byly i pokusy o sjednocení živnostenstva na státoprávní a ortodoxně pravicové bázi. Co se straně dařilo, byly tzv. státoprávní kluby, které hájily české zájmy především v pohraničních oblastech.

Ve snaze stranu zachránit, pokoušeli se její hlavní činitelé, Baxa a K.S.Sokol, vyjednat spojení s příbuznými stranami. Tyto sblížovací pokusy byly vytrvalé, ale intenzita jednání zesílila zvláště kolem voleb do říšské rady v roce 1907, kdy došlo k zavedení všeobecného, rovného, tajného a přímého volebního práva.

12.2. VOLEBNÍ REFORMA 1907

Od počátku 80. let 19. století se na říšské radě objevovaly požadavky na zavedení všeobecného, rovného, přímého, volebního práva. Celá problematika se postupně radikalizovala, zvláště poté, co ji za jeden ze svých hlavních cílů pojala sociální demokracie. Tento požadavek z českých stran prosazovaly všechny strany vyšlé z pokrokového hnutí, koketovali s ním mladočeši a od roku 1905 také agrárníci.

Ani pro Karla Baxu není toto téma nijak cizí. Ve svých parlamentních projevech se touto problematikou zabýval často a zvláště v českém zemském sněmu pravidelně navrhoval změnu volebního zákona ve smyslu všeobecného, rovného a přímého, volebního práva, které by zahrnoval i volební právo pro ženy.

S ním nepočítala zmiňovaná reforma z ledna 1907, která všeobecné, rovné, tajné a přímé volební právo pro volby do říšské rady zaváděla. Rušila daňový cenzus a kuriový systém. Zanechávala většinový volební systém, se zásadou potřeby absolutní většiny. Reformou se zvýšil počet v Předlitavsku volených poslanců na 516. Zákon byl problematický z hlediska národnostního,

¹⁰⁷ Kučera M.; Pokrokáři in: Malř J., Marek P. a kol.; Politické strany I.díl, Brno, 2005, str.331

neboť neodpovídal poměrnému zastoupení jednotlivých národů, ale zvýhodňoval Němce.¹⁰⁸

12.3. SLOUČENÍ STRAN

Zmínil jsem, že se v tomto období Baxa pokoušel svou stranu zachránit sloučením s jinou stranou. Před volbami 1907 se snažil o „součinnost národních stran“, kterému by předcházela dohoda o přesném určení mandátů té které straně. V tom však spatřoval zároveň největší problém, protože „dnes vedoucí Mladočeši, vzrůstající agrárníci, strana státoprávní – národně sociální a radikálně-státoprávní – jejich příznivci v nejširších vrstvách, které dosud z voleb vyloučených, počítají s velkým přírůstkem hlasů“¹⁰⁹ Z tohoto očekávání je patrné, že se tzv. národní strany orientovaly na stejný okruh voličů a každá ze stran doufala a věřila, že to bude právě ona, které se podaří oslovit největší podíl.

O stavu jednání mezi stranami v roce 1907 výstižně vypovídá velmi stručná poznámka z Lidových novin: „Koncentrace stran v Čechách – vyjednávání se vede, avšak valného výsledku neslibuje.“¹¹⁰

20.dubna 1908 se však výsledek dostavil. Sloučením České strany státoprávní s Hajnovou Českou stranou radikálně pokrokovou vznikla Česká strana státoprávně pokroková – „představitelka radikálně nacionalistické české maloburžoazie a maloburžoazní ... inteligence, která považovala za nosný národní program důsledné uplatňování historického státního práva zemí České koruny.“¹¹¹ V úvodu „slučovací listiny“ se dočteme proč a s jakým cílem se obě strany spojily: „Abychom zjednodušili stranické poměry v našem národě a tím účinněji pracovali na jeho prospěch, abychom jmenovitě zarazili rostoucí příval centralismu a český státoprávní program podepřeli mohutnou organizací v národě, abychom shromáždili a zorganizovali všechny osoby, které dnešním úpadkem politiky většiny českého poselstva, sahajícím již na základy národního našeho programu, jsou znepokojeny a připraveny proto přihlásiti se k činné veřejné

¹⁰⁸ Krejčí O.; c.d., str. 70-72

¹⁰⁹ Baxa – Koncentrace českých stran k říšským volbám 1907 in: Slovan, roč.XIV., č. 47. 24.11.1906, Vídeň In:ANM: fond Ant.Hajna karton 121, desky 3504

¹¹⁰ Lidové noviny 10.1.1907

¹¹¹ Kučera, Pokrokáři in: Malíř J., Marek P.; Politické strany..., str. 333

národní i politické práci ...“¹¹² Za stranu státoprávní slučovací listinu podepsal Karel Baxa, který z pozice předsedy strany pravděpodobně vedl jednání.

K dalšímu zjednodušení politické scény mělo přispět i sloučení České strany radikálně pokrokové s Českou stranou národně sociální, o kterém se předběžně jednalo počátkem roku 1910. Výsledkem bylo doporučení vzniku společné rady obou stran. Ke sloučení však nedošlo. Za státoprávní pokrokáře dokument podepsal opět Karel Baxa.¹¹³

13. BAXA DO STRANY NÁRODNĚ SOCIÁLNÍ

Do voleb v roce 1911 však strana překvapivě uzavřela dohodu s Masarykovými realisty (Českou stranou pokrokovou a Lidovou stranou pokrokovou na Moravě) a v říšské radě s nimi vytvořila Sdružení neodvislých poslanců z Čech a Moravy. Předsedou „neodvislých“ se stal T.G.Masaryk. Baxa šel jinou cestou.

Účastnil se dohodnutého kompromisu mezi stranou mladočeskou, národně sociální a staročeskou. Tyto strany šly do voleb sice každá se svým svoláním, v něm se však opakovala myšlenka společného postupu a utvoření Jednotného klubu na říšské radě na podkladě zásady většinové.¹¹⁴ Tato myšlenka byla posílena sestavením společné kandidátky, z níž bylo zvoleno 27 tzv. dohodových poslanců. Mezi nimi byl i Baxa, kterého na volební listinu z vlastní vůle postavila strana národně sociální. Přestože byl svou stranou, státoprávně pokrokovou, vyzván vstoupit do Sdružení neodvislých, zůstal již Baxa trvale členem strany národně sociální. Její stanoviska v parlamentě hájil až do roku 1918. Jak? Na to po čase vzpomínal jeden z československých premiérů, agrárník, František Udržal: “ ... ve vídeňské radě vystupoval vždy rázovitě a často se zdálo, že pro svůj originelní a často svérázný způsob myšlení zůstává osamocen. Osamělost ve Vídni, popularita doma. Téměř každý projev byl plamennou

¹¹² Smlouva o sloučení České strany státoprávní s Českou stranou radikálně pokrokovou
in: ANM, fond Ant. Hajna, kart. 121/3507

¹¹³ Dokument o doporučení zřízení společné rady strany národně sociální a státoprávně pokrokové
In: ANM, fond Ant. Hajna kart. 121/3525

¹¹⁴ Kazbunda K.; Otázka česko-německá v předvečer války, Praha, 1995, str. 28-29

obhajobou českého práva státního a na konci vyslovení pevné víry v brzké jeho vítězství ...”¹¹⁵

Se změnou strany nemusel Baxa projít větší proměnou svých názorů. Strana státoprávně pokroková i národně sociální se opíraly především o městské obyvatelstvo středních vrstev, ale i měšťanskou inteligenci a dělnictvo. Obě se často dostávaly do opozice k oficiální české politice a byly radikální alternativou k mladočešství. V čele stály Klofáč, Stříbrný, Choc a nyní už i Baxa. Vedení národních sociálů se chovalo pragmaticky a řídilo se heslem „účel svěť prostředky“. Jedním z typických rysů strany byl protiněmecký nacionalismus.

Program strany sice nebyl nijak originální, ale ve volbách v roce 1911 zaznamenala Česká strana národně sociální úspěch, když získala 13 mandátů a polepšila si tedy o sedm křesel.¹¹⁶

V červenci roku 1913 byl tzv. Anenským patentem rozpuštěn zemský sněm a „ačkoliv § 10 odst. 2. z. zř. Výslovně stanoví, že při rozpuštění sněmu jest zároveň vypsati nové volby, nestalo se tak. Naopak v tomže bodě patentu bylo vysloveno, že volby budou vypsány, až dle uvážení vlády nadejde k tomu vhodná doba. ... k obstarávání úkolů, jež po zákonu přísluší zemskému výboru království českého ustavena zemská komise správní.“¹¹⁷

Zemský sněm se již nikdy nesešel.

14. ČESKÁ POLITIKA A BAXA ZA 1. SVĚTOVÉ VÁLKY

14.1. VYPUKNUTÍ 1. SVĚTOVÉ VÁLKY

28. června 1914 byl při atentátu v Sarajevu zabit rakousko-uherský následník trůnu Ferdinand d' Este i s manželkou Žofíí roz. Chotkovou. V pozadí atentátu stála skupina srbských nacionalistů a Rakousko-Uhersko, pod přímým nátlakem Německa, vyhlásilo Srbsku válku. Přesně měsíc po atentátu vydal císař František Josef I. známé provolání „Mým národům“, kterým tuto skutečnost

¹¹⁵ Věstník Unie úředníků ..., roč III, č.6

¹¹⁶ Šedivý I.; Češi, České země a velká válka 1914-1918, Praha, 2001, str. 46

¹¹⁷ Baxa B.; Sněm království českého, Praha, str. 27-28

oznámil. Následující události na sebe nenechaly dlouho čekat a začátkem srpna byly ve válečném stavu všechny evropské mocnosti.

Vytvořily se dva bloky – tzv. centrální mocnosti – Německo, Rakousko-Uhersko a později se k nim přidalo i Bulharsko tvořily Trojspolek. Británie, Francie, Rusko tzv. Dohodu, ke které se postupně přidaly další státy – Itálie, Japonsko, Rusko a v roce 1917 i USA. Rozhořel se světový požár.

14.2. PROUDY ČESKÉ POLITIKY ZA 1. SVĚTOVÉ VÁLKY

V české politice můžeme počátkem války sledovat čtyři základní proudy.

- první směr tvořila převážně agrární strana se svými představiteli Švehlou a Udržalem, dále katolické strany reprezentované J. Šrámkem a M. Hrubanem, i český konzervativní velkostatek, jako politická organizace české šlechty, v čele s knížetem B. Schwarzenbergem. Agráři a katolíci se nejprve přikláněli k habsburské monarchii, neboť se domnívali, že svou povolností nejlépe zmírní tíživý dopad válečných útrap na český národ.

- druhý směr představovala sociálně demokratická strana se svými předáky B. Šmeralem a A. Němcem. Původně počítali se zachováním Rakouska-Uherska a i po vypuknutí války se drželi závěrů svého posledního sjezdu v roce 1913. Na něm vytyčili program postupného přebudování Rakouska-Uherska ve federativní stát rovnoprávných národů parlamentní cestou.

- třetí proud tvořil okruh politiků kolem Karla Kramáře, kteří si přáli vítězství Dohody a spoléhali zejména na Rusko. Světovou válku viděli jako boj Germánstva proti Slovanům, který rozhodne o budoucnosti Evropy i českého národa.

- hlavním představitelem poslední skupiny byl T.G.Masaryk se svými „realistickými“ stoupenci. Při porovnání obou nepřátelských bloků dospěl k závěru, že převaha je na straně Dohody, a předpověděl pronikavé společenské a politické změny v poválečném světě.¹¹⁸ Do tohoto směru můžeme přiřadit i národní sociály vedené V. Klofáčem, či státoprávní radikály, kteří byli výrazně protirakouští.

¹¹⁸ Prokš P.; Politikové a vznik republiky 1914-1918, Praha, 1998, str.17

Pravdou však je, že většina národně uvědomělé a politicky angažované části české společnosti sice nemohla přijímat s nadšením oficiální verze o účelu války, ale po počátečním šoku se zkrátka přizpůsobila „okolnostem“. Následný „...“program záchrany“, jehož smyslem bylo, aby co „nejméně možno poruch a škodlivých účinků veřejný a hospodářský život český důsledky dnešního válečného stavu utrpěl“.¹¹⁹

Říšská rada nebyla svolána a na určitou dobu se vytratil život politických stran, uhasly jakékoli politické kampaně a polemiky. Také tisk podléhal důkladnější kontrole a cenzuře. V podobném duchu na tuto dobu vzpomínal Masaryk ve své Světové revoluci.¹²⁰

Posledním masovým protestem české veřejnosti proti Rakousku-Uhersku v počátečním období války bylo uctění památky Jana Husa u příležitosti 500. výročí jeho upálení 6. července 1915. Úřady sice zakázaly oficiální vzpomínkové akce, ale tisíce poutníků a množství delegací z celé země přicházely na Staroměstské náměstí, k právě dokončenému Husovu pomníku a v tichosti pokládaly věnce a květiny.

14.3. 6.ČERVENEC 1915 – PROJEV BAXY A T.G.MASARYKA

Na vybudování pomníku od L. Šalouna nesl velkou zásluhu Spolek pro zbudování pomníku Mistra Jana Husi v Praze. Kvůli zmíněnému zákazu oslav na Staroměstském náměstí uspořádal spolek alespoň valnou hromadu ve velké zasedací síni Staroměstské radnice. Hlavní proslov přednesl předseda spolku – Karel Baxa. Ve stejný den, ke stejnému výročí, ale na jiném místě promluvil i T.G.Masaryk. Jeho řeč zněla v reformačním sále v Ženevě, kde po válce sídlila Společnost národů. Snad i rozdílností těchto míst byl určen rozdíl v tom, co bylo vysloveno.

Baxův projev byl opatrnější, často se obracel k minulosti, vracel se k Husově mučednické smrti a s politováním připomněl, že českému národu není dovoleno důstojně oslavit toto významné výročí. Až v samotném závěru Baxa nahlíží do budoucnosti a praví: „...že jak památka největšího Čecha, tak také nezhyne národ, který tento pomník budoval, že naopak chce žít svůj vlastní život

¹¹⁹ Urban O.; Česká společnost 1848-1918, str. 595

¹²⁰ Viz: Srb A.; Politické dějiny národa českého... II, str. 365

nadále, že stojí a chce státi pevně a odhodlaně na půdě zděděné po otcích jako pravý dědic této země!“¹²¹ V porovnání s jeho památnými protidynastickými výpady na zemském sněmu, či v říšské radě, nevyznívá Baxova řeč z 6.7.1915 nijak radikálně.

Masarykovo vystoupení v Ženevě bylo součástí oslav uspořádaných spolkem Slovan, na kterých se sešlo přes pět tisíc účastníků¹²². Před Masarykem vystoupil historik A. Denis s přednáškou o historickém významu Jana Husa a husitského hnutí. Masarykovo vystoupení bylo politické. Mluvil více k současnosti a budoucnosti, i o osvobození národa. Masaryk v Ženevě zopakoval své pojetí reformace a humanity. Jako dualista zde dává do protikladu dvě krajnosti - reformaci a protireformaci. Protestantství (reformace) je ideou českého národa a na Husa, Chelčického či Komenského je třeba navázat. „Českou reformací celý národ po prvé postavil a pokusil se rozřešit otázku autority v moderním smyslu; také dnes jde o tutéž otázku; otázka ta nestrpí odkladu a je třeba za každou cenu ji rozřešit“¹²³. Je vidět, že v této době již Masaryk nemá trpělivost čekat na to, až se Rakousko zreformuje. Uvědomíme-li si, že kulisou k tomuto projevu byla probíhající světová válka, nelze se divit, že vídeňský tisk jeho vystoupení označil za prvé vypovězení války Rakousku. Masaryk si byl této konfrontace vědom. Ke své důležité řeči si výročí Husova upálení vybral úmyslně proto, „abychom i v očích světa navázali na historickou kontinuitu, na dějiny našeho státu. To už jsem věděl: buď to vyhrajeme, nebo se do Rakouska už nikdy nevrátí.“¹²⁴ Masaryk tak svým projevem oficiálně zahájil zahraniční odboj.¹²⁵

„Doma v Čechách bylo hrozivé temno, ale za hranicemi v Curychu a Ženevě počínalo svítat“¹²⁶

¹²¹ Žipek A.; Husův rok, in: Domov za války II. Praha, 1930

¹²² Tamtéž, str. 10

¹²³ tamtéž

¹²⁴ Čapek K.; Hovory s T.G.Masarykem, Praha, 1937, str.150

¹²⁵ Prokš P.; Politické a vznik republiky 1914-1918, str. 37

¹²⁶ Žipek A.; c.d., str. 7

14.4.. ZATÝKÁNÍ

Toto „hrozivé temno“ bylo přiživováno vlnou zatýkání části české politické reprezentace. Již na jaře 1915 byli zatčeni K. Kramář a starosta Sokola J. Scheiner, v červenci byl pak zatčen A. Rašín a 5. září poslanec národně socialistické strany F. Buřival. Zatýkání pokračovalo i v roce 1916: poslanec V. Choc, spisovatel V. Dyk a mnoho dalších. Od 6. prosince 1915 do 3. července 1916 probíhal rozsáhlý monstrproces, ve kterém byli Kramář, Rašín, redaktor Národních listů V. Červinka a úředník J. Zamazal odsouzeni k trestu smrti. U soudu vypovídal i K. Baxa, jak ve svých vzpomínkách uvádí V. Červinka. „Dvacátý druhý den líčení (ve středu 5. ledna) (1916 pozn. aut.) přinesl výslech poslanců Drů Karla Baxy a F. Lukařského, ... Nejdlejší byl výslech Baxův. Dosti shodně s předešlými výpověďmi Chocovými a Klofáčovými vyložil Dr. Baxa, že tzv. městské strany v Čechách nemají značných rozdílů programových, rozcházejí se spíše jen v otázkách taktických a z toho se vyvinují zhusta difference osobní. Přiznává ochotně, že „my čeští radikálové“ v jednání o dohodu českoněmeckou jsme s Drem Rašínem i Kramářem sváděli mnohé boje, oba obžalovaní ve svém oportunismu byli vlastně osamoceni mezi českými vyjednávači. My radikálové, praví dále, jsme proti Kramářovi mnoho bojovali...“¹²⁷

Tresty smrti nebyly vykonány a odsouzení byli 2. července 1917 v rámci širší amnestie omilostněni.

14.5. SNAHY O KONCENTRACI STRAN

V té době však sílil i prorakouský proud v české politice. Jeho hlavními představiteli byli zástupci strany agrární, sociálně demokratické v čele se Šmeralem, někteří ze staročechů a z mladočechů, především Z. Tobolka. Tento směr nesl označení aktivistický a jeho snahou bylo uhájít pozice, které si český národ před válkou vydobyl. Koncem září 1915 se aktivisté sešli k jednání a dohodli se na spolupráci. B. Šmeral a mladočech F. Fiedler sepsali program, který byl schválen 4. 11. 1915. Ten pravil, že český národ může nadále žít jen v rámci monarchie, která bude záštitou rovnoprávných národů.¹²⁸

¹²⁷ Červinka V.; Moje rakouské žaláře, Praha, 1928, str. 140

¹²⁸ Prokš P.; c.d., str. 49

K dalším pokusům o společný postup a sjednocování českých poslanců na říšské radě docházelo na sklonku roku 1915. Při tvoření politických bloků jednalo se především o vytvoření bloku tzv. stran měšťanských, které by vedle strany agrární a strany sociálně demokratické byl jedním ze tří základních kamenů národního souručenství. Jednání se vedlo v prosinci 1915, účastnilo se ho pět stran a nás budou zajímat vyjednávači. Za stranu staročeskou – dr. Mattuš a Slavík; mladočeskou – dr. Fiedler, dr. Tobolka; národně sociální – Choc a Vojna; realistickou - dr. Drtina a dr. Šámal a za stranu státoprávně pokrokovou dr. Baxa a K.S. Sokol.¹²⁹ Jednání však k cíli nevedlo. Jak píše Fr. Soukup, „nejdříve odešla strana státoprávně pokroková, jež zásadně odmítala podepsati program, v kterém by bylo byť i jediné slovo pro habsburskou monarchii. Později odešla také strana národně sociální, jež za všech okolností trvala na zachování své existence, a na konec odešla také strana realistická, jejímž zakladatelem byl T.G. Masaryk a jejíž stanovisko bylo dáno zahraniční propagandou jejího vůdce. Tím byl tenkrát pochován pokus o vytvoření tohoto bloku měšťanských stran, jenž měl vstoupit v život jako Národní strana.“¹³⁰ Zajímavá je bezesporu Soukupova zmínka, že se Baxa těchto jednání účastní za stranu státoprávně pokrokovou, přestože se tou dobou již prokazatelně hlásil ke straně národně sociální. Nezařadil jej F. Soukup při psaní pamětí omylem do jiné strany? Každopádně to je dalším důkazem toho, že Baxa nadále vystupoval hlavně jako osobnost a nenechal se příliš svazovat stranickými direktivami. Ke stejnému jednání Zd. Kárník cituje z Herbenovy Knihy vzpomínek: „Ostatně zvenčí tlačil váhajícího Choce Karel Baxa, původně státoprávní radikál, který již od roku 1911 kandidoval za stranu (národně sociální – pozn.aut.) a náležel mezi její nacionálně nejradikálnější lídry.“¹³¹

V listopadu roku 1916 zakládá většina českých poslanců Říšské rady tzv. Český svaz, který měl sjednocovat jejich postup v otázkách národněpolitických a ústavněprávních. Vstoupili do něj poslanci devíti českých stran, odmítli pouze zástupci strany státoprávně pokrokové a realistické. Zprvu svaz vystupoval z pozic prorakouského lojalismu a distancoval se od čsl. zahraničního odboje. Zároveň byl založen Národní výbor, který sídlil v Praze,

¹²⁹ Soukup Fr.; 28. října 1918 I., Orbis, 1928, str. 353

¹³⁰ tamtéž

¹³¹ Kárník Z., Socialisté na rozcestí ..., str. 35

jako nejvyšší orgán v českých zemích. Český svaz svou podporu monarchii potvrdil i v lednu 1917. Své postoje revidoval až pod dojmem Manifestu českých spisovatelů z května 1917¹³². Ten je vyzýval k reprezentování smýšlení většiny národa a jeho touhy po sebeurčení.

14.6. STÁTOPRÁVNÍ PROHLÁŠENÍ

Na 30. května 1917 bylo svoláno zasedání říšské rady a Český svaz spolu s Národním výborem zde řešily otázku vstupu české delegace do parlamentu. Návrhů bylo více, „od státoprávního ohrazení, návrh na zřízení ústavního výboru za účelem revize ústavy a dotaz na vládu o chování se k českému národu za války“.¹³³ Nakonec bylo rozhodnuto, že česká delegace při vstupu do parlamentu musí „dát projev“¹³⁴. Na jednání předsednictva byly podány 3 návrhy: strany mladočeské, vypracovaný Tobolkou, Fiedlerem a Frantou, dále návrh strany národně sociální, která přijala za svůj text prof. Pekaře z 12.dubna, a nakonec strany agrární. Ta o vypracování státoprávního ohrazení požádala rovněž prof. Pekaře. V základě se všechny tři velmi podobaly. „Stály na půdě historického státního práva. Slováků neznaly a počítaly s Rakouskem.“¹³⁵ Předsednictvo Českého svazu návrhy posuzovalo na své schůzi 11.května. Vzhledem k svému národnostnímu programu a své proti státoprávní minulosti, se proti všem návrhům postavili zástupci sociální demokracie. Z toho důvodu bylo připraveno kompromisní prohlášení, opírající se o právo historické i přirozené právo národů. Projev měl být definitivně schválen 18.května na schůzi parlamentní komise. Tam však svou nespokojenost projevíli někteří poslanci, kteří nebyli členy předsednictva Českého svazu. Mezi nimi i Baxa, který budoucnost českých zemí viděl mimo Rakouskou monarchii. Dovolím si části Baxova prohlášení odcitovat a poté jej srovnám s ostatními návrhy.

„Poslanci národa českého při svém prvním vstupu do rady říšské dne 9.října 1879 prohlásili slavnostně, že ... neopouštějí zamítavé stanovisko proti ústavě z 21.října 1867... . Od té doby při každé příležitosti poslanci čeští dávali

¹³² Tomeš J., Slovník k politickým dějinám Československa 1918-1992, str. 39

¹³³ Paulová M.; Tajný výbor (Mafie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916-1918, Praha, 1968, str.223

¹³⁴ Tamtéž, str.223

¹³⁵ Tamtéž, str. 225

průchod svému přesvědčení na radě říšské, že jen provedením samostatnosti národa českého lze dosíci národu českému plného rozvoje kulturního, hospodářského, národního i politického. ... Přes veškero potlačování, ústrky a persekuce nedal se však proud volnému citění a touha po samostatnosti v lidu českém utlumiti. ... český národ, ačkoliv pod cizím panstvím, nepřestával býti průkopníkem demokratických zásad, myšlenek volnosti, uskutečnění opravdové rovnosti mezi národy. Český národ nikdy nezapomněl, že založiv svůj samostatný stát ve středu Evropy, dovedl jej po věky obrániti proti všem ústkem nepřátelských sousedův, a toto hluboce zakořeněné vědomí práva na neodvislou samostatnost státní udržovalo veškeré vrstvy lidu českého ... v naději a víře v lepší život. Proto také obživlo elementární silou nyní, kdy v nynější světové válce, ve které se bojuje za odstranění starých nadpráví jedněch národů nad druhými, byla prohlášena zásada, že i malí národové mají býti osvobozeni a učiněni svéprávnými. V této veliké chvíli ... i národ český ... hlásí se do veliké rodiny samostatných národů evropských, žádaje, aby vybaven byl z protizákonné odvislosti, aby vrácena mu byla samostatnost, by se konečně mohl volně a nerušeně vyvíjet jako jiní národové evropské. Český národ očekává, že po skončení války na mírovém kongresu zástupci všech států a národů, přející svobodě a svéprávnosti národů, obnoví dlouho želanou státní samostatnost našeho národa. Čeští poslanci pak a s nimi celý národ český jsou pevně odhodláni neustati v tomto snažení, dokud provedení státní samostatnosti českého národa nestane se skutkem.“¹³⁶

Baxův návrh vycházel z historického státního práva a vyslovoval se pro úplnou samostatnost historického českého státu, tedy bez Slovenska. Vůbec nezmiňoval rakouskou monarchii, či habsburskou dynastii a řešení české otázky očekával od mezinárodní konference, s jejímž svoláním po skončení války počítal. Ve své podstatě Baxův návrh patřil k těm nejradikálnější a až na otázku Slovenska se kryl s programem českého odboje za hranicemi. Ten všechny podobné projevy pečlivě sledoval, o čemž svědčí slova Edvarda Beneše: „...řeč poslance dra Baxy z 28.června, (1917 – pozn.aut.) v níž za logický závěr této politiky prohlašoval vyřešení české otázky i ostatních národnostních otázek na

¹³⁶ Naše revoluce, roč.II., 1924, str.180-181

všeobecné mírové konferenci, která sama rozhodne o osudech malých národů ..., nám umožňovaly ukazovati, jak boj o zásadu národního sebeurčení je už rozpoután a nebude zastaven, dokud říše nepodlehne...“¹³⁷ Z Benešova citátu vidíme, jak byl pro zahraniční odboj důležitý každý projev neloajality k Rakouské monarchii, neboť se tím zahraničnímu odboji dostávalo větší váhy. Ale zpět ke státoprávnímu prohlášení. Baxův návrh přijat nebyl. Přednesena byla krátká řeč, která vznikla v Praze na schůzi předsednictva Českého svazu se zástupci Národního výboru a politických stran.. Nemluvílo se v ní o dynastii ani Rakousku, znovu kombinoval přirozené právo národů s právy historickými. Ani tento text se neseťkal s obecným souhlasem a mezi těmi, kteří ho 30.května 1917 nepodepsali, byl i Karel Baxa.¹³⁸

Od začátku války do poloviny roku 1917 prodělala česká politická scéna určitý obrat. Začínají se prosazovat odpůrci aktivismu. Posun v názorech politiků byl způsoben nejen situací na frontě, ale i stupňujícími se potížemi v zázemí, které byly příčinou radikalizace civilního obyvatelstva. Na tento vývoj měl též vliv přístup rakousko-uherských úřadů, který byl k českým požadavkům často necitlivý. Svou roli sehrál i zahraniční odboj.

Čeští politici však byli v polovině roku 1917 stále ještě rozděleni na aktivisty a radikály. Ti první se chystali přeměnit habsburskou monarchii na federaci národních států, radikálové naopak požadovali samostatný stát.¹³⁹

14.7. OD STÁTOPRÁVNÍHO PROHLÁŠENÍ PO TŘÍKRÁLOVOU DEKLARACI

Novým císařem vyhlášená amnestie pro politické vězně přispěla k posílení radikálního proudu české politiky. Mezi propuštěnými byli totiž Kramář i Rašín, kteří se okamžitě zaměřili na očistění mladočechů od aktivistů. Zároveň jednali o společném postupu se zástupci Maffie, státoprávních pokrokářů, mladočechů, národních socialistů a moravských lidových pokrokářů o sjednocení, ale k dohodě

¹³⁷ Beneš E.; Světová revoluce II, Čin, 1927, str.155

¹³⁸ Paulová M.; c.d., str.230

¹³⁹ Prokš, c.d., 61

nedošlo. Výsledkem dalších jednání pak bylo pouze ustavení Státoprávního klubu v říšské radě za účasti výše zmíněných stran, ale bez účasti realistů.¹⁴⁰

Šmeralova aktivistická politika se stávala v sociální demokracii stále větším terčem kritiky. Koncem září podlehl tlaku a složil většinu svých funkcí. Hospodářské a sociální podmínky ve válkou vyčerpané monarchii se neustále zhoršovaly. Propukaly stávky s požadavky na zlepšení životních podmínek a za mír. Došlo k radikalizaci mezi dělníky a vznikla koncepce „českého socialismu“. Jeho vyznavači odmítali marxismus jako cizí ideologii německého původu, nesouhlasili s třídním bojem, proletářskou revolucí a internacionalismem. Propagovali zakládání dělnických rad a zdůrazňovali jednotu v boji za práva českého národa. Jednalo se vlastně o spojení sociálního reformismu a českého nacionalismu, přitažlivého pro široké vrstvy, vystavené národnostnímu útlaku a špatné sociální situaci.¹⁴¹

Obrat v české politice byl stále zřetelnější, Češi stále hlasitěji pronášeli své požadavky. To naráželo na ostré reakce německých nacionalistů na říšské radě a český svaz proto vstoupil 18.10.1917 při hlasování o rozpočtu na říšské radě do opozice. Zároveň se začal projevovat vliv ruské bolševické revoluce. Především její dekret o míru a proklamace práv národů Ruska měly v českých zemích ohlas. V prosinci byla zahájena jednání o míru mezi centrálními mocnostmi a Ruskem. Reakcí na tato jednání byla dohoda českých politiků Šámala, Rašína a Švehly o svolání sjezdu poslanců říšské rady a zemského sněmu. Dnem sjezdu byl určen 6. leden 1918.

Na den sv. Tří králů přečetl V. Tusar v Grégrově sálu Obecního domu manifest, později nazývaný Tříkrálovou deklarací. Hlavním bodem projevu bylo právo národů na sebeurčení a samostatný československý stát.¹⁴² Cenzura zakázala manifest zveřejnit a premiér Seidler ho neváhal označit za velezradu. Na druhé straně byli s konečným zněním nespokojeni radikálové, mezi nimi i Baxa, který považoval formulace za nejasné. Příčinou zřejmě byla úvodní část prohlášení, která „umožňovala deklaraci vykládat výslovně federalisticky“.¹⁴³

¹⁴⁰ Prokš, c.d., 65

¹⁴¹ Tamtéž, str. 68

¹⁴² Tamtéž, str. 83

¹⁴³ Kárník Z., *Socialisté na rozhraní....*, str. 247

14.8.. OD TŘÍKRÁLOVÉ DEKLARACE PO 28.ŘÍJEN

V prvních měsících posledního roku války pokračoval sjednocovací proces. Už v únoru bylo připraveno ustavení jednotné národní pravice. Mladočeši, státoprávní pokrokaři, Moravská lidová strana a pravicová část realistů se dohodli na vzniku České státoprávní demokracie. V jejich programu bylo především vytvoření československého státu, který by byl ke všem spravedlivý a demokratický. Postavili se proti rušení soukromého vlastnictví.

Podobný proces pokračoval i v levé části politického spektra. Na přelomu března a dubna došlo ke sloučení národních socialistů s anarchokomunisty a levicovou částí realistů. Nově vzniklá strana se jmenovala Československá strana socialistická. V programu měla znárodnění výrobních prostředků a vyvlastnění velkostatků. Zároveň požadovala vytvoření samostatného státu.¹⁴⁴

Začátkem dubna obvinil ministr zahraničí vídeňské vlády Czernin český národ z podvracení německého spolku, prodlužování války a jejich jednání označil za velezradu. V reakci na tento projev se sešli čeští poslanci z říšské rady zvolení v obvodech Velké Prahy a rozhodli o uspořádání manifestační přísahy, která by stvrdila jednotu národa. Té se 13. dubna 1918 ve Smetanově síni Obecního domu v Praze zúčastnilo více než 5.000 osobností českého národa. Účastníci přísahali „že český národ věrně vytrvá v boji za samostatnost až do konečného vítězství“.¹⁴⁵ Dalšími příležitostmi k demonstracím a vyjádření českého odporu byly oslavy 1.máje a 50.výročí Národního divadla.

Za této situace se rozhodla vídeňská vláda vyhovět tlaku německých nacionalistů a vyhlásila krajské rozdělení Čech na 11 krajů, 7 českých a 4 německých. Česká veřejnost bouřlivě reagovala a čeští politici se dohodli na obnovení činnosti Národního výboru jako vrcholného orgánu české politiky. Klíčem k zastoupení stran se staly výsledky voleb do říšské rady z roku 1911. Proti navrženému krajskému rozdělení vystoupil na zasedání říšské rady i K. Baxa, který prohlásil, „že žádný předseda vlády nebude německým kurzem upravovat vnitřní poměry v Čechách, protože to přísluší pouze samotným

¹⁴⁴ Prokš, c.d., str. 115-116

¹⁴⁵ Prokš, c.d., str. 120

Čechům“. Ještě týž den předseda vlády a autor příslušného zákona Seidler podal demisi.¹⁴⁶

V polovině října Národní výbor odmítl císařský manifest o federalizaci a začal se připravovat na převzetí moci. Bylo rozhodnuto, že jakmile dojde ke kapitulaci Rakouska-Uherska, vyhlásí československý stát. K tomu došlo 28. října 1918 na Václavském náměstí.

15. V HLAVNÍM MĚSTĚ SAMOSTATNÉ REPUBLIKY PRAHA 1918 – 1937

15.1. PŘEMĚNA PRAHY

Těžko říci, kde se Baxa nacházel a co dělal ve druhé polovině října 1918. V jeho diáři z příslušného roku najdeme jen stručnou poznámku: „21.-22.října, 28.-29.října – Vídeň“¹⁴⁷. Nikde jsem nenalezl zmínku, zda byl členem socialistické rady. Ta byla koordinačním orgánem Československé sociální demokracie a národních socialistů, který 14. října organizoval generální stávkou. Rozhodně nebyl členem jejího akčního výboru, který ve své knize vyjmenovává Antonín Klimek.¹⁴⁸ Zatímco nevíme co dělal Baxa, víme co dělala město Praha.

Koncem osmnáctého roku 20. století patřila mezi tzv. statutární města, to znamená města, která se řídila svými zvláštními zákony. Pro Prahu byl tímto statutem obecní řád pražský z dubna roku 1850. Se vznikem samostatné republiky se změnilo i postavení města. Snad nikdo nepochyboval o tom, že právě Praha je předurčena stát se hlavním městem, neboť byla přirozeným kulturním i politickým centrem. Její definitivní výsadu stvrdila i první ústava republiky Československé z února 1920, která (v hlavě první, § 5, 1. odst.) Prahu potvrdila hlavním městem a stanovila ji sídlem obou sněmoven Národního shromáždění (hlava druhá § 6, 2. odst.) a vlády (hlava třetí § 70, 2. odst.).

Ale vraťme se do říjnového, převratového období. Jako v každé takové době i tehdy pochopitelně docházelo k výměně osob na radnicích. Poslední doplňovací volby do sboru obecních starších proběhly již v roce 1913. Od roku

¹⁴⁶ Prokš, c.d., str. 166

¹⁴⁷ AMP, rozpracovaný fond Karla Baxy

¹⁴⁸ Klimek A.; Říjen 1918 - vznik Československa, Praha, 1968, str. 78

1914 se doplňovací volby neuskutečnily, protože při sestavování volebních seznamů bylo zjištěno, že by se v důsledku válečných událostí nemohla značná část voličstva voleb zúčastnit. Proto bylo výnosem místodržitelství rozhodnuto, že se do konce války doplňovací volby neuskuteční. Důsledkem toho, po řadě rezignací a úmrtí, bylo silné prořidnutí sboru obecních starších. Vážněji se však jevilo zdiskreditování sboru spoluprací s rakouskými úřady za války. Stav klíčových komunálních podniků se jevil v bezprostředně poválečných letech doslova kritický. Jejich chod a tudíž i chod města jako takového, byl hrazen na dluh, který nebyl kryt rozpočtem. Vize Velké Prahy však přinášela nutnost dramaticky rozšířit síť a výkonnost městských podniků.¹⁴⁹

Problematika Velké Prahy byla jedním z důležitých témat, kterému věnoval velkou pozornost i Národní výbor. Ten svým zákonem z 13. listopadu 1918 sbor obecních starších zákonem rozpustil¹⁵⁰ a na jeho místo jmenoval správní sbor hlavního města Prahy. Tento sbor se skládal z 49 členů jmenovaných z nejsilnějších politických stran podle výsledků posledních parlamentních voleb roku 1911, kteří ze svého středu zvolili tři náměstky a šestnáctičlennou městskou správní radu. Působnost a pravomoci obou orgánů se řídily stále platným Obecním řádem z roku 1850.¹⁵¹ Zákon podepsali čtyři významní mužové své doby: Soukup, Šrobár, Kramář a Švehla. Předsedou správního sboru byl jmenován národní demokrat a pozdější kancléř JUDr. Přemysl Šámal. Mandáty byly rozděleny podle posledních předválečných voleb a tak klub národní demokracie obsadil 24 míst, čs. sociální demokracie 12, klub české strany socialistické 10, přičemž strany socialistické utvořily tzv. svaz socialistických stran.¹⁵² Mezi devětačtyřiceti novými jmény se objevuje i to Baxovo. Je to poprvé od říjnových událostí, kdy jméno Karla Baxy můžeme číst na stránkách stranického tisku, který tehdy podrobně informoval o veškerém politickém dění.¹⁵³

¹⁴⁹ Ledvinka V., Pešek J.; Praha, Praha, 2000, str. 561

¹⁵⁰ zákon Národního výboru č.39, § 1, vyhlášený o den později, 14. listopadu 1918

¹⁵¹ s úpravami, leč stále, platil obecní řád pražský ze dne 27. dubna 1850 č. 85

¹⁵² se soc. dem. a českou str. soc. ještě str. státoprávně pokroková - Věstník obecní Královského hlavního města Prahy roč.XXV, č. 22 a 23

¹⁵³ České slovo, 14. listopadu, 1918

Jistě je na místě otázka, proč a jak se Baxa stal členem právě ustanoveného správního sboru pražského zastupitelstva. Nesporným faktem je, že patnáct let zastupoval na říšské radě jeden z nejprestižnějších volebních okresů – Staré město pražské. Je velmi pravděpodobné, že si v Praze za ta léta vybudoval významné postavení, znal své voliče a hlavně, voliči znali jeho. Z pohledu České strany socialistické¹⁵⁴ mohlo jít o tzv. sázku na jistotu. Antonín Klimek zastával tezi, že vyšší politika byla pro Baxu uzavřená, z důvodu jeho komplikovaného vztahu s prezidentem T.G.Masarykem. „...bylo jasné, že ho bude ve vysokých funkcích vetovat.¹⁵⁵“ Osobně nejsem zastáncem takto vyhraněného pohledu na celou situaci. Nikde se mi nepodařilo vyhledat, jaké měl K. Baxa na sklonku osmnáctého roku 20. století ambice. Přesto se domnívám, že úřad primátora Velké Prahy, či předsednictví Ústavního soudu, nebyly funkce nevýznamné a v obou byl ze zákona jmenován, nebo schvalován, prezidentem republiky.

JUDr. Karel Baxa, advokát, Staroměstské náměstí 13, se stal místopředsedou klubu české strany socialistické, členem správního sboru hlavního města Prahy, ale nebyl v městské správní radě. Na druhé schůzi správního sboru Baxa ve své řeči zdůraznil dočasnost sboru. Místo dlouhých programů a projevů je podle něj třeba začít pracovat a věnovat se nejdůležitějším úkolům. Mezi ně řadí očistu obecního hospodaření a hlavně docílení všeobecného, rovného, přímého hlasovacího práva pro muže i ženy. Je zvolen do rady sborů a komisí, a tak jen namátkou: stavební komise, městská komise zdravotní, správní rada obecních vodáren, finanční komise, komise pro umělecké památky a pojmenování ulic, komise pro Velkou Prahu,

Zmínil jsem, že pro Prahu stále platil statut z roku 1850, který bylo nutné výrazně upravit. K velice významné změně bezesporu patřilo uzákonění nového volebního řádu do obcí 31. ledna 1919. Podle něj mohli volit všichni obyvatelé, kteří v Praze bydleli alespoň tři měsíce nepřetržitě, byli československými státními příslušníky a dosáhli věku 21 let. Právo volit neměli ti, kteří v čase voleb

¹⁵⁴ Vznikla v 1.dubna 1918 sloučením České strany národně sociální s částí českých anarchokomunistů, několika stoupců České strany pokrokové (realisty) a tzv. skupinou České demokracie. 1918-1926 Československá strana socialistická, 1926-1938 Československá strana národně sociální viz: Kocian J.; Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948, Brno, 2001, str. 13

¹⁵⁵ Kol. aut.; Dějiny Prahy II., Praha, 1998, str. 294

byli ve vězení, vykonávali vojenskou službu, nebo na ně byl uvalen konkurs. Zrušeno bylo výsadní volební právo tzv. honorací, i tři třídy voličů určované podle výše placených daní. Zvolen mohl být každý kdo dosáhl minimálně 26 let, sám měl možnost volit a v Praze pobýval nepřetržitě jeden rok. Dále byla stanovena povinnost volit a volbu přijmout.¹⁵⁶ Byly to první všeobecné, přímé, rovné a tajné komunální volby v Praze, důležité i tím, že z aktivního i pasivního volebního práva nebyly poprvé v historii města vyloučeny ženy.

Nový volební řád v obcích zaváděl přísně vázané kandidátní listiny, do kterých volič nesměl nijak zasahovat, pokud těsně před volbami nedošlo k oficiální změně kandidátní listiny. Princip přísně vázaných kandidátek byl pozměněn v roce 1933. Tehdejší novela povolovala preferenční hlasování tím, že volič mohl zaškrtnutím v listině dát přednostní hlas vybranému kandidátovi¹⁵⁷. Pocty v podobě preferenčních hlasů si Baxa, naposledy volený v roce 1931, již neužil.

15.2. STAROSTOU HLAVNÍHO MĚSTA

Podle těchto pravidel se v Praze poprvé volilo 15. června 1919, přičemž volby v dosavadních hranicích Prahy a v obcích budoucí Velké Prahy, proběhly odděleně. V Praze, kde kandidoval i Baxa, získala Česká strana socialistická (kandidující společně se stranou pokrokovou) 27 301 hlas, což po přepočtu znamenalo 21 mandátů. JUDr. Karel Baxa, advokát, tentokrát však Dlouhá třída 2, 609/I., byl na devátém místě kandidátky a byl tak bezpečně zvolen..

Celkové výsledky byly následující:

strana	%	mandáty
Československá národní demokracie	32,24	29
Československá strana národně socialistická	22,6	21
Československá sociální demokracie	22	20
Československá strana lidová		5
Spojené strany německé	4	4
Československá strana živnostenská		3
Německá sociální demokracie		2
Strana československého pracujícího lidu (F.Modráček)		2

158

¹⁵⁶ Dějiny Prahy II., Paseka, 1998, str. 290 - 291

¹⁵⁷ Krejčí O.; Kniha o volbách, Praha, 1994, str. 143

¹⁵⁸ Podklady do tabulky z: Ledvinka V., Pešek, Praha, Praha, 2000, str. 566

Bylo to velké vítězství národní demokracie, jedno z mála v zemi, které jí však k obsazení křesla starosty nepomohlo. Obě socialistické strany se spojily a spolu s menšími skupinami dostaly do čela svého společného kandidáta – Karla Baxu. Zajímavostí je bezesporu i fakt, že se po více než dvaceti letech do pražského samosprávného orgánu dostal také německý zástupce. Poslední německý kandidát do sboru starších pražského města prošel na základě voleb z roku 1885¹⁵⁹. Změnu v tomto ohledu tedy přinesl, možná trochu paradoxně, pád monarchie a první obecní volby v samostatné Československé republice. Stranou, jejíž výsledky na celostátní úrovni a v pražských obecních volbách byly diametrálně rozdílné, byla Republikánská strana maloroľnické lidu, tzv. agrárníci. Ti ve vnitřní Praze získali jen 737 hlasů, což bylo 0,61%.

S poněkud odlišným výsledkem skončily volby v obcích, které měly sloučením spoluvytvořit Velkou Prahu. V nich nejsilnější pozici získali kandidáti Čs. strany socialistické s téměř 30 %, za kterými následovali sociální demokraté s více než 27 % a až na třetím místě vnitropražští vítězové – národní demokracie, kteří dostali přes 25 % hlasů. Tyto volby byly s velkým zájmem sledovány i ve vnitřní Praze, protože mohly napovědět, jak dopadnou již společné volby v příštím volebním období. Možná trochu překvapí, že ještě slabšího výsledku než v centrální Praze dosáhly agrárníci. Přestože v této oblasti leželo Švehlovo hostivařské sídlo, získali pouhých 0,5%. S ohledem na minimální vliv agrárníků v Praze je snáze pochopitelná Švehlova snaha o omezení pražské autonomie.

S volebním výsledkem strany mohl být Baxa spokojen, sám však jednoduché období neprožíval. Svědčí o tom jeho koncept dopisu (?) z 28.června.1919, v němž píše: „V době, kdy se jedná o volbu starosty města Prahy, učinily Národní Listy a Národní demokracie proti mně útoky, vrcholící ve všeobecně znějících výtkách o rakušáctví a zbabělosti během války. Místo dlouhých polemik chci dát každému příležitost, aby se mohl přesvědčiti o mém jednání a činnosti v době válečné. Proto kdokoli se chce správně informovati, nechť se obrátí přímo na Národní radu Českou, nebo bývalou, ..., nebo bývalý Český svaz poslanecký, ..., neb státoprávní klub poslanecký a Národní jednotu Pošumavskou. V těchto korporacích jsem působil za války spolu s ostatními

¹⁵⁹ Kol. aut.; Dějiny Prahy, Praha, 1964, str. 509

jinými poslanci a osobami našeho veřejného života a ti jsou nejpovolanějšími, aby podali svůj úsudek. Snad se jim více uvěří, než lidem, kteří v dobách největších persekucí v letech 1914-17 skrytí a zalezlí, ponechávali těžkou a zodpovědnou práci národní a politickou jiným, kteří dnes hrdinsky kritisují.“¹⁶⁰

30. června se konala první, ustavující, schůze nového zastupitelstva. Až na známou spisovatelku Marii Majerovou, zvolenou za českou sociální demokracii, byli účastni všichni, tedy 89 zástupců. Schůzi předsedal nejstarší zastupitel, kterým byl tehdy čtyřiašedesátiletý lidovec F. Buk. Klub národní demokracie si vyhradil volbu II. náměstka a zvolil jím J. Rotnágl. I. náměstkem se stal F. Kellner (soc. dem.) a starostou Karel Baxa. Z šedesáti platných lístků jeho jméno neslo padesát, sedm bylo prázdných a na třech se objevilo jméno odstoupivšího Přemysla Šámala. Po provedení volby bylo nutno podat zprávu vládě za účelem potvrzení.¹⁶¹

Abych lépe zachytil děj následující, přidržím se ještě Věstníku obecního Hlavního města. V něm se dočteme, že: “Praesidium zemské správy politické dopisem ze dne 26. července 1919 č. 25553 sdělilo Dru. Karlu Baxovi a praesidiu rady městské, že dle sdělení ministerstva vnitra ze dne 24. července 1919 č. 34194 potvrdil prezident republiky rozhodnutím ze dne 24. července 1919 ve smyslu § 61 Pražského statutu obecního volbu Dra. Karla Baxy za starostu hlavního města Prahy.¹⁶² ... Nově zvolený starosta Dr. Karel Baxa vykonal dne 28. července t. r. přísahu, předepsanou v § 61 Pražského obecního řádu do rukou presidenta zemské správy politické. ... Dne 2. srpna t. r. přijati byli starosta Dr. Karel Baxa, I. náměstek F. Kellner a II. náměstek Ing. J. Rotnágl prezidentem Československé republiky ve slyšení. ...”¹⁶³ 4. srpna je Baxa se svými náměstky přijat také zástupci vlády (Tusar, Švehla, Horáček) a osmému mu Přemysl Šámal definitivně předává úřad. Ve svém prvním starostenském projevu se Baxa nezapře. Zdůrazňuje, že „Praha jest a bude Prahou slovanskou ... také chceme Prahu českou a národní ... Praha zůstane tím, čím se stala 28. října 1918, Prahou českou

¹⁶⁰ AMP, rozpracovaný osobní fond Karla Baxy

¹⁶¹ Věstník obecní Hl. m. P., rok 1919, str. 204-205

¹⁶² Zde se očividně navázalo na Obecní řád Královského hlavního města, v němž pod § 61 stálo: “zvolení starosty předložiti se musí císaři k potvrzení. Po potvrzení musí starosta vykonal přísahu”

¹⁶³ Věstník obecní Hl. m. P., rok 1919, str. 219

nejen cítěním, ale i svým zevnějškem ...”¹⁶⁴ Podobná slova nezněla z pražské radnice poprvé, již v roce 1882 tehdejší starosta T. Černý mluvil o „zlaté slovanské Praze“¹⁶⁵ V závěru své řeči Baxa vyzdvihl zásluhy prezidenta o vznik samostatného státu a 14. října přivítal, coby starosta, Tomáše G. Masaryka na radnici. V tomto období se setkávali téměř tak často, jako v období hilsneriády. Vzpomněli si?

15.3. VYTVOŘENÍ VELKÉ PRAHY A FUNKCE PRIMÁTORA

Idea Velké Prahy nebyla nijak nová, již v osmdesátých letech 19.století Praha jednala o svém sloučení s předměstskými obcemi. Přestože byla za hlavního viníka jeho tehdejšího nenaplnění označována nepřejícnost rakouských úřadů, hlavním důvodem byla neochota samotných obcí ke sloučení. Nyní bylo území, o němž se v souvislosti s připojením mluvilo, podstatně větší než s čím před válkou počítaly i ty nejvelkorysejší plány. Jakýmsi motivem mohly být i celopražské zkušenosti ze společného aprovizačního, energetického a zdravotnického úsilí, které v těžkých válečných dobách prokázalo potřebu silné ústřední správy aglomerace.

Jak jsem zde již uváděl, Baxa byl členem komise pro Velkou Prahu. V rámci její činnosti předkládal volný návrh na vypsání veřejné soutěže a na vypracování ideového plánu budoucí Velké Prahy v měřítku 1:10 000. V plánu měly být zaneseny i příští „náměstí, osy, sady, nádraží, podzemní dráhy, hřbitovy, části tovární i vilové...“.¹⁶⁶ To byla budoucí Velká Praha v plánech.

Boj o „paragrafovanou“ podobu Hlavního města Prahy začal v dubnu 1919, kdy svůj návrh na ministerstvo vnitra odeslala městská správní rada. Ministerstvo vnitra vedené agráříkem A. Švehlou vypracovalo s oporou v předloženém pražském materiálu a bez ohledu na názory města Prahy také ihned podalo národnímu shromáždění vlastní – vládní – návrh osnovy zákona o Velké Praze. Ve svém návrhu podstatně omezovalo autonomní práva obce města Prahy a stavělo město ve finančních otázkách pod kuratelu ministerstva financí a v celé řadě samosprávných záležitostí pod obdobné poručnictví ministerstva

¹⁶⁴ Věstník obecní hl. m. P., rok 1919, str. 221

¹⁶⁵ Dějiny Prahy, Praha, 1964, str. 509

¹⁶⁶ Věstník obecní Král. hl. m. P., rok 1918, str. 338

vnitru. Důvodem byla jednak starost o stabilitu republiky, potenciálně ohrožované vlnami socialistických revolucí, odehrávajících se v okolních státech, tak obavy ze silného, demokraticky voleného a do jisté míry nezávislého subjektu, zastupujícího téměř 700.000 obyvatel. Mohu tedy napsat, že se jednalo o pokus podřídit Prahu vládě.¹⁶⁷

Při následujícím projednávání ve výborech Národního shromáždění se pražským zástupcům podařilo řadu radikálních omezení zmírnit a výsledkem byl kompromis.

Zákonem o sloučení obcí sousedních s Prahou ze 6. února t. r., č. 114/1920 Sb., bylo ku Praze připojeno 37 obcí a sdruženo s ní v obec jednu pod názvem "Hlavní město Praha" (místo oficiálního názvu se vžilo označení Velká Praha), s účinností od 1. ledna 1922,

Zákonem ze dne 22. prosince 1920 č. 692/1920 Sb. (§1) byl zmocněn ministr vnitra, aby po dobu, než bude právoplatně zvoleno a ustanoveno Ústřední zastupitelstvo hlavního města Prahy podle zákona č. 115/1920 Sb., jmenoval ústřední správní komisi pro sjednocenou obec pražskou o šedesáti členech. V ní byla nejsilněji zastoupena Československá strana socialistická spolu s národně demokratickou – 16 členů, sociální demokracie v této komisi měla 10 zástupců. Menší zastoupení v komisi měly ostatní strany, včetně německé a židovské.¹⁶⁸ Z nich měl být jmenován předseda, dva místopředsedové a dalších sedmnáct členů do užší správní komise. Tato komise byla jmenována výnosem ministra vnitra z 3. ledna 1921 č. 83 329¹⁶⁹ a předsedou byl ustaven znovu Baxa. Její hlavní činností mělo být sjednocení správy a hospodaření města, vytvoření jednotného regulačního plánu, komunikační sítě a řady dalších podobných problémů. V prosinci 1921 byla komise rozšířena na sto členů a vedle své dosavadní působnosti přebrala až do právoplatných voleb funkce ústředního zastupitelstva. Uvedený zákon o Velké Praze (4. 114/1920 Sb.) nabyl účinnosti 1. ledna 1922, řádné volby byly naplánovány až na září následujícího roku a do té doby vykonávala správní komise svou, provizorní, činnost

¹⁶⁷ Ledvinka, Prokeš; c.d., str. 564

¹⁶⁸ Jelínek T.; Komunální volby v hlavním městě Praze mezi světovými válkami, str. 161
in: Documenta Pragensia – osm set let pražské samosprávy, Praha, 2002

¹⁶⁹ Almanach hl. m. P., roč. XXII, rok 1932, str. 3

15.4. VOLBY DO ÚSTŘEDNÍHO ZASTUPITELSTVA

VÝSLEDKY VOLEB DO ÚSTŘEDNÍHO ZASTUPITELSTVA HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY 1923			
strana	hlasy	%	mandáty
Čs. národní demokracie	86.761	23,3	23
Čs. strana národně socialistická	81.770	22	22
KSČ	67.609	18,2	19
Čs. sociálně demokratická strana dělnická	33.460	9	9
Čs. živnostensko-obchodnická strana středostavovská	24.325	6,5	7
Čs. strana lidová	22.958	6,2	6
Deutschpolitischer Arbeitsblock	13.543	3,6	4
Strana židovská a židovská sociálně demokratická dělnická Poale Zion	8.551	2,3	2
celkem	371.847	100	100

170

První volby do ústředního (stočlenného) zastupitelstva sjednocené pražské obce se konaly 16. září 1923. Rozšířením Prahy pochopitelně vzrostl počet obyvatel téměř o 500 000¹⁷¹, tím výrazně stoupla i množství voličů. Jaký vliv měla tato skutečnost na volby?

Česká strana národně demokratická uhájila prvenství a získala 23 míst v zastupitelstvu. Podíváme-li se na tyto volby z pohledu zařazení stran na pravo-levé škále, vidíme zřetelný posun doleva, který byl způsoben výrazným rozšířením elektorátu o skupiny z průmyslových oblastí v bývalých pražských průmyslových předměstí. Druhý nejvyšší počet hlasů dostala Česká strana socialistická, která tak získala 22 mandáty. Její kandidátku vedl a číslo 1 na ní měl stávající starosta Karel Baxa. Výrazným momentem těchto voleb byl razantní nástup komunistů. KSČ v městském zastupitelstvu obsadila 19 křesel a tímto výsledkem odsoudila do role druhořadé strany Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou. Ta zaznamenala výrazný propad. Úspěch však zaznamenala Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská se sedmi mandáty a jedním náměstkem primátora. Dalšími náměstkyně se stali zástupci národních demokratů a na pražské prvorepublikové radnici poprvé a naposledy patřilo místo náměstka také komunistům.

¹⁷⁰ Údaje čerpány z: Dějiny Prahy v datech, 1989, str. 360-363 vybrány nejsilnější a národnostně zajímavé strany

¹⁷¹ Z 242 000 na 677 000 - Andělín Merta, Vývoj pražské městské správy ... , str. 149

Politickou situaci ve městě dokreslí informace o obsazení postů místních starostů. Deset místních radnic ovládli národní socialisté, tři národní demokraté. Není pochyb, že k tomuto výsledku přispěla promyšleně konstruovaná geometrie volebních okrsků. Takto nastavené správní obvody velké Prahy měly zabránit vytváření sociálně jednoznačně definovaných oblastí

1. října se zastupitelstvo sešlo poprvé a jeho cílem byla volba primátora "Velké Prahy". Kandidáti byli dva - Baxa a komunistický zastupitel Toužil. Ze sta odevzdaných lístků jich deset bylo prázdných, dvacetčtyři pro Toužila¹⁷² a 66 lístků zvěstovalo, že se primátorem stane Baxa. Ten byl 6. října ve své nové funkci potvrzen prezidentem republiky a 15. téhož měsíce složil přísahu, která zněla takto: „Za primátora hlavního města Prahy zvolen a panem presidentem Československé republiky v úřadě potvrzen, přísahám a slibuji na svou čest a svědomí, že Československé republice budu vždy věren a její vlády poslušen, že budu státní, základní a veškeré jiné platné zákony zachovávat, že budu úřad primátora hlavního města Prahy mně svěřený věrně a upřímně dle nejlepšího svého vědomí a svědomí spravovat a povinnosti na mne, jakožto primátora, obecním řádem, dále zákonem ze dne 6. února 1920 č. 116 a ostatními zákony vůbec, vložené v celém rozsahu bedlivě a svědomitě plnit.“ Protože funkce primátora přináší předsednictví magistrátu, tedy politického úřadu největšího československého okresu, složil Baxa přísahu do rukou prezidenta zemské správy politické.¹⁷³

Volby v roce 1927 se konaly v období, které i komunistická historiografie označila za: „období dočasné stabilisace, kdy se kapitalistům podařilo po překonání poválečné hospodářské krise dosáhnout i určitého stupně rozkvětu“¹⁷⁴ Nejsilnější stranou se stali národní socialisté, jejichž kandidátku do voleb vedl znovu Baxa. Polepšili si sice jen o jedno procento a jedno křeslo, ale vzhledem k významnému propadu národních demokratů a komunistů, byla jejich převaha výrazná. Silné postavení národních socialistů a Baxy zvláště, dokumentuje volba primátora, v které Baxa získal o dvanáct hlasů víc než při volbách minulých.

¹⁷² Pro Toužila tak muselo hlasovat i pět zastupitelů z řad nekomunistů

¹⁷³ Věstník obecní hl. m. P., rok 1923, str. 268 - 270

¹⁷⁴ Hlavsa V.; Za novou a lepší Prahu, Praha, 1957, str. 4

Tentokrát z 98 lístků jich s jeho jménem napočítali 78, jediný protikandidát Šebesta (KSČ) získal 15 hlasů a pět lístků zůstalo prázdných.

VÝSLEDKY VOLEB DO ÚSTŘEDNÍHO ZASTUPITELSTVA HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY 1927			
strana	hlasy	%	mandáty
Čs. strana národně socialistická	96.538	22,9	23
Čs. národní demokracie	71.043	16,9	17
KSČ	70.416	16,8	17
Čs. sociálně demokratická strana dělnická	47.103	11,2	12
Čs. živnostensko-obchodnická strana středostavovská	26.634	6,3	6
Čs. strana lidová	25.532	6,1	6
Národní strana práce	12.531	3	3
Strana slovanských národních socialistů	11.158	2,7	2
Deutsch-Demokratische Freiheitspartei	10.404	2,5	3
Strana židovská a židovská sociálně demokratická dělnická Poale Zion	8.205	1,9	2
celkem	420.793	100	100

175

Ani místní radnice nedoznaly větších změn. Vnitřní Prahu a Vinohrady si podržely národně demokratické starosty, ostatním obvodům dům vládli národní socialisté.

Volby v roce 1931 měly již tradičního vítěze, stranu národních socialistů. Dále však tyto volby znamenaly zajímavé přesuny v rámci pražské komunální politiky. Dalšímu propadu se neubránila národní demokracie, sociální demokraté dosáhli poprvé lepšího výsledku než jejich nejbližší sok KSČ. Příčinou bylo zbolševizování strany K. Gottwaldem, které v očích veřejnosti zřejmě vedlo k diskreditaci strany. Volební klání bylo ovlivněno i událostmi kolem tzv. filmové aféry, kterou zmíním v jedné z následujících kapitol, a národnostními bouřemi. Nejpatrněji jsou důsledky vyhocené atmosféry, patrné na zisku Stříbrného Národní ligy, která se s více než 10% hlasů stala pátou nejsilnější stranou v Praze a svého prvního zástupce do ústředního zastupitelstva vyslala i Gajdova Národní obec fašistická.

¹⁷⁵ Údaje čerpány z: Dějiny Prahy v datech, 1989, str. 360-363 vybrány nejsilnější a národnostně zajímavé strany

VÝSLEDKY VOLEB DO ÚSTŘEDNÍHO ZASTUPITELSTVA HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY 1931			
strana	hlasy	%	mandáty
Čs. strana národně socialistická	107.146	23	23
Čs. národní demokracie	70.203	15	15
Čs. sociálně demokratická strana dělnická	66.922	14,3	14
KSČ	58.731	12,6	13
Národní liga (liga proti vázaným kandidátkám)	48.425	10,4	11
Čs. strana lidová	27.214	5,8	6
Čs. živnostensko-obchodnická strana středostavovská	23.843	5,1	5
Deutsche Arbeits- und Wirtschaftsgemeinschaft	10.440	2,2	2
Strana židovská a židovská sociálně demokratická dělnická Poale Zion	8.708	1,9	2
Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu	8.289	1,8	2
Deutsche Nationalpartei a Deutsche Nazionalistische Arbeitspartei	5.150	1,1	1
Deutsche sozialdemokratische Arbeitspartei	3.977	0,9	1
celkem	466.761	100	100

176

Přestože volby do zastupitelstva proběhly již v září třicátého prvního roku, primátorem byl Baxa zvolen až v 12. ledna 1932. Po dvanácti dnech byl ve svém úřadě potvrzen a 1. února znovu, tentokrát již naposledy, složil primátorský slib.

Vedle stran, které získávaly pravidelně více hlasů, působilo na radnici sedm až jedenáct stran s menším počtem mandátů. Mezi tyto strany patří Československá strana lidová, Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská, strana majitelů domů, Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu, strany německé, židovská strana Poale Zion a od roku 1931 i strany fašistické.

Bez ohledu na měnící se koalice na celostátní úrovni, pražskou radniční většinu tvořily tzv. státotvorné strany, tj. národní socialisté a sociální demokraté, spolu s národními demokraty, lidovci, agrárníky a živnostníky.

Národní socialisté se postupně staly dominantní silou na pražské radnici. Jejich zástupci byli Pražany a tudíž voliči, nejvíce identifikováni s úspěšnou přeměnou Prahy z periferního města monarchie na významné hlavní město samostatné republiky a Karel Baxa se stal tváří, zajišťující pokračování této úspěšné proměny Prahy.

¹⁷⁶ Údaje čerpány z: Dějiny Prahy v datech, 1989, str. 360-363 vybrány nejsilnější a národnostně zajímavé strany

15.5. ORGANIZACE SPRÁVY “VELKÉ PRAHY”

O zákonech, kterými byla nová Praha vytvořena jsem již psal. Často v této práci zazněly i pojmy jako je primátor, zastupitelstvo, městská rada atp. Protože se objeví ještě mnohokrát, domnívám se, že je na čase naplnit tyto výrazy jejich obsahem. Na pomoc si vezmu Andělína Mertu, který se tímto tématem zabýval a publikoval jej ve svém příspěvku v Pražském sborníku historickém.¹⁷⁷

Vzhledem k postavě Karla Baxy nemohu začít jinde, než u objasnění postu PRIMÁTORA. Podle Merty “primátorovi náleželo kromě předsednictví v ústředním zastupitelstvu, v městské radě a v magistrátním úřadě ... tzv. sistanční právo vůči usnesením těchto orgánů. To znamená, že měl právo i povinnost zastavit výkon usnesení uvedených sborových orgánů, domníval-li se, že usnesením byl porušen zákon nebo že by jeho provedením mohla obci vzniknout podstatná škoda. Primátorovi příslušelo zajišťovat vykonání platných usnesení zastupitelstva, rady a magistrátního senátu, zejména též poukazovat schválené výdaje k výplatě. Primátor zastupoval obec jako právnickou osobu; listiny, ve kterých se měly zakládat povinnosti obce k jiným osobám, musely být podepsány primátorem a dvěma členy městské rady.

Nejvyšším a nejširším orgánem hlavního města po vytvoření Velké Prahy bylo ÚSTŘEDNÍ ZASTUPITELSTVO. Mělo sto členů volených podle zásad platných pro volby do obcí (zák. č. 75/1919). Rozsah ... zastupitelstva byl vymezen především v ... ustanoveních obecního řádu (§ 95 - 100, 105), v zákoně č. 116/1920 Sb. a v zákoně č. 329/1921 Sb.. ... náleželo mu zastupovat obec ve výkonu práv, činit v obci závazná rozhodnutí a dávat je vykonávat. ... vykonávat dohled na práci obecních zaměstnanců, ... kontrolu obecní pokladny, ... uzavírat nájemní smlouvy. ... ústřednímu zastupitelstvu příslušelo volit primátora, jeho náměstky a členy městské rady, zřizovat obecní komise a volit jejich členy; volbu náměstků, rady a komisí však neprovádělo plénum ú. z., ale příslušné volební skupiny podle zásady poměrného zastoupení. Ústřednímu zastupitelstvu bylo rovněž vyhrazeno konat dohled na obecní hospodářství, řešit otázku dopravní, bytovou a pozemkovou Schůze zastupitelstva byly zpravidla veřejné a předsedal jim primátor, nebo jeho náměstek. ...

¹⁷⁷ Merta A.; Vývoj pražské městské správy od roku 1922 do roku 1945, str. 147-188
in: Pražský sborník historický IX, Praha, 1975

Orgánem se všeobecnou platností je MĚSTSKÁ RADA. Skládala se z primátora, tří primátorových náměstků a z dvaceti čtyř dalších členů. Městské radě náleželo usnášet se o všech věcech spadajících do působnosti pražské obce, které nebyly vyhrazeny ... primátorovi nebo magistrátu. ... ukládala úkoly obecním úřadům a ústavům, schvalovala objednávky zboží a zadávky prací, aj. Rada byla také povinna projednávat všechny záležitosti, o kterých mělo jednat ústřední zastupitelstvo, a podávat zastupitelstvu vhodné návrhy. Schůze městské rady byly neveřejné a předsedal jim primátor, nebo jeho náměstek.”

Kromě těchto orgánů byly důležité i OBECNÍ KOMISE – „poradní a pomocné orgány městské rady. Projednávaly většinou záležitosti předkládané jim obecními úřady a usnášely se na návrzích a dobrozdáních pro radu. ... Kromě komisí a sborů volených ústředním zastupitelstvem existovala celá řada užších komisí a jejich podvýborů, které si zřídila městská rada.

Vedle volených orgánů vykonával širokou pravomoc orgán byrokraticky složený, MAGISTRÁT HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY. Skládal se z primátora, vyšších obecních úředníků právnické kategorie a potřebného počtu pomocných osob. Magistrátu náleželo obstarávat práce, jež patřily do tzv. přenesené působnosti obecní, tj. úkoly státní správy, které byly státem přeneseny na obec. ... patřila sem zejména také působnost politického úřadu první stolice, s výjimkou policejní agendy, kterou v Praze vykonával zvláštní státní policejní úřad - policejní ředitelství. Magistrát obstarával také ty práce působnosti přirozené (samostatné), které mu byly přikázány, a prováděl usnesení ústředního zastupitelstva a městské rady. ... práce náležející magistrátu rozdělával primátor, Pravomoc magistrátu byla velmi široká. Rozhodoval téměř o všech správních věcech týkajících se občanů nebo právnických osob, jako byly záležitosti živnostenské, pojišťovací, vojenské, zdravotně policejní ...” a mnohé další.¹⁷⁸ Zde bych nutný exkurz do oblasti organizace správy našeho hlavního města ukončil. Popsat všechny úseky a kanceláře, které měly co dočinění s městskou správou, by vydalo na samostatnou práci. Navíc některé ještě zmíním v souvislosti s působností primátora Baxy.

¹⁷⁸ A. Merta, c.d., str. 148 - 160

15.6. BAXA PRIMÁTOREM

Post pražského primátora byl pro Baxu postem téměř ideálním. Funkce spojovala vliv politický s vlivem společenským a Baxa zde měl dostatek prostoru k uplatnění svých ambicí. Poprvé během své kariéry nebyl opozičním politikem a zároveň prodělal úspěšnou změnu v politiku komunálního. Zachoval si však kontakty z velké politiky a v novém postavení je dovedl využít. Ze svých politických zkušeností těžil i při složitých jednáních na radnici. Ani společenskou stránku svého postavení Baxa nezanedbával, rád se ukazoval a často mohl uplatnit své řečnické schopnosti.

Funkce primátora však nebyla, především v počátcích, ani pro Baxu jednoduchá. Praha měla vážné finanční potíže. Chod úřadu nebyl zaběhnutý a mnohé se muselo teprve vytvářet. Před Baxou se často objevovaly problémy, s kterými se musel rychle vyrovnat. Po pečlivé analýze práce úřadu tak přepustil část ze své pravomoci na své spolupracovníky. Tímto opatřením vytvořil zcela novou funkci volených referentů.

Baxa se zabýval i řadou zdánlivě méně závažných, ale pro chod města důležitých problémů, které musel řešit, nebo alespoň dohlížet na způsob jejich řešení, výsledek posuzovat, anebo schvalovat. Vyjadřoval se k problematice pražského školství, cestovního ruchu, nebo k nutnosti vybudovat pro Prahu krematorium. Praha budovala i své kulturní instituce – městský archiv, muzeum, knihovnu, městský osvětový sbor, divadlo a městskou statistickou kancelář.

O tom, jak bral Baxa svůj úřad vážně, svědčí skutečnost, že často opouštěl svou kancelář a vyjížděl na periferie, většinou v doprovodu vysokých úředníků, aby se přesvědčil o rozvoji města. Zároveň zjišťoval nedostatky a dovedl se postarat o jejich odstranění.¹⁷⁹

Již dříve jsem s pomocí Andělína Mertvy definoval práva a povinnosti primátora obecně, nyní bych rád poukázal na konkrétní Baxovu agendu. V roce 1923 byl kromě předsednictví v ústředním zastupitelstvu, městské radě i magistrátu - jak vyplývalo za zákona - také předsedou komise hospodářské a technické. K jeho aprobaci náleželo¹⁸⁰:

1. věci magistrátní a sboru politické správy I. instance,

¹⁷⁹ Úspěch, c.d.; str. 27

¹⁸⁰ Věstník obecní hl. m. P., rok 1923, str. 261; Almanach hl. m. P., rok 1932, 128

2. věci kanceláře presidiální, oddělení osobního, korespondence s cizinou, technického odboru presidia a věci volební,
3. věci referátu finančního,
4. věci úřadu kontrolního,
5. věci referátu školního,
6. věci referátu vojenského,
7. věci sociálního sboru, péče o mládež a humanitních ústavů,
8. věci jazykové praxe,
9. věci automobilů obecních,
10. agenda památek a pomníků
11. agenda pojmenovávání ulic a podpisování domovských listů,
12. agenda referátu humanitního (udělování nadací a stipendií),
13. agenda Almanachu a Věstníku,
14. věci divadel a Obecního domu,
15. věci Pražské městské spořitelny.

Porovnáním aprobace z let 1923 a 1932 dojdeme k závěru, že se téměř neměnila. V roce 1932 chybí bod č. 10, jinak je vše totožné. Připočteme-li k tomu všemu i reprezentaci Prahy navenek, přijímání delegací zde (a že jich za Baxova období byla celá řada, neboť po vytvoření samostatného státu byl kontakt se zahraničím nutný dvojnásob) a naopak návštěvy spřátelených měst Navíc město vysílalo své zástupce, primátora nevyjímaje, do řady institucí. Ve zmíněném roce 1932 tak byl Baxa předsedou kuratoria Akademického domu v Praze, Spořitelního výboru Velké Prahy, parlamentární komise, či členem patronačního sboru Autoklubu republiky Československé.¹⁸¹ Šířka jeho záběru byla skutečně obdivuhodná, uvědomíme-li si, že v letech 1923 - 1937 byl i předsedou správní rady České banky.

V podobném duchu Baxovu činnost popisuje i článek v časopisu Úspěch z května 1937 nazvaný "Primátor a jeho čas"¹⁸². V něm se uvádí, že Baxa neměl stanoveny úřední hodiny. Dopoledne zpracovával zprávy ústředních ředitelů a dalších úředníků, poté přijímal delegace a návštěvy. Často předsedal různým

¹⁸¹ k automobilismu měl vztah, v roce 1927, tedy ve svých 65ti letech zdárně složil řidičské zkoušky

¹⁸² Úspěch, roč. VIII., číslo 1 - 2, květen 1937

spolkům. Návštěvy cizinců chodily dle svého času. Odpoledne mu plnily reprezentační povinnosti, recepce různého druhu, často zakončené slavnostní večeří. Nechyběly ani návštěvy kulturních událostí jako jsou divadelní a filmová představení, nebo koncerty. V porovnání s výše zmíněnou agendou se mi takto naplánovaný pracovní den primátora jeví velmi idealisticky.

Několikrát tu již zazněla důležitost kontaktů se zahraničím. Při prohlížení dobových Věstníků je někdy skutečně až zarážející množství a hlavně pestrost zemí a měst s nimiž byla Praha v kontaktu. Často lze nalézt zprávy o Baxově oblibě právě mezi cizinci. Nejvíce kontaktů měl zcela jistě s Jugoslávci, čemuž se nelze divit. Nejen že byl členem Jugoslávsko-československé ligy, ale od roku 1905 stála po jeho boku, jak jsem již uvedl, manželka jihoslovanského původu. Podporoval i Československo-lotyšskou společnost, založenou v roce 1925 jazykovědcem světového jména, prezidentem České akademie věd a umění J. Zubatým¹⁸³. Velmi nepravděpodobně však působí další zpráva dvojčísla 1 - 2 časopisu Úspěch, které píše o Baxově “obrovské popularitě i u pražských Němců”. Blíže pravdě je asi primátorův náměstek Alois Štůla, který ve svém příspěvku k Baxově sedmdesátce píše: „Je stále na stráži a vždycky hotov k obraně spravedlivé věci národní, stále ochoten k jednání o zlepšení existenčních otázek našeho lidu”.¹⁸⁴ Ke vztahu Baxy a pražských Němců se ještě vrátím.

15.7. HOSPODÁŘSKÁ POLITIKA PRAHY

Hlavním problémem poválečné Prahy, byl stav jejích financí. Do pražské komunální politiky spadalo i zajištění kvalitní pitné vody, dláždění ulic i chodníků, regulace náplavky a nábřeží Vltavy, veřejné osvětlení, městská doprava, stavba mostů a nádraží. Bylo třeba dobudovat kanalizaci, plynovod, sociální a školní zařízení. Pokud finance na podobné účely chyběly, město si vypůjčilo. Tak řešilo problém i v roce 1913 a půjčku bylo třeba splácet i v poválečném období. Světová válka znamenala hospodářské oslabení Praha a finanční potíže ještě více vzrostly po roce 1922, kdy se město rozrostlo o dalších

¹⁸³ http://www.lotyssko.unas.cz/clk/informace_o_lotyssku/cesko-lotysske_vztahy.htm

¹⁸⁴ Věstník unie úředníků ..., č. 6., roč. III

33 obcí. Jen převzaté dluhy těchto obcí činily 248 milionů korun.¹⁸⁵ Nutná modernizace města si vyžadovala další vysoké částky.

Již v roce 1919 vydala Praha 4% emisní půjčky ve výši 150 milionů korun. O získání opravdu velké půjčky na investice se „městští finančníci“ pokoušeli pravděpodobně od roku 1920 a to jak doma, tak v zahraničí.¹⁸⁶

Po složitých jednáních uzavřelo město půjčku u bankovních domů v Londýně a New Yorku¹⁸⁷. Na dohodě se podílelo široké spektrum stran zastoupených na radnici a tak na zasedání městského zastupitelstva 12.5.1922 byla půjčka schválena 43 hlasy proti 4 hlasům.¹⁸⁸ Koncem června 1922 byly požadované valuty převedeny do Československa. Jednalo se o 1,028.212 liber a 6,206.806 dolarů, podle tehdejšího přepočtu 575,206.269 korun.¹⁸⁹

Pražští činitelé, kteří rozhodovali o poskytnuté půjčce, si byli jistě vědomi výhod i nevýhod této transakce. Předpokládali, že se zvýšením kurzu koruny sníží ceny materiálů i práce a příznivý vývoj devizových kurzů koruny zlevní splácení půjčky do zahraničí. Nemohli však předpokládat, že Bankovní úřad, a tím i stát, vyplatí valuty až se čtyřměsíčním zpožděním. Vzhledem k rychlému vzestupu koruny vůči stabilním měnám tak došlo ke snížení předpokládaného výnosu o 150 milionů korun.¹⁹⁰ Půjčka však přesto splnila svůj účel pro městské investice, uhradila stavbu nové městské elektrárny a umožnila modernizaci městských podniků.¹⁹¹ Stejně dobře však posloužila i ke stabilizaci a zpevnění české koruny, což bylo v souladu s koncepcí otce měnové reformy A. Rašína. V této záležitosti snad hrálo roli i osobní a politické propojení mezi radnicí a osobami z bankovních a vládních kruhů. Dr. Pospíšil, pověřený vést první jednání o půjčce, byl ředitelem pražské Městské spořitelny. Zároveň byl jedním z tvůrců státní měnové politiky a později prvním guvernérem Československé národní banka. Pražská městská spořitelna byla sice na městské správě nezávislá, ale její výbor byl složen z členů ústředního, nebo místních zastupitelstev a měl v čele primátora Baxu. Ředitel

¹⁸⁵ Pešek J., Výzkum komunálních dějin in: Documenta Pragensia XIV. Mezi liberalismem a totalitou, Praha, 1997, str. 31

¹⁸⁶ Svatošová H.; Zahraniční půjčka in: Documenta Pragensia XIV, str. 131

¹⁸⁷ Hlochová M.; Hospodářská politika in: Documenta Pragensia XIV, str. 122

¹⁸⁸ Svatošová H.; Zahraniční půjčka, in: c.d., str. 134

¹⁸⁹ Tamtéž, str. 136

¹⁹⁰ Tamtéž, str. 140-141

¹⁹¹ Hlochová M. c.d, str. 122

Pospíšil byl zase členem kontrolní komise magistrátu. Jaroslav Preiss, ředitel Živnostenské banky, která měla svůj podíl na uzavření smlouvy, byl na počátku své kariéry koncipientem v advokátní kanceláři budoucího primátora Baxy.¹⁹² Půjčku, původně splatnou ve třiceti letech, pak Praha splácela s různými peripetemi až do roku 1960.¹⁹³

Praha byla schopná řešit své finanční problémy a splácet půjčky i díky zásadám, přijatým pro komunální politiku po světové válce. Hlavní zásadou, podle které město postupovalo, byla jednotná centrální finanční správa města a jednotnost rozpočtu, dané i zákony o Velké Praze z roku 1920. Výdaje na správní aparát magistrátu a jeho úřadoven tak byly poměrně malé, zjednodušilo se rozhodování o veřejné dopravě, prodlužování kanalizační sítě, vodovodu a veřejné osvětlení. Další zásada určovala, že náklady na běžné hospodaření budou hrazeny z běžných příjmů obce, naopak investice směly být hrazeny pouze půjčkami nebo jinými mimořádnými příjmy. Počínaje rokem 1924 přibyla další zásada. Běžné udržovací položky rozpočtu směly převýšit náklady uvedené v rozpočtu minulého roku jen se zvláštním odůvodněním.¹⁹⁴

Vedení svých financí podrobovalo město přísné kontrole. Své rozpočty i závěrečné účty vydávala městská rada každoročně tiskem tak, aby se s nimi mohli seznámit nejen volení obecní starší, ale i laická veřejnost. Tato politika trvala až do roku 1941¹⁹⁵

Zajištění a stabilizace pražských financí nebyly jedinými úkoly, které bylo třeba po válce řešit. Některé přinesl až rozpad monarchie a změněné postavení Prahy, o jiných se mluvilo už před válkou. Mezi ně patřila i potřeba pražských veletrhů.

15.8. PRAŽSKÉ VZORKOVÉ VELETRHY

Československá republika sice převzala ¾ průmyslové kapacity zaniklé monarchie, ale Praha byla stále jen regionálním obchodním centrem. Proto skupiny podnikatelů hledaly způsob jak povznést její obchodní význam a zkrátit

¹⁹² Svatošová H., c.d., str. 140

¹⁹³ Pešek J., Výzkum komunálních dějin str. 31

¹⁹⁴ Svatošová H., c.d., str. 129-130

¹⁹⁵ Hlochová M. c.d, str. 121

cestu zboží od výrobce ke spotřebiteli. Za tím účelem byla už 30. června 1919 při městském zastupitelstvu, na návrh magistra farmacie V. Boháče, ustavena živnostenská komise. Ta se měla mimo jiné postarat o založení pražských veletrhů. Z 10. září 1919 pochází usnesení komise o zahájení příprav na zavedení veletrhů tak, aby se tento podnik uskutečnil již za rok, tedy v září 1920. Podle původních plánů měl být veletrh pořádán na Letenské pláni, kde se počítalo s využitím sokolského sletišť. Podrobné doklady o přípravách Pražských vzorkových veletrhů byly sice zničeny při bombardování Prahy německou armádou v květnových dnech roku 1945, ale je jisté, že velkou zásluhu na úspěchu celé akce má její iniciátor V. Boháč. Tomu se podařilo pro veletrhy zajistit Zemské výstaviště ve Stromovce a slib ministerstva národní obrany, že vojsko vyklidí tamní výstavní pavilony, využívané armádou.¹⁹⁶ V lednu 1920 proběhlo jmenování správní rady Pražských vzorkových veletrhů a městské zastupitelstvo v únoru svým rozhodnutím zajistilo veletrhy finančně. Právní postavení Pražských veletrhů bylo stanoveno nařízením vlády Československé republiky č. 224 sbírky zákonů a nařízením ze dne 9. dubna 1920.

První pražské vzorkové veletrhy byly zahájeny 12. září 1920. Vystavovalo zde 1.935 firem na ploše 17.778 m². Uvítací projev přednesl primátor. Ten ve své řeči zařadil i krátkou pasáž ve francouzštině, kterou vítal zahraniční účastníky. Tím však podráždil dr. Ecksteina, německého člena pražského zastupitelstva, který byl dotčen tím, že primátor nemluvil i německy. Baxa musel na následujícím zasedání městského zastupitelstva podat vysvětlení, že k oslovení hostů nejrůznějších národností použil jazyka diplomatického, tedy francouzštiny¹⁹⁷.

První pražský vzorkový veletrh založil v Praze tradici, která, s výjimkou let 1942-1945, trvala až do roku 1951. Potom byly veletrhy přeloženy do Brna.

¹⁹⁶ Moutvic M.; Město Praha a počátky veletrhů in: Documenta Pragensia XIV, str. 165

¹⁹⁷ Moutvic M.; c.d., str. 166

16. NÁRODNOSTNÍ PROBLÉMY

16.1. JAZYKOVÝ ZÁKON

Situace, která nastala po Baxově projevu při příležitosti zahájení pražských veletrhů nám ukazuje další problémy, s kterými se Praha za Baxova působení musela vyrovnat. Byly to problémy nacionální, zapříčiněné změnou národní dominance v novém státě, návratem národně velmi uvědomělých legionářů, reemigrací a snahou dovršit národní revoluci.

Do tohoto rámce zcela zapadá i Baxa, který byl přesvědčen, „že jenom Praha česká a národní Praha má nárok na to, aby byla a nezůstala hlavou republiky a matkou českých měst.“¹⁹⁸. Dále trval na tom, že Praha jest hlavní město československého národa, že je české a podle zákona jednojazyčné.¹⁹⁹

Jazyková nařízení, na která se Baxa často odvolával, byla připravována od roku 1920 a definitivně přijata Švehlovou vládou v roce 1926. Opatření stanovená zákonem lze rozdělit do dvou sfér. Úřední řeč vnitřní, tj. řeč, jakou se mezi sebou dorozumívaly úřady a instituce. Zde byly ze zákona státní řeči potvrzeny čeština a slovenština. Zákon dokonce hovořil o jazyku „československém“. Druhou sférou byla tzv. řeč vnější, kterou komunikoval občan s úřady. V ní zákon stanovil, že tam, kde žije minimálně 20% menšina jiného jazyka než byl jazyk státní, musely soudy komunikovat v jazyku příslušné menšiny. K.Kramář ve svém soukromém návrhu žádal, aby pražské soudy „zapisovaly výpovědi stran a svědků v jazyce výpovědi“.²⁰⁰ Vláda však z prestižních národních důvodů, jistě i za Baxova přispění, zachovala jednojazyčný ráz hlavního města.

Jazyková nařízení se snažila zavést do vztahů mezi národy v Českých zemích pevná pravidla, přesto nesla pečeť českého nacionalismu.²⁰¹ Zvláště, když se jazykový zákon vykládal až absurdním způsobem. Příkladem poslouží právě K.Baxa a jeho nařízení, které říkalo: „zpěvy německé v hostincích, hudba cigánská atp. se zakazuje a policie má ihned zakročit, když hospodský se

¹⁹⁸ Úspěch, str. 15

¹⁹⁹ Úspěch, str. 16

²⁰⁰ Peroutka F.; Budování státu III., Praha, 1920, str. 1007

²⁰¹ Kárník Z.; České země v éře první republiky, díl I., Praha, 2000, str.389-390

prohřeší“.²⁰² Dalším Baxovým přestřelením byla snaha zakázat používání německého jazyka během mezinárodní lékařské konference.²⁰³ Česko-německé problémy se v Praze objevovaly již krátce po vyhlášení samostatné republiky. V říjnu 1920 vzájemné konflikty vyústily k násilnému zabránění, do té doby německého, Stavovského divadla. Na večerní improvizované představení Prodané nevěsty se dostavil i primátor Baxa, aby celé události dodal oficiálnější ráz.

Události, kterými vyvrcholily národnostní spory na podzim roku 1930, byly řešeny až na ministerských postech. Některá pražská kina začala promítat zvukové filmy v anglickém, jiné v německém znění. Velkou návštěvností se mohl pyšnit především německý film – Dvě srdce v tříčtvrtečním rytmu. Oblibu německých filmů v původním znění chápali čeští národovci jako drzou urážku svého národa a státu. Snažili se o bojkot sálů, v kterých se film promítal, následovaly manifestace zaměřené proti německému a židovskému živlu. K událostem se vyjádřil i primátor Baxa, který bouřlivé události v rámci tzv. filmové aféry označil za důstojnou manifestaci češství.²⁰⁴ Následně si německý ministr zahraničí Curtius si stěžoval svému českému protějšku E. Benešovi, u Benešova zástupce Krofity žádal vysvětlení i německý velvyslanec v Praze.

Baxa v těchto situacích jednal ve stejném duchu, jako při národnostních sporů v devadesátých letech předminulého století, kdy obhajoval zatčené české účastníky bouří a pogromů. Jakoby se národního zápalu a vlastenčení devatenáctého století, v kterém byl vychován a v němž začal politicky a společensky působit, nedokázal, nebo nechtěl zbavit. Vytvoření samostatného státu pro Baxu neznamenal konec práce pro národ, ale snahu o jeho ochranu a rozvoj.

16.2. BOJ O INSIGNIE

Národnostní spory rozdělily Prahu také v roce 1934, když došlo k tzv. bojům o insignie. Jako student Baxa zažil dělení Karlo-Ferdinandovy Univerzity na část českou a německou. Za jeho primátorování vyvrcholil boj o historické univerzitní insignie. V lednu 1920 byl tehdejším československým Národním

²⁰² Klimek A.; Boj o hrad I., Praha, 1996, str.273

²⁰³ tamtéž

²⁰⁴ Ledvinka V., Pešek J.; Praha, str. 567

shromážděním schválen zákon navržený prof. E Marešem (tzv. “Lex Mareš”), který stanovil, že česká univerzita v Praze je pokračováním staré Karlovy univerzity, a proto také Karolinum, univerzitní archiv, insignie, knihy a jiné památky této univerzity jsou vlastnictvím české Karlovy univerzity a mají jí být německou pražskou univerzitou vráceny. Až do roku 1934 nebyl zákon realizován a universitní insignie byly stále v držení německé university a české universitě byly pouze zapůjčovány. Akademický senát a rektorát německé univerzity jakékoliv předání insignií odmítaly, což a vyvolávalo politické napětí. Právně začal vše vymáhat Karel Domin, na podzim 1933 zvolený rektorem Univerzity Karlovy. Soudním nařízením se koncem dubna 1934 budovy Karolina i jeho archiv staly majetkem Karlovy univerzity. Insignie však zůstaly v držení německé pražské univerzity a zástupce jejího rektora prohlásil, že “nic nevydá”. Napětí se stupňovalo a vše vyvrcholilo útokem českých studentů na budovy Karolina, kde sídlila část německé pražské univerzity. Proti českým studentům zasáhla policie a potyčky se poté přenesly i do ulic. Spor o insignie rozdělil českou společnost na dva tábory a tato polarizace trvala i po předání insignií Karlově univerzitě, ke kterému došlo 26.listopadu 1934.

Karel Baxa se, k nevoli některých svých spolustraníků, postavil na stranu rektora Domina a studentů bojujících za vydání insignií.

Obě jména – Baxovo i Dominovo – se společně objevila ještě jednou, tentokrát v knize o českém fašismu, v kapitole, kterou její autor T. Pasák věnoval organizaci Vlajka.

16.3. VLAJKA

Vlajka vstoupila do politického života jako nová fašistická organizace v období hospodářské krize. První číslo jejího časopisu vyšlo již v roce 1928, ale politický klub Vlajka vznikl oficiálně až 3.dubna 1930²⁰⁵. Do prvních čísel přispíval například i Viktor Dyk. Vlajka byla zpočátku spíše politickým klubem, sdružením pravicových intelektuálů, které pěstovalo protiněmeckou politiku v duchu národní demokracie. Byl zdůrazňován nacionalismus M.R.Štefánika, A.Rašína, K.Kramáře, ale i K.H.Borovského a Fr. Palackého. Vlajkaři

²⁰⁵ Pasák T.; Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945, Praha, 1999, str. 134

vystupovali jako obháječi pravosti rukopisů Královédvorského a Zelenohorského. Její program „proti a za“ podává ve své knize M. Nakonečný: „Proti: partajnictví, mezinárodnímu kapitálu, „židomarxismu“ a světovému zednářství, masarykovskému „realismu“, levičáckému intelektuáliství a marxismu, německému šovinismu.; za: silný a národní stát, stavovský řád, křesťanskou kulturu, „odproletarizování dělníků“, slovenskou autonomii, „národní a hospodářskou samostatnost“, vojensko-politické spojení s Polskem.“²⁰⁶

Přestože vztahy mezi Československem a Polskem byli ve třicátých letech 20. století napjaté, zástupci Vlajky navázali styky s názorově a ideově blízkými skupinami právě na sever od československých hranic. Jejich cílem bylo vytvoření Polsko-Československé konfederace s názvem „Severoslávie“, čímž chtěli vytvořit „jedinou hráz proti přívalu germánství a bolševictví“²⁰⁷ Proběhlo několik vzájemně poznávacích cest oběma směry a 21.dubna 1934 byla z podnětu Vlajky ustavena tzv. Polská liga. V jejím výboru byli vlajkaři zastoupeni J.Vrzalíkem, J.Hritzem, knížetem Schwarzenbergem a dr. Chlubnou.²⁰⁸ Právě v souvislosti s tzv. Polskou ligou T. Pasák zmiňuje profesora Domina a primátora Baxu, které řadí mezi její členy²⁰⁹. O jakékoliv jiné aktivitě K. Baxy ve Vlajce jsem však již v prostudované literatuře nenašel žádnou zmínku. Snad se jednalo jen o krátké období v Baxově životě, možná jej lákal plán na vytvoření „Severoslávie“.

V každém případě se obavy vlajkařů z Německa začali brzy rozplývat a u Jana Vrzalíka, který stál v čele celé organizace, bylo při jeho návratu z tajné návštěvy nacistického Německa nalezeno množství nacistických tiskovin.²¹⁰ Tímto směrem by se Baxa se svými názory ubíral jen velmi těžko.

16.4 BAXA NACIONALISTA, ANTISEMITA?

Po přečtení předchozích kapitol nás nutně napadne otázka Baxova nacionalismu a antisemitismu. Toto podezření se vine Baxovým životem jako červená nit od polenského procesu.

²⁰⁶ Nakonečný M.; Vlajka, Praha, 2001, str.15

²⁰⁷ Nakonečný M.; c.d. str.30

²⁰⁸ tamtéž

²⁰⁹ Pasák T.; c.d., str. 137

²¹⁰ Pasák T.; c.d., str. 137

Ferdinand Peroutka má ve svém Budování státu jen dvě zmínky o Karlu Baxovi. Obě nejsou pro Baxu lichotivé. Ve spojitosti s jazykovým zákonem ho nazývá „...nacionalistickým starostou Baxou...“²¹¹. Když zmiňuje události kolem tzv. filmové aféry, je Baxa pro něho populist, který „... sdílí primitivní protiněmeckou psychologii...“²¹²

Byl tedy Baxa nacionalista a případně i antisemita? K tomu, abych alespoň trochu otupil ostří tohoto obvinění, využiji sdělení Heleny Illnerové, které je zároveň sondou do Baxova soukromí, o kterém se z archivů mnoho nedozvíme. Matka Heleny Illnerové, dcera zmiňovaného Baxova bratra Bohumila, tedy Baxova neteř, se provdala za Karla Laguse, který byl z významné židovské rodiny. Primátor si vymínil, že pár na radnici sám oddá. S ženichem si prý dobře rozuměl a udržoval s ním více než dobré vztahy. Někteří pražští Židé prý ale, trochu škodolibě, tvrdili že Baxovi přejí „v rodině Žida“.²¹³

Baxovo jednání má svůj původ v 19. století a bylo ovlivněno rodinnou havlíčkovskou tradicí, vlastními zkušenostmi z oblastí s převahou německy hovořících obyvatel a bylo živeno i častými střety s německými nacionalisty v říšské radě. Ani po válce, ve zcela jiných poměrech, na svých názorech nic nezměnil. Podobné postoje byly větší částí české společnosti ochotně přijímány a přispívaly k Baxově popularitě. Ta se pak projevovala i ve výsledku voleb. Baxa se však pravděpodobně svými názory příliš nelišil od mnohých politiků své doby. Můj názor vychází v tomto případě i z toho, že prezident Masaryk, který o něm měl jistě dostatek informací, opakovaně Baxu potvrdil ve funkci pražského primátora a jmenoval jej členem a dokonce i předsedou Ústavního soudu.

17. ÚSTAVNÍ SOUD

Historie ústavního soudnictví na našem území začala krátce po vzniku Československé republiky, na základě ústavy z roku 1920. Jeho sedmičlenný sbor byl vytvářen tak, že tři soudce, včetně předsedy, jmenoval prezident republiky, další čtyři byli do svých funkcí delegováni, a to dva Nejvyšším soudem a dva Nejvyšším soudem správním.

²¹¹ Peroutka F.; Budování státu III., Praha, 1991, str. 1007

²¹² Tamtéž, str. 1293

²¹³ Ústní sdělení Heleny Illnerové ze 8.8.2007

Ústavní soud jmenoval prezident Masaryk 21. října 1921, v listopadu téhož roku došlo k jeho ustavení. Přímými prezidentem byli jmenováni členové soudu B. Bobek, K. Baxa a K. Volenský. Nejvyšší správní soud vyslal V. Vlasáka a J. Bohuslava, Nejvyšší soud v Brně určil jak členy A. Bílka a F. Vážného. Každý ze členů měl i svého náhradníka. Funkční období soudu bylo desetileté a jeho předsedou byl prezidentem jmenován právě Karel Baxa.

Jaká byla náplň nově zřízené instituce? Tuto otázku výborně zodpověděl bratr Karla Baxy – Bohumil – expert na ústavní právo a profesor Masarykovy univerzity v Brně. „Má býti strážcem ústavy; on bdí nad tím, že ústava nebyla porušena. Ústavní soud výlučně rozhoduje o tom, zda zákony republiky československé a zákony Podkarpatské Rusi neodporují ústavní listině, jejím součástkám a zákonům ústavní listinu měnícím neb ji doplňujícím, a dále zda opatření učiněná stálým výborem a podepsaná prezidentem republiky a vládou nemění zákony ústavní neb příslušnost úřadů“²¹⁴.

Taková byla teorie, činnost prvorepublikového Ústavního soudu však byla hodnocena jako málo frekventovaná a nepřilíživě významná. Svědčí o tom i skutečnost, že po uplynutí prvního funkčního období, v roce 1931, nebyl nový soud vůbec ustanoven. To se stalo později předmětem kritiky některých poslanců, kteří zároveň upozorňovali na skutečnost, že neexistující Ústavní soud ještě v roce 1935 čerpal z rozpočtu poměrně značné částky na osobní a věcné výdaje²¹⁵.

Členové Ústavního soudu byli pro další období jmenováni až rozhodnutím prezidenta republiky E. Beneše z 11. června 1937. Mezi nimi nechyběl ani K. Baxa, který byl znovu jmenován předsedou.

V době druhé světové války soud nepůsobil a po jeho ukončení svou činnost již neobnovil. Ústavy z roku 1948 a 1960 již s Ústavním soudem, z důvodů celkem pochopitelných, nepočítaly. K poněkud zvláštní situaci došlo po federalizaci státu v roce 1968, neboť zákon o československé federaci předpokládal nejen zřízení ústavního soudu federace, ale i ústavních soudů obou národních republik. Žádný z těchto soudů nikdy zřízen nebyl, zajímavé však je, že fakticky nenaplněná ústavní úprava zůstala v platnosti dalších více jak dvacet let.

²¹⁴ Baxa B.; Stručný výklad Ústavy republiky československé, České Budějovice, str. 27

²¹⁵ <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/049schuz/s049004.htm>

Na krátkou historii Ústavního soudu ČSFR, zřízeného na podkladě ústavního zákona z února 1991, navázal Ústavní soud České republiky. Ten svou činnost zahájil 15. července 1993. Toho dne prezident republiky jmenoval do funkce na dobu deseti let dvanáct z patnácti soudců tohoto soudu, a to, s ohledem na neexistenci Senátu, se souhlasem Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky. Stalo se tak pouhý měsíc poté, co Poslanecká sněmovna schválila zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, který v návaznosti na čl. 88 Ústavy upravil zejména organizaci tohoto soudu a řízení před ním, a za sídlo soudu určil město Brno²¹⁶.

18. BAXOVA ABDIKACE A ÚMRTÍ

18.1. ABDIKACE

Původně čtyřleté volební období bylo v roce 1933 prodlouženo zákonem č.122/1933 na šest let ode dne, kdy se volba primátora a jeho náměstků stane právoplatnou. Následující volby tedy měly proběhnout až na počátku roku 1938. 2.dubna 1937 sice Baxa podepsal nabídkové řízení na “dodávku obuvi a prací obuvnických” pro zaměstnance Hl. města Prahy, ale svému náměstkovi Štůlovi adresoval krátký vzkaz se slovy: “Milý pane kolego, vzdávám se úřadu primátora, Vám oddaný dr. Baxa”.²¹⁷ Dlouholetý primátor tak na svůj úřad v tento den rezignoval. Odpoledne se rozloučil s městskou radou na její 12.schůzi a o týden později se s Baxou, jako svým předsedou, oficiálně rozloučilo i ústřední zastupitelstvo. Stalo se tak na zvláštní schůzi tohoto orgánu 19. dubna. Zazněla dlouhá řada oslavných projevů, které bilancovaly celou Baxovu politickou dráhu. Příznačné pro ně je, že v žádném z nich není ani zmínka o Baxově snad nejznámějším procesu, o hilsneriádě. Možná i sám Baxa se na něj po letech díval trochu jinak.

Jeho nástupcem se stal Petr Zenkl, ale Baxa měl možnost jeho práci sledovat jen necelý rok.

²¹⁶ <http://www.concourt.cz/pages/historie.html>

²¹⁷ Věstník hl. m. Prahy, rok 1937, str.284

18.2. BAXOVO ÚMRTÍ

JUDr. Karel Baxa zemřel 5.ledna 1938 ve věku nedožitých 76 let.

Na paměť zesnulého se konala 7.1.1938 smuteční schůze městské rady. Smuteční projev pronesl P. Zenkl a zakončil ho slovy: „Dr. Karlu Baxovi, který si zajistil svým životem čestné místo v dějinách Hlavního města Prahy, zůstane památka nehynoucí.“²¹⁸ Další schůze k uctění památky primátora Baxy proběhla 10.ledna 1938, tentokrát za účasti ústředního zastupitelstva a úřednictva. Hlavního slova se opět ujal P.Zenkl, který ve své řeči zhodnotil Baxův život,vyzdvihl jeho význam pro budování Velké Prahy a své vystoupení uzavřel slovy: „Dr. Karle Baxo, Tvého vzoru nikdy nezapomeneme!“²¹⁹

K Baxovu úmrtí obdržela pražská radnice mnoho projevů soustrasti z konzulátů a velvyslanectví, od starostů měst a obcí, od organizací a spolků. Ze zahraničí to bylo především z Jugoslávie a z Francie, soustrast vyjádřily i konzuláty Haiti, Hondurasu, Uruguaye a řada dalších.

Po Baxově smrti byl v roce 1938 jeden z pražských mostů, most Libeňský, přejmenován na Baxův. Jeho jméno však nenesl dlouho. Rok po příchodu Němců se most musel vrátit ke svému původnímu názvu, stal se opět Libeňským mostem.

Baxa vadil Němcům i po své smrti, což můžeme dokumentovat na konfliktu mezi později nacisty popraveným pražským primátorem O. Klapkou a J. Pfitznerem, jeho prvním náměstkem. Příčina jejich sporu vyplývá z citovaného dopisu J. Pfitznera: „... jste 5. ledna položil u urny dřívějšího primátora Baxy u příležitosti jeho úmrtí věnec... jaké stanovisko my Němci k němu zaujímáme, je příliš známo, než bych je musel zde ještě jednou opakovati. Označil jsem ho u Vás často za hrobníka Československa. Jestliže jste v tomto smyslu položil věnec, pak bych neměl proti tomu žádných námitek. Poněvadž však musím míti za to, že jeho památka měla být v pozitivním smyslu obnovena, nemohu své námitky zdržeti...“²²⁰ To byl tedy německý názor na Baxu v roce 1940, ale ani další hodnocení, tentokrát už českých historiků v letech pozdějších, nevyznívají pro Baxu příznivě.

²¹⁸ Věstník Hl.m.Prahy, roč. 1945, č.1 (nestránkováno)

²¹⁹ tamtéž

²²⁰ Pasák T.; Zápasý primátora JUDr. O. Klapky, Praha, 1991, str. 20

18.3. BAXA V CITACÍCH

Rok 1962: „...tyto skutečnosti svědčí o tom, že nacionalistický a pravicový tábor české inteligence zůstal omezeným pařeništěm, ovládaným kapitalistickými agenty Preissem, Baxou a Klofáčem, zatímco celá duchovní pokroková část mladé inteligence vycházela z hlubokých demokratických tradic českého národa, a to zcela nezávisle na Masarykovi.“²²¹

Rok 1996: „...Magistrát, v němž měli silné pozice národní demokraté a zejména čs. socialisté, jejichž antisemitský a němcožroutský příslušník Karel Baxa...“²²²

Rok 2000: „Osobou Karla Baxy zasedla v křesle pražského starosty jedna z nejobskurnějších osobností v moderních dějinách města. Jeden z nejokázalejších českých šovinistů, přirozený rasista a zavilý antisemita,...“²²³

Z uvedených citací je zřejmé, že Baxa autory zaujal především svým nacionalismem a antisemitismem. Často jim stačilo jen několik řádků, aby posoudili a často rovnou odsoudili politika, jehož osobnost byla mnohem složitější.

19. ZÁVĚR, ZHODNOCENÍ LITERATURY A MOŽNOSTI DALŠÍHO BĀDÁNÍ

Jaký byl tedy Baxa člověk, ale hlavně jaký byl politik? Na tyto otázky jsem se pokusil odpovědět ve své práci. Při svém putování archivy a knihovnami jsem objevoval Baxu v různých podobách a rolích, Baxu sympatického i méně sympatického. Baxa byl vzdělaný, cílevědomý a neústupný, ale v případě potřeby většinou schopný kompromisu. Projevoval dostatek sociálního cítění a často vystupoval na ochranu českých národních zájmů, ale měl sklony k nacionalismu a populismu. Mnoho Baxových názorů se nám nelíbí a ani nemůže líbit. Baxa je však typem politika z přelomu 19. a 20. století.

19. století, to bylo období, ve kterém získával své politické zkušenosti a tříbil své politické názory. Tehdy navazoval důležité kontakty, ale vstupoval i do

²²¹ Červinka Fr.; Boje a směry českého studentstva na sklonku minulého a na počátku našeho století, Praha, 1962, str. 155

²²² Klimek A.; Boj o hrad I., Praha, 1996, str. 273

²²³ Ledvinka V., Pešek J.; Praha, Praha, 2000, str. 567

ostrých konfliktů, které měly vliv na jeho další směřování. Jeho postoje byly ovlivněny i aktivní účastí v procesu s omladinou a rolí, kterou hrál v tzv. hilsneriádě.

Pádem monarchie končil i svět, který Baxu formoval a který důvěrně znal. Vznikla Československá republika. Baxa si však rozsah změn rychle uvědomil a dobře se orientoval i v nových poměrech. Dovedl využít svých schopností i politických zkušeností a právě nyní dosáhl ve své kariéře vrcholu. Stal se prvním voleným primátorem Hlavního města Prahy a ve své funkci zůstal 18 let.

Výsledky meziválečného budování Prahy vzbuzují ještě dnes zasloužený respekt. Realizace smělých projektů podle plánů špičkových architektů i to, jak Praha bojovala s následky světové hospodářské krize si i nyní vynucuje obdiv. Václav Vojtíšek se však mýlil, když nad Baxovou rakví prorokoval: „A tak bude v dějinách zapsána doba budování a růstu Prahy v osvobozeném státě jako doba Baxova.“²²⁴ Masaryk budoval Československý stát a našel svého autora ve F. Peroutkovi. Ve stejné době Baxa budoval město Prahu, ale na svého autora dosud čeká.

Německá okupace a komunistická totalita se postaraly o to, že byl Baxa vymazán z paměti, že byl zapomenut. Jeho jméno se sice znovu objevilo po válce, v roce 1945 jako staronový název Libeňského mostu, ale už v roce 1952 bylo nahrazeno jménem „města-hrdiny“ Stalingradu.

Po roce 1989 se k jeho odkazu nepřihlásil nikdo, což může překvapit zvláště u Československé strany národně sociální, která ze své minulosti vybírala osobnosti, na nichž po své proměně z „národně frontové“ strany chtěla stavět. Baxa se mezi nimi neobjevil. Hlavním důvodem zřejmě bude již tolikrát zmiňovaný Baxův nacionalismus a antisemitismus.

Dnes ho v Čechách připomínají pouze dvě ulice. Na Baxovu ulici můžeme narazit v Jílovišti, kde si nechal ve třicátých letech postavit vilu, ve které trávil svůj volný čas. Baxovou ulicí se můžeme projít i v jeho rodných Sedlčanech.

V samotné Praze, které Baxa věnoval podstatnou část svého života, se jeho jméno objevuje jen v názvu Malé obřadní síně Strašnického krematoria. Té se

²²⁴ Věstník Hl.m.P., roč. 1945, č.1

také říká Baxova obřadní síň a je zde, tak trochu v zapomnění, uložena urna s Baxovým popelem. Uložena, nebo odložena?

Zajímavostí je, že v Opatiji, rodném městě Baxovy manželky Amelije, mu byla 18. dubna letošního roku odhalena pamětní deska za přítomnosti chorvatského prezidenta Mesiće.

Několikrát jsem naznačil, že pramenného materiálu týkajícího se pouze K.Baxy je velmi poskrovnu.

Naděje, které jsem vkládal do fondu Karla Baxy v archivu hlavního města Prahy vzaly za své již po e-mailu dr. Svatošové, která jej charakterizovala slovy, že podle všeho jde o „vysypané šuple z primátorského stolu“. Přestože se jedná o fond nevelký, s materiály útržkovité povahy, obraz o Karlu Baxovi jistě obohatí. Také skutečnost, že téměř šedesát let od smrti dlouholetého pražského primátora není v „jeho městském“ archivu zpracován fond čítající jeden karton archiválií z jeho pozůstalosti, má vypovídající hodnotu. Svědčí o stavu, v jakém se nachází bádání o K.Baxovi.

V úvodu své práce jsem zmínil a posléze i citoval, jediné Baxovy „monografie“. Tyto čtyři sešity jsou ze sklonku Baxova politického i životního období a podnětem k jejich vydání byly události buď slavnostního, nebo smutečního rázu. Jedná se tedy o vzpomínky uhlazené, nekontroverzní a Baxu stavějícího vesměs do příznivého světla. Přestože obsahují celou řadu zajímavých faktografických údajů, možná vypovídají více o době v níž vznikly a o oblíbě jakou Baxa v určitých společenských kruzích tehdy požíval. Lze je tedy považovat jak za literaturu k dané osobě, tak za zajímavý pramenný doklad.

Použitou literaturu můžeme rozdělit podle toho, zda se týká celého zpracovaného období, či pouze jeho částí. K té první kategorii patří kniha Politické strany 1861-1938 od P. Marka a J. Malíře, nebo Krejčího Kniha o volbách. Většina použité literatury však spadá do druhé skupiny.

Pro období Baxova studia jsem čerpal především z knihy Dějiny Univerzity Karlovy III. a katalogu studentů právnické fakulty.

Přestože určitá období pokrokového hnutí jsou zpracovaná poměrně přehledně, někdy je na nich příliš patrná doba vzniku, např. F. Červinka - Boje a směry českého studentstva..., nebo se zaměřila na jiný směr pokrokového hnutí. Proto je nutné tyto informace doplnit pracemi dobovými, či vzpomínkovými, jakou je například Veselého Omladina a pokrokové hnutí, u kterého však nesmíme ztratit ze zřetele, že jde o materiál značně subjektivní povahy. Velkou vypovídací hodnotu má vězeňská korespondence A. Rašína a K. S. Sokola.

K polenskému případu je dnes nezastupitelná kniha Jiřího Kovtuna Tajuplná vražda – Případ Leopolda Hilsnera. Hodně také prozradí dobový tisk

Období předválečné nalezneme velmi podrobně zpracované u Z. Kárníka – Socialisté na rozhraní, a válečné v Maffii od M. Paulové. Přestože Baxa měl jistě dobré kontakty s Jihoslovany, v Maffii se k mému překvapení téměř neobjevil.

K základním knihám pro celé zmiňované období patří Urbanova Česká společnost 1848-1918 a Srbovi Politické dějiny národa českého.

Bílým místem na mapě Baxova života můžeme označit období 28. října 1918. Přestože k tomuto významnému dějinnému předělu vznikají další publikace, na Baxovo jméno jsem v nich zatím nenarazil. např: Čada – 28. říjen skutečnost, sny, iluze; nebo Klimek – Říjen 1918 vznik Československa.

Samostatnou kapitolu tvoří pragensie. Zde nás určitě zaujmou důležité články a statě jak Pražském sborníku historickém – T. Jelínková – Pražští primátoři, tak tematicky zaměřen sborníky Documenta Pragensia. Pro toho, kdo se zabývá politickou a hospodářskou situací Prahy v období 1. republiky a tehdejší činnost magistrátu, neobejde se bez Věstníků hlavního města Prahy.

Určitým handicapem této diplomové práce byla širě zpracovávaného období, což nedovolovalo prozkoumat jednotlivé kapitoly podrobněji. Cílem této práce tak bylo zmapování míst na politickém kolbišti, ve kterých se Baxa během svého života pohyboval, nikoli detailní rozbor jeho jednotlivých politických období. S trochou nadsázky lze říci, že jsem se pohyboval směrem horizontálním, zatímco směr dalšího bádání o K. Baxovi by mohl být vertikální – tedy do hloubky. Karel Baxa byl praktický politik, nikoli teoretik a tak kromě rodinných vzpomínek na K. H. Borovského nenapsal žádnou knihu. Byl však dobrým

řečníkem. Na důkladný rozbor a analýzu tu tak čekají jeho projevy, uskutečněné jak na půdě zemského sněmu a říšské rady, tak na politických schůzích, či táborech lidu. Za těch téměř padesát let jich Baxa přednesl velkou řadu. Širší rozpracování by si zasloužil i vzájemný vztah K. Baxy a T. G. Masaryka.

20. POUŽITÁ LITERATURA, PRAMENY A PERIODIKA

20.1. POUŽITÁ LITERATURA

- Baxa K., Karel Havlíček Borovský v rodinných vzpomínkách, Praha, 1896
- Baxa B.; Sněm království českého, Praha
- Baxa B.; Stručný výklad Ústavy republiky československé, České Budějovice
- Čapek K.; Hovory s T.G.Masarykem, Praha, 1937
- Čapek Karel, Válka s mlouky, Odeon, 1989
- Čapková K., Češi, Němci, Židé – Národní identita Židů v Čechách 1918-1938, Praha, 2005
- Červinka Fr.; Boje a směry českého studentstva na sklonku minulého a počátku našeho století, Praha, 1962
- Červinka V.; Moje rakouské žaláře, Praha, 1928
- Čížek Ant.; Proces s tak zvanou Omladinou, Kolín, 1894
- Hlavsa V.; Za novou a lepší Prahu, Praha, 1957
- Hlochová M.; Hospodářská politika města Prahy v 1. polovině 20. století in: Documenta Pragensia – Mezi Prahou a liberalismem, Praha, 1997
- Jelínek T.; Komunální volby v hlavním městě Praze mezi světovými válkami in: Documenta Pragensia – Osm set let pražské samosprávy, Praha, 2002
- Jelínková T.; Pražští primátoři (1784-1993), in: PSH XXVI., Praha, 1993
- Kárník Z.; České země v éře první republiky, díl I., Praha, 2000
- Red. Kavka Fr., Petrů J.; Dějiny Univerzity Karlovy 1348-1990, díl III., Praha 1998
- Kazbunda K.; Otázka česko-německá v předvečer války, Praha, 1995
- Klimek A.; Boj o hrad I., Praha, 1996
- Klimek A.; Říjen 1918 - vznik Československa, Praha, 1998
- Kocian J.; Československá strana národně socialistická v letech 1945-1948, Brno, 2001
- Kol. aut.; Dějiny Prahy II., Praha, 1998
- Kol. aut.; Dějiny Prahy, Praha, 1964
- Kovtun J.; Tajuplná vražda Případ Leopolda Hilsnera, Praha, 1994
- Krejčí O.; Kniha o volbách, Praha, 1994
- Ledvinka V., Pešek J.; Praha, Praha, 2000

- Malíř J., Marek P. a kol.; Politické strany I.díl, Brno, 2005
- Marek P. a kol.; Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998, Olomouc; 2000
- Moutvic M.; Město Praha a počátky Pražských vzorkových veletrhů in: Documenta Pragensia – Mezi Prahou a liberalismem, Praha, 1997
- Nakonečný M.; Vlajka, Praha, 2001
- Navrátil M.; Almanach Říšské rady 1901-1906, Tábor, 1901
- Navrátil M.; Almanach žáků akademického gymnásia v Praze (1872-1880), nákladem vlastním, 1900
- Pasák T.; Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945, Praha, 1999
- Pasák T.; Zápasy primátora JUDr. O. Klapky, Praha, 1991
- Paulová M.; Tajný výbor (Mafie) a spolupráce s Jihoslovany v letech 1916-1918, Praha, 1968
- Pernes J.; Spiklenci proti jeho veličenstvu, Mladá fronta, 1988
- Peroutka F.; Budování státu III., Praha, 1920
- Prokš P.; Politikové a vznik republiky 1914-1918, Praha, 1998
- Srb A.; Politické dějiny národa českého od počátku doby konstituční II 1879-1918, nakl. J. Otto v Praze, 1926
- Soukup Fr.; 28. října 1918 I., Orbis, 1928
- Svatošová H.; Zahraniční půjčka hlavního města Prahy z roku 1922 aneb Jak okrást město in: Documenta Pragensia Mezi Prahou a liberalismem, Praha, 1997
- Šedivý I.; Češi, České země a velká válka 1914-1918, Praha, 2001
- Urban O.; Česká společnost 1848-1918, Praha, 1982
- Veselý A.P.; Omladina a pokrokové hnutí, Praha, 1902
- Žipek A.; Husův rok, in: Domov za války II. Praha, 1930

20.2. POUŽITÉ PRAMENY

- Naše revoluce, roč.II., 1924
- Program strany státoprávní, Praha, 1900
- Rámcový program České strany lidové (realistické), Praha, 1900

- Sokolová B.; Věžeňská korespondence Karla Stanislava Sokola z let 1893-1895, Praha, 1929

20.3. PERIODIKA

- Radikální listy
- Úspěch, roč. VIII. , květen 1937
- Věstník unie úředníků ..., č. 6., roč. III
- České slovo
- Věstník obecní Královského hlavního města Prahy
- Hlasy z Polabí
- Slovan
- Lidové noviny

20.4. ENCYKLOPEDIE A SLOVNÍKY

- Žaloudek K., Encyklopedie politiky, Praha, 1996
- Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích; Diderot, 1999
- Tomeš J.; Slovník k politickým dějinám Československa 1918-1992, Praha, 1994
- ilustrovaný encyklopedický slovník, a- i, Praha, 1980
- kol. autorů, Dějiny Prahy v datech, Praha, 1989

20.5. INTERNET

- <http://www.mlp.cz/histdal.php>
- <http://www.ceskaliteratura.cz/dok/mmoderny.htm>
- http://www.lotyssko.unas.cz/clk/informace_o_lotyssku/ceskolotysske_vztahy.htm
- <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/049schuz/s049004.htm>
- <http://www.concourt.cz/pages/historie.html>

OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

Baxa se svými rodiči a sourozenci (prostřední řada první zprava)

Zdroj: 70.let primátora hl. města Prahy JUDr. Karla Baxy;
Věstník unie úředníků učitelů, podúředníků a zřízenců hl. města Prahy, roč. III., č..6

K. Baxa 1889

K. Baxa 1905

K. Baxa ve vídeňské říšské radě 1903 (první zleva)

Zdroj: 70.let primátora hl. města Prahy JUDr. Karla Baxy;
Věstník unie úředníků učitelů, podúředníků a zřízenců hl. města Prahy, roč. III., č.6

Primátor K. Baxa

Zdroj: 70.let primátora hl. města Prahy JUDr. Karla Baxy;
Věstník unie úředníků učitelů, podúředníků a zřizenců hl. města Prahy, roč. III., č..6

Urna s Baxovým popelem je od roku 1938 vystavena v Malé obřadní síni
Strašnického krematoria, která se jmenuje i „Baxova obřadní síň“
(foto B.Smetanová)

Baxova pamětní deska v chorvatské Opatiji, odhalená 18. dubna.2007